

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Rok Manfreda

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Malešič

**STRATEGIJA OZN OB UPORABI INSTRUMENTA EKONOMSKIH
SANKCIJ ZOPER IRAK**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

SEZNAM KRATIC	3
I. UVOD	4
II. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	6
1. OPREDELITEV PREDMETA	6
2. OPREDELITEV CILJA	7
3. HIPOTEZE	7
4. METODE DELA	7
5. OPREDELITEV EKONOMSKIH SANKCIJ	8
III. EKONOMSKE SANKCIJE OZN PROTI IRAKU	10
1. REPUBLIKA IRAK.....	10
1.1. Geografske značilnosti	11
1.2. Prebivalstvo in poselitev	11
1.3. Družba	11
1.4. Gospodarstvo.....	12
1.5. Politična ureditev v obdobju vladavine stranke Baas.....	13
2. VZPOSTAVITEV SANKCIJSKEGA REŽIMA.....	15
2.1. Uvod v invazijo na Kuvajt.....	15
2.2. Okupacija Kuvajta in reakcija mednarodne skupnosti	16
2.3. Vzpostavitev sankcijskega sistema po koncu Zalivske vojne (1991).....	19
2.4. Načrt razorožitve Iraka orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dometom, večjim od 150 kilometrov.....	20
2.5. Izvajanje razorožitvenega načrta.....	22
3. UČINKI EKONOMSKIH SANKCIJ.....	29
3.1. Gospodarski učinki.....	29
3.2. Socialni in humanitarni učinki in program »nafta za hrano«	37
3.3. Politični učinki	43
4. RAZREŠITEV IRAŠKEGA VPRAŠANJA	46
4.1. Razpadanje sankcijskega režima in poskus uveljavljanja »pametnih sankcij«.....	46
4.2. Razvoj dogodkov po 11. septembru 2001	48
4.3. Stopnja uresničenosti postavljenih ciljev	52
5. ANALIZA STRATEGIJE OZN OB UPORABI INSTRUMENTA EKONOMSKIH SANKCIJ IN NJENA USPEŠNOST	56
IV. SKLEP	66
V. LITERATURA	68
1. SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE.....	68
2. ZBORNIKI.....	68
3. ČLANKI.....	69
4. DOKUMENTI.....	70
5. PRISPEVKI, GRADIVO, ANALIZE Z MEDMREŽJA	71

SEZNAM KRATIC

BDP	-	Bruto družbeni proizvod
CIA	-	Central Intelligence Agency (Centralna obveščevalna služba)
FAO	-	Food and Agriculture Organization (Organizacija za prehrano in kmetijstvo)
IAEA	-	International Atomic Energy Agency (Mednarodna agencija za jedrsko energijo)
OPEC	-	Organization of Petroleum Exporting Countries (Organizacija držav izvoznic nafte)
OZN	-	Organizacija združenih narodov
SRP	-	Svet revolucionarnega poveljstva
UL (OZN)	-	Ustanovna listina (organizacije združenih narodov)
UNICEF	-	United Nations Children's Emergency Fund (Mednarodni fond združenih narodov za pomoč otrokom)
UNMOVIC	-	United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission (Komisija združenih narodov za nadzorovanje, verifikacijo in špekcije)
UNSCOM	-	United Nations Special Commission (Posebna komisija združenih narodov)
VB	-	Velika Britanija
VS (OZN)	-	Varnostni svet (Organizacije združenih narodov)

I. UVOD

Irak poseduje dokazano druge največje zaloge surove nafte na svetu in v kombinaciji z bogatimi zalogami sladke vode (vodotoka Tigris in Evfrat) ter izjemnim strateškim geopolitičnim položajem potencialno predstavlja eno najbogatejših in najvplivnejših držav Bližnjega vzhoda, pa tudi v svetu. Že to je, na kratko, dovolj prepričljiv motiv za raziskovanje iraške krize, ki ni presenetljivo postala najbolj obsežna v celotni zgodovini Organizacije združenih narodov (OZN). Iraško vprašanje je primer, kjer hkrati srečamo domala univerzalno enotnost in odločenost mednarodne skupnosti, da kaznuje kršitelja mednarodno sprejetih norm obnašanja, na drugi strani pa tudi enega njenih največjih razkolov. S časom je iraška kriza namreč postala prostor bolj ali manj odkritega spopada med najmočnejšimi silami sveta in okrog nje so vzknila nova nasprotja, pa tudi nova zavezništva. S križanjem različnih interesov je iraško vprašanje postalo izjemno kompleksno, njegova analiza pa je zahtevala upoštevanje številnih spremenljivk. Poleg posebne geopolitične vrednosti je Irak obenem tudi izjemno krhka, umetno sestavljena večnacionalna državna entiteta, postavljena v eno izmed najbolj nestabilnih regij na svetu. Množica teh dejavnikov, od katerih jih veliko niti še ni javno (pri)znanih, je reševanje problema izredno zapletla, obenem pa ga naredili izjemno zanimivega. Zaradi globoke vpletenosti najmočnejših držav nam analiza iraške krize pravzaprav odraža odnose in interese v svetovni politiki, med njenimi največjimi subjekti.

Naloga obravnava poskus mednarodne skupnosti, da reši iraško vprašanje z uporabo instrumenta ekonomskih sankcij. Te je Varnostni svet (VS) uvedel kot osrednje sredstvo vplivanja in prisile ter z njim skušal pripraviti Irak k izpolnitvi obveznosti, ki jih je ta prevzel ob podpisu premirja - sprejetje resolucije VS št. 687 (1991) - ob koncu zalivske vojne (1991).

Pričetek iraške krize je umeščen v čas neposredno po koncu bipolarne razdelitve sveta, v čas velikega preloma v razvoju mednarodne skupnosti. V čas velikih pričakovanj glede novega rojstva OZN ter posledičnega prepričanja, da smo na pragu pravičnejšega in bolj miroljubnega sveta. Predsednik ZDA, George Bush, je v svojem nagovoru kongresa ob zmagoslavju v zalivski vojni 6. marca 1991 govoril o »novi svetovni ureditvi, v kateri je OZN, osvobodjena spon hladne vojne, pripravljena izpolniti zgodovinsko vizijo svojih ustanoviteljev«. Hkrati je bil to tudi čas vse tesnejšega ekonomskega povezovanja držav in največji upi, v okviru mehanizma OZN za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti, so bili položeni prav na instrument ekonomskih sankcij. V zadnjem desetletju 20. stoletja smo bili priče množični uporabi tega sredstva zunanje politike. Iraški primer je bil prvi po padcu berlinskega zidu in je od ostalih, ki so mu sledili nekoliko odstopal. Sankcije so bile tu vzpostavljene z najširšo mednarodno podporo, bile so najobsežnejše, najbolj ostre in najdalgotrajnejše v vsej moderni

zgodovini človeštva. So bile tudi uspešne? Vsem zapletom navkljub, ki so spremljali iraško krizo, zadnje novice govorijo, da je Bagdadu le uspelo izpolniti večino zahtev VS, vključno z najpomembnejšo, osrednjo zahtevo po razorožitvi orožja za množično uničevanje in sredstev njihovega prenosa. Zanimivo bo torej analizirati, kakšno vlogo so v tej zgodbi odigrale ekonomske sankcije, v kolikšni meri je to njihov uspeh oz. ali so izpolnile pričakovanja svojih pošiljateljev.

Nalogo sestavlja šest poglavij. Po metodološko-hipotetičnem okviru prvo - uvodno - poglavje bralca seznanja z naravnimi in družbeno-geografskimi značilnostmi Republike Irak, pri čemer je največji poudarek namenjen njeni politični ureditvi in gospodarski razvitosti. Drugo poglavje opisuje in analizira nastanek krize – iraško invazijo na Kuvajt, reakcijo mednarodne skupnosti in vzpostavitev sankcijskega mehanizma. Poleg tega se bom tukaj osredotočil tudi na analiziranje načrta za izpolnitev osrednje zahteve VS – razorožitev Iraka orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dolgim dometom - ter obenem tudi njegovo izvajanje. Tretje poglavje je osrednje in predstavlja analizo učinkov ekonomskih sankcij na treh različnih področjih: gospodarskem, socialno-humanitarnem in političnem. Četrto poglavje je nadaljevanje drugega in predstavlja analizo razrešitve iraškega vprašanja, na koncu pa bom v njem poskušal ovrednotiti še stopnjo uresničitve postavljenih ciljev iz resolucije VS št. 687(1991). Šesto, zadnje poglavje je namenjeno končni analizi strategije uporabe instrumenta ekonomskih sankcij s strani OZN in njene (ne)uspešnosti ter tako s predstavitvijo vseh najpomembnejših ugotovitev prevzema tudi vlogo zaključka. Naslednji, sklepni del, namreč zgolj zaokroži diplomsko delo s potrditvijo oz. zavrnitvijo postavljenih hipotez.

II. METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

1. OPREDELITEV PREDMETA

Naloga predstavlja študijo iraške krize oz. analizo primera vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v regiji Perzijskega zaliva v obdobju od leta 1990 do 2003. Natančneje predmet preučevanja obsega strategijo OZN ob uporabi instrumenta ekonomskih sankcij zoper Irak. VS OZN je v primeru iraške kršitve mednarodnega miru in varnosti kot osrednje sredstvo pritiska oz. prisile uporabil ekonomske sankcije. V nalogi bom analiziral strategijo uporabe in uspešnost tega instrumenta.

Zavedam se, da so bili v reševanje iraške krize vključeni različni faktorji, ki so na njen razplet vplivali na različnih področjih (političnem, vojaškem, ekonomskem, psihološko-propagandnem). Za uspešno analizo celotne krize bi bilo gotovo potrebno analizirati prav vse. Zaradi omejenosti prostora pa se bom tukaj osredotočil zgolj na enega med njimi, ga poskušal analizirati ter oceniti njegovo uspešnost. Osredotočil se bom na ekonomski dejavnik, na strategijo uporabe instrumenta ekonomskih sankcij zoper Irak v okviru OZN, in poskušal oceniti uspešnost ter učinkovitost. Prav tako se zavedam, da ozko omejena analiza le enega področja vplivanja, pritiska oz. prisile pri tako kompleksni in zapleteni krizi, v kateri se različni (družbeni) dejavniki med seboj tesno prepletajo in vplivajo drug na drugega, nujno trči ob težave merjenja uspešnosti oz. učinkovitosti zgolj enega med njimi. Zaradi tega je bilo treba pred analizo natančno preučiti vse vidike krize in vse relevantne dejavnike ter spremenljivke, ki so vplivale na njen razplet, in šele na osnovi temeljitega poznavanja celotne krize sem se lahko lotil analize svojega predmeta. Zaradi omejenosti prostora vseh teh dejavnikov tukaj ni moč predstaviti, vseeno pa bom poskušal predstaviti vsaj osnovni okvir poteka krize, tako da bo analiza ekonomskega dejavnika razumljiva tudi za tiste, ki ne poznajo celotne zgodbe.

2. OPREDELITEV CILJA

V diplomski nalogi zasledujem dva cilja in sicer:

1. Predstaviti želim strategijo uporabe ekonomskih sankcij, ki jo je VS OZN oblikoval in izvajal pri vzpostavljanju mednarodnega miru in varnosti v regiji Perzijskega zaliva, njeno učinkovitost in probleme, s katerimi se je pri tem VS srečal v preučevanem obdobju.
2. Odgovoriti na vprašanje, ali so bile ekonomske sankcije v iraškem primeru uspešne, so izpolnile postavljene cilje.

3. HIPOTEZI

1. Kljub izredno široki mednarodni podpori pri izvajanju ekonomskih sankcij proti Iraku in njihovim gospodarskim in socialnim učinkom le-te niso bile uspešne.
2. Varnostni svet OZN ni pričakoval tako dolgotrajnega in trdoživega odpora države objekta ekonomskih sankcij ter po neuspešni začetni, kratkoročni strategiji ni uspel razviti učinkovite dolgoročne strategije pritiska.

4. METODE DELA

Naloga je študija primera in se torej intenzivno osredotoča zgolj na eno samo enoto analize - na problem iraške grožnje oz. problem ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti v regiji ob uporabi ekonomskih sankcij s strani OZN. V tem metodološkem okviru sem z uporabo še drugih raziskovalnih orodij skušal zbrati in analizirati kar največje število podatkov. Osrednje uporabljene metode raziskovanja v nalogi so tako bile zbiranje, analiza in interpretacija primarnih ter sekundarnih virov. Z izjemo uvoda in končne analize predstavljajo temelj raziskovanja v vseh poglavjih.

Druge metode raziskovanja so v nalogi uporabljene v kombinaciji z zgornjimi. Tako sem uporabljal še opisno metodo in metodo zgodovinske analize. Kjer sem primerjal podatke različnih virov, pa tudi primerjalno metodo.

V analizi sem se, s ciljem razbrati kar najbolj nepristransko in objektivno zgodbo, v veliki meri naslonil na primarne vire, na dokumente in poročila različnih teles OZN, te pa dopolnil še z raznovrstnimi sekundarnimi viri.

5. OPREDELITEV EKONOMSKIH SANKCIJ

Kljub relativni jasnosti pojma ekonomske sankcije, se na tem področju pojavlja množica različnih definicij in avtorjev, ki ta pojem razumejo različno. Predvsem gre za razlike v tem, katere ukrepe ekonomske sankcije vključujejo in katere cilje poskušajo doseči.

V enciklopediji so ekonomske sankcije opredeljene kot »kazenske ukrepi, ki se v skladu z veljavnimi zakonskimi in drugimi odredbami izvajajo v primeru neizpolnjevanja prevzetih obveznosti, neizpolnjevanja dogovora, prekoračitve dovoljenih mej delovanja, nepravilnega finančnega ali kreditnega poslovanja itd. Na področju mednarodnih odnosov so to vsi ekonomski ukrepi, ki jih uvajajo posamezne države, skupina držav ali mednarodne organizacije proti državam, ki ne spoštujejo mednarodnih sporazumov ali se poslužujejo agresije. Najpogosteje se pri tem uporablja delna ali popolna prekinitvev ekonomskih odnosov in prometnih zvez« (Srđić, 1975: 296).

Ena najpogosteje navajanih definicij pa pripada Galtungu (1967: 378), ki je ekonomske sankcije definiral kot »akcije, vpeljane s strani enega ali več mednarodnih akterjev (države pošiljateljice) proti eni ali več državam prejemnicam, z namenom kaznovati ciljne/-o države/-o za njihovo (njeno) neprimerno vedenje z ekonomskim izčrpavanjem in/ali s prisilo držav/-e prejemnic/-e, da se prilagodi/-jo normam, ki jih države pošiljateljice ocenjujejo kot pomembne« (Kokalj, 2002: 470)

Pri konceptu ekonomskih sankcij je potrebno razlikovati tri elemente: uporabljena sredstva, njihove učinke in namen oz. končni cilj, zaradi katerih so bile uvedene. Osrednji namen je vedno političen; večinoma gre za zunanje politične cilje, ki obsegajo spremembo politike in obnašanja ene ali več ciljnih držav. Toda kot opozarja Malešič (1995: 651), se sankcijski ukrepi lahko nanašajo tudi na notranjo politiko države objekta ali celo države subjekta – kadar je namen sankcij pomiritev domačega javnega mnenja brez resne želje vplivati na politiko države, ki je tarča sankcijskih ukrepov. Na drugi strani so uporabljena sredstva in učinki vedno ekonomski in med njimi in ciljem oz. namenom sankcij ni neposredne vzročne povezave. Učinki sankcij na ekonomskem področju namreč še ne pomenijo avtomatično tudi njihove uspešnosti oz. učinkovitosti pri izpolnjevanju političnih ciljev. Zato je pri njihovi analizi potrebno ločevati med njihovimi učinki (kakšne so njihove gospodarske in socialne posledice)

in njihovo uspešnostjo (v kolikšni meri so uspele izpolniti politične cilje zaradi katerih so bile uvedene).

Ekonomske sankcije imajo mnogotere oblike in jih lahko klasificiramo po različnih kriterijih. V literaturi sem najbolj pogosto našel naslednje členitve. Glede na uporabljena sredstva razlikujemo med trgovinskimi in finančnimi (kapitalskimi) ekonomskimi sankcijami. Trgovinske ekonomske sankcije se delijo naprej na izvozne in uvozne ter imajo tako lahko obliko *embarga* - omejujejo izvoz izdelkov in storitev v državo objekt sankcij, ali pa obliko *bojkota* - omejujejo uvoz iz sankcionirane države. Druga skupina, finančne ekonomske sankcije, omejujejo finančne oz. kapitalske tokove med subjektom in objektom sankcij; sem prištevamo omejevanje posojil, investicij v ciljno državo in zaplembo ter zamrznitev premoženja v tujini. Glede na število vpletenih strani ločujemo med unilateralnimi (ko ukrepe uvede ena sama država) in multilateralnimi (ko ukrepe uvedeta dve ali več držav) ekonomskimi sankcijami. Pri slednjih država, ki ima največji interes za uvedbo ekonomskih sankcij (vodilni sankcioner), k sodelovanju poskuša pritegniti še druge države, lahko tudi preko različnih mednarodnih organizacij (Haufbauer, Schott, Elliot v Kokalj, 2002: 481). Glede na motiv kaznovanja ali nagrajevanja pa poznamo kaznovalne (negativne) in spodbujevalne (pozitivne) ekonomske sankcije. Pri prvih gre za kaznovanje in omejevanje ter grožnjo s takšnimi ukrepi, druge pa vsebujejo predvsem različne ekonomske nagrade in obljube le-teh. Običajno se države pošiljateljice sankcij odločijo za kombinacijo obeh vrst ukrepov oz. za t. i. politiko korenčka in palice, kjer na eni strani grozijo in kaznujejo, na drugi pa hkrati z različnimi obljubami tudi spodbujajo ciljno državo k sodelovanju.

III. EKONOMSKE SANKCIJE OZN PROTI IRAKU

1. REPUBLIKA IRAK

1. 1. Geografske značilnosti

Republika Irak ima izredno pomembno geografsko lego v JZ Aziji. Leži severozahodno od Perzijskega zaliva, na križišču poti Bližnjega vzhoda. Po površina obsega 437 072 km² (od tega 4910 km² prekriva voda) in meji na šest držav: Iran (1458 km), Kuvajt (240 km), Savdska Arabija (814 km), Jordanija (181 km), Sirija (605 km), Turčija (352 km).

Geografsko lahko Irak razdelimo na štiri glavne enote. Na zahodu in jugozahodu se razprostira kamnito-peščena puščava, severozahodni del med zgornjima tokoma rek Tigris in Evfrat je nekoliko dvignjen, rahlo valovit ravnik, ki na severovzhodni strani prehaja v gorati Kurdistan (najvišji vrh Hagi Ibrahim, 3600 m) in v del gorovja Zagros. Četrta enota leži v osrednjem delu države, med rekama Tigris in Evfrat, ki tečeta vzporedno čez celoten Irak v smeri SZ-JV in v spodnjem toku ustvarjata 1600 km dolgo in v povprečju 250 km široko rodovitno rečno ravnico (Mezopotamija). V južnem delu, pred Perzijskim zalivom (nekdanja Babilonija), se pri mestu Basra glavna vodotoka države združita v reko Šat al-Arab (Arabska reka), ki se zliva v Zaliv v obliki delte in ustvarja obsežna močvirja.

Na rekah Evfrat (2700 km) in Tigris (1899 km) so zgradili več velikih pregrad, s katerimi zadržujejo prehitro odtekanje poplavnih voda. Visoke vode Evfrata zadržijo z jezom pri ar-Ramadiju in jih odvajajo v naravno jezero Habbaniya (do 6 milijard m³ vode) ter vrnejo v reko ob nižjem vodostaju. Podobno zadržijo poplavne vode Tigrisa z jezerom pri Samarri in jih odvajajo po 60 km dolgem prekopolu v 100 km dolgo in 40 km široko kotanjo Tartar severozahodno od Bagdada. (Države sveta, 2000: 252)

Podnebje je suho subtropsko, v severnem delu Mezopotamije stepsko, z zelo vročimi poletji in milimi, vlažnimi zimami. Večina padavin pade pozimi, na jugu 100-200 mm, v severnem delu 300-600 mm, v gorah Kurdistan pa 700-1000 mm, in sicer večinoma kot sneg, ki v spomladanskem času povzroča poplave.

1. 2. Prebivalstvo in poselitev

Število prebivalcev hitro narašča in se je izpred zalivske vojne z 16 278 000 (l. 1987)¹, do leta 2002 povzpelo na 24 000 816 ljudi, kar se kaže v visoki 3 % letni stopnji rasti prebivalstva (CIA World Fact Book, 2002: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html>, 12. 11. 2002). Kljub temu je bila rast v 90-ih letih manjša kot v prejšnjih obdobjih, kar je nedvomno posledica ekonomske krize, ki je zmanjšala rodnost in povečala smrtnost, predvsem majhnih otrok.

Po etnični sestavi predstavljajo Arabci s 77 % večino. Najštevilčnejša manjšina so Kurdi 19 %, 1,4 % je Turkmenov, 2,6 % pa predstavljajo druge narodnosti. Glede na veroizpoved večina – 97 % Iračanov pripada islamu. 60-65 % muslimanov je šiitov (predvsem na J in V), 32-37 % je sunitov, kristjani in drugi pa predstavljajo približno 3 % (CIA World Fact Book, 2002). Poselitev je najgostejša v Mezopotamiji in Kurdistanu (40-60 preb./km²), zahodni predeli pa so skoraj neposeljeni. Večja mesta so Bagdad (4,48 mil.), Mosul (664 000), Irbil (486 000), Kirkuk (419 000), Basra (406 000) (Države sveta, 2000: 253).

1. 3. Družba

Iraka ne moremo opisati kot države z jasno nacionalno identiteto. Gre za umetno sestavljeno enoto, ustanovljeno po 1. svetovni vojni, s strani Velike Britanije iz nekdanjih otomanskih administrativnih enot: Mosula, Bagdada in Basre. Iračani so svoje temelje družbene identifikacije stoletja gradili na članstvu v širši družini, plemenu in klanu, medtem ko je na višji ravni določeno stopnjo identifikacije mogoče občutiti le na področju vere, a tudi tu je Irak razdeljen na sunitske in šiitske muslimane.

Razširjena družina, v katero je vključenih več generacij, še danes predstavlja temeljno socialno enoto. Naslednja stopnja organiziranosti je pleme, sestavljeno iz ljudi, ki imajo skupnega prednika. V majhnih vaseh običajno vsi pripadajo istemu plemenu, v večjih vaseh pa sta dve ali več plemen med seboj povezani z ekonomskim sodelovanjem in medsebojnimi porokami ter tako tvorijo klan. Plemena in klani urejajo mnoge aktivnosti, ki so v zahodnih družbah postale naloge političnih, ekonomskih, verskih in medsosedskih skupin. Moč povezav na tej ravni se kaže tudi v tem, da veljajo pripadniki istega plemena za boljše poslovne in poročne partnerje. Tesnim povezavam na ravni vasi pa na drugi strani primanjkuje širše medsebojne povezanosti na ravni države. (Metz, Helen (1988): <http://memory.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html#iq0065>, 16. 5. 2003)

¹ METZ, Helen (1988).

1.4. Gospodarstvo²

Do konca 50-ih let 20. stoletja je imel Irak skoraj povsem kmetijsko gospodarstvo. Po revoluciji leta 1958 pa se je Irak usmeril v hiter ekonomski razvoj in država je konec 80-ih let že predstavljala drugo največje gospodarstvo v arabskem svetu in tretje največje na Bližnjem vzhodu. Nafta je daleč najpomembnejši sektor gospodarstva in predstavlja več kot polovico BDP-ja, storitve prispevajo nekaj manj kot tretjino, industrija in kmetijstvo pa vsak približno po 10 odstotkov. (The New Enciclopedia Britanica, 1998: 977)

Irak ima druge največje znane rezerve surove nafte na svetu (za Savdsko Arabijo). Uradne statistike so jih leta 1988 ocenjevale na blizu 100 milijard sodčkov, leta 1995 na 112 milijard, od leta 1996 pa že na 113 milijard sodčkov (Energy Information Administration, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/sanction.html#IRAQ, 12. 11. 2003) Vzrok tako hitremu spreminjanju uradnih ocen, celo v obdobju ekonomskih sankcij, ko je bila država povsem blokirana, je v veliki neraziskanosti iraškega teritorija na področju rudnih bogastev nasploh. Zaradi tega v strokovnih krogih prevladuje prepričanje, da so iraške naftne rezerve še veliko večje.

Industrijski sektor je ob bogatih naftnih dohodkih v 70-ih letih, ko se je vladna politika preusmerila k težki industrializaciji, doživel skokovit razvoj. Enormni industrijski kompleksi petrokemične, železarske in jeklarske industrije so bili postavljeni domala povsem na novo. Uvajati pa se je začela tudi široka paleta drugih panog, vključujoč proizvodnjo traktorjev, telefonskih kablov, otroške hrane in elektrike; načrtovali pa so tudi proizvodnjo avtomobilov, tovornjakov in taljenje aluminija. V iransko-iraški vojni je bilo precej te industrije uničene, velik del pa spreobrnjene v vojaško industrijo. (The New Enciclopedia Britanica, 1998: 977)

Kmetijstvo je ob koncu 80-ih let zaposlovalo okrog 30 % vse delovne sile, a ta odstotek upada. Delež zemlje, primerne za kmetijsko obdelavo, znaša okrog 20 %. Največ je je na severu in severovzhodu države, kjer je zadosti dežja za pridelavo zimskih pridelkov (predvsem pšenice in ječmena), preostanek pa je v dolinah Tigrisa in Evfrata, kjer pa je poljedelstvo odvisno od poplav in namakanja. Kmetijstvo se v Iraku bori z mnogimi problemi, vključujoč preveliko slanost tal, poplave, suše in prekomerno blatenje oz. muljenje, ki ovira učinkovitost sistema namakanja. Pridelek zaradi tega iz leta v leto močno variira, še zlasti pa to velja za območja, odvisna zgolj od dežja. Glavni iraški pridelki so pšenica, ječmen, riž, zelenjava, koruza, proso, sladkorni trs in sadje. Pred zalivsko vojno (1991) je vlada načrtovala obsežne projekte za desalinizacijo zemlje in tako povečanje njenega deleža, primerne za kmetijsko

² Vsi podatki se nanašajo na obdobje ob koncu 80-ih in začetka 90-ih let, še pred uvedbo ekonomskih sankcij.

izkoriščanje. Od živinorejskih panog sta bila razvita predvsem perutninarstvo ter gojenje ovac in koz v Kurdistanu in na zahodu države. (The New Enciclopedia Britanica, 1998: 977)

V času vladavine stranke Baas je bilo gospodarstvo v veliki meri nacionalizirano in postavljeno pod strog državni nadzor. To še zlasti velja za strateško pomembna področja naravnih bogastev, težke industrije, financ in trgovine. Poleg lastništva vseh finančnih ustanov je vlada skrbela za strogo kontrolo tudi nad izvozom iraške valute (dinarja) ter na drugi strani tudi nad vsemi tujimi investicijami (nearabske investicije so bile namreč prepovedane). Natančne podatke Irak sicer ne objavlja, a povsem jasno je, da sodi v razred velikih uvoznikov. Glavnino uvoza predstavljajo vozila, produkcijska sredstva, elektronika, vojaška oprema, tekstil in gradbeni materiali. Približno četrtino stroškov uvoza pa je predstavljala hrana. Na drugi strani je izvoz v glavnem obvladovala nafta, ki je pred uvedbo ekonomskih sankcij predstavlja več kot 90 % vse njegove vrednosti. Drugi izvozni artikli so bili še dateljni, bombaž in volna. (The New Enciclopedia Britanica (1998): 978)

1. 5. Politična ureditev v obdobju vladavine stranke Baas

Za Irak je značilno zelo nestabilno politično življenje, kar je posledica mnogih državnih udarov in nasilnih zamenjav oblasti. Ob prevzemu oblasti stranke Baas, leta 1968, je Irak dobil že šesto, tokrat začasno ustavo, ki je bila leta 1973 dopolnjena. V skladu s slednjo je bil Irak republika z izvršno oblastjo predsednika in z enostrankarsko, enodomno zakonodajno oblastjo. Upravno je bila država razdeljena na 18 provinc, od katerih so tri province na severu sestavljale Kurdsko avtonomno območje. (Države sveta 2000, 2000: 253)

V času vladavine stranke Baas je bila izvršna oblast skoncentrirana zgolj v eni osebi - predsedniku države³. Ta je bil voditelj države, predsednik vlade, vrhovni poveljnik oboroženih sil in tudi predsednik najvišjega ter pri sprejemanju odločitev najpomembnejšega političnega telesa - Sveta revolucionarnega poveljstva (SRP). Predsednik države je bil izvoljen z dvotretjinsko večino v devetčlanskem SRP-u in je bil njemu tudi odgovoren, kot tudi vsi ostali člani sveta. SRP je imel moč, da z dvotretjinsko večino odstavi svoje člane. Predsednik države je kot predsednik zakonodajne oblasti – SRP-a, podpisoval vse zakone, obenem pa nadziral tudi ministrski kabinet in celotno birokracijo. Njegov položaj bi najbolje označili z besedami »prvi med enakimi«.

Zakonodajna oblast je bila razdeljena med SRP in enodomni zakonodajni parlament, a resnično moč je imel prvi. Parlament je štel 250 članov, od katerih jih je bilo 220 izvoljenih na splošnih volitvah, ostali pa so bili imenovani s strani predsednika. Vloga parlamenta je bila

predvsem posvetovalna, kajti ni imel ne pravice veta, ni mogel vplivati na obrambne niti notranje-varnostne zadeve, niti interpelirati člane SRP-a. Vse zakone, ki jih je sprejel SRP, pa je na višji stopnji moral odobriti še predsednik države.

Sodna oblast je v ustavi iz leta 1968 (dopolnjeno l. 1973) imela zagotovljeno neodvisnost, a je bila v praksi odgovorna ministrstvu za pravosodje, le-to pa je bilo pod nadzorom predsednika. Sodni sistem je deloma temeljil na francoskem modelu, ki je bil uveden že v času otomanskega imperija in je imel tri tipe nižjih sodišč: civilna, verska, revolucionarna (sodili so o zadevah državne varnosti). Vrhovno sodišče je bilo kasacijsko in je torej odločalo o sodbah nižjih sodišč. (Defense Foreign Affairs Handbook, 1999: 709)

V preučevanem obdobju je bila dominantna politična stranka v državi Stranka arabskega socialističnega preporoda (Baas), stranka predsednika Sadama Huseina. To je bila visoko strukturirana, disciplinirana in eletistična stranka, ki je leta 1968 oblast prevzela z državnim udarom. Bila je avtoritarna stranka, v kateri je bilo najvišje telo SRP, taisto politično telo, ki je v državi vodilo zakonodajno in izvršno oblast (Defense Foreign Affairs Handbook, 1999: 709). Vsa ostala formalno-politična gibanja in stranke pa so bile v času režima Sadama Huseina prepovedane. Iraška socialistična stranka, Iraško demokratično združenje, Kurdistsanska ljudska demokratična stranka so bile združene z Iraško nacionalno fronto v Siriji. Edino opozicijo v Iraku so predstavljale kurdske in šiitske skupine na severu in jugu (CIA World Fact Book, 2002: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html>, 12. 11. 2002). Leta 1992 je bil v Kurdskem avtonomnem območju na severu Iraka ustanovljen Iraški nacionalni kongres, sprva mišljen kot krovna organizacija vseh opozicijskih političnih strank, a se je zaradi notranjih nesoglasij s časom prelevil v le še eno od množice strank, delujočih iz inozemstva oz. iz iraškega Kurdistana.

³ Od leta 1979 pa do 2003 je to mesto zasedal Saddam Hussein al-Takriti.

2. VZPOSTAVITEV SANKCIJSKEGA REŽIMA

2.1. Uvod v invazijo na Kuvajt

Irak je konec vojne z Iranom proslavljal kot veliko zmago, vendar cilji postavljeni ob njenem začetku niso bili doseženi. Glavna cilja, prosti transport po mejni reki Shat al-Arab in širši dostop do Perzijskega zaliva, sta ostala neuresničena. Hkrati si je Irak v vojni ustvaril enormni zunanji dolg, ocenjen med 65 do 80 milijard ameriških dolarjev (v nadaljevanju dolarji) (Tripp, 2000: 251). Kuvajt, eden izmed glavnih sponzorjev iraške vojne proti Iranu, se je trenutne ekonomske ranljivosti Iraka dobro zavedal in je to sklenil izkoristiti za razrešitev že desetletja žgočega spor o meji. Kot glavni mehanizem pritiska si je izbral nafto. Močno je prekoračil OPEC-ove dnevne omejitve glede črpanja ter s tem zmanjševal ceno nafte na svetovnem trgu. Cena za sodček surove nafte je tako od maja do junija 1990 padla z OPEC-ovih priporočenih 18 dolarjev na 11 dolarjev za sod (Defense Foreign Affairs Handbook, 1999: 708).

Ekonomski položaj v Iraku se je hitro zaostroval in poleg Kuvajta je bil delni krivec za to tudi iraški predsednik Sadam Husein sam. Namesto nujni povojni ekonomski obnovi je glavno prioriteto nadaljnega razvoja podelil področju domače vojaške industrije in njeni sposobnosti razviti orožja za množično uničevanje ter njihovega prenosa⁴. Decembra 1989 je Irak razglasil, da je razvil tristopenjsko raketo, sposobno poleteti tudi v vesolje. Teden dni kasneje pa naj bi razvil še dve raketi z dometom do 2000 kilometrov, kar je v praksi pomenilo, da lahko doseže katerikoli cilj v Izraelu ali Iranu. Odziv Zahoda je seveda kazal zaskrbljenost. (Dannreuther, 1992: 13)

Kriza v Iraku se je bolj in bolj poglobljala in Sadam Husein se je v svojih obtožbah vse očitneje usmerjal proti svoji najbogatejši sosedu, Kuvajtu. Razloge za to lahko najdemo na različnih področjih. V času otomanskega imperija je Kuvajt spadal pod provinco Basra in Irak je na Kuvajt od nekdaj gledal kot na del svojega ozemlja ter dvomil o legitimnosti te države⁵. Posledično meja med državama bilateralno še vedno ni bila priznana in večina Iračanov je verjela, da je Irak do tega teritorija zgodovinsko upravičen (Dannreuther, 1992: 16). Nadalje je Bagdad že dalj časa nagovarjal Kuvajt, naj mu odstopi, proda ali pa da v najem dva zalivska otoka, ki bi Iraku omogočila lažji dostop do Zaliva. A Kuvajt je vse ponudbe odločno zavrnil. Dodatni iraški motiv pa je predstavljalo tudi kuvajtsko bogastvo. Poleg finančnih rezerv,

⁴ Sadamov edini interes, kateremu je podredil vse, tudi blaginjo države ali stradanje svojih sodržavljanov, je bila oblast. Poleg oblasti v Iraku je bil njegov cilj tudi vladavina nad arabskim svetom, katero si je prizadeval doseči preko uresničitve ideje o panarabski državi. (Dannreuther, 1992: 13).

ocenjenih na 100 milijard dolarjev, bi priključitev Kuvajta Iraku prinesla še nadzor nad več kot 20 % znanih naravnih zalog surove nafte na svetu (C. Philipp in R. Wolfrum, 1992: 261). To pa bi vsekakor močno izboljšalo iraški finančni položaj, utrdilo avtoriteto Sadama Huseina in ustoličilo Irak kot vodilno silo v Zalivu.

Kljub številnim iraškim grožnjam in izzivalnim incidentom na meji Zahod ni reagiral oz. spreminjal svoje politike do Iraka. Busheva administracija je menila, da je spravni odnos in vzpodbujanje nadaljnje modernizacije Iraka učinkovitejše od nasprotovanja in sankcij. Podobno držo je zavzemala tudi Evropa, ki je bila za razliko od ZDA še močno omejena z velikimi dolgovi, ki si jih je Irak nabral v evropskih podjetjih, ter tako ni bila pripravljena povleči bolj restriktivnih ukrepov. (Tripp, 2000: 252)

Na drugi strani Sadam Husein ni govoril angleško, potoval le malo in živel obdan le s svojimi podložniki: s priliznjenci, grobijani, strežniki in haremom (Dannreuther, 1992: 17). Protisloven in mnogoobrazen odnos ZDA do Iraka ga je popolnoma zmedel. Ko je poklical ameriško veleposlanico v Iraku, April Glaspie, in jo povprašal o ameriškem stališču glede njihovega spora s Kuvajtom, mu je le-ta odgovorila, da ZDA nimajo mnenja o sporih med Arabci samimi, niti glede mejnega nesporazuma med Irakom in Kuvajtom. Iraški predsednik je tako dobival občutek, da se mednarodna skupnost in velike sile strinjajo ter priznavajo zgodovinsko upravičenost Iraka do Kuvajta. 2. avgusta 1990 je Irak presenetil svetovno javnost in izvedel invazijo na Kuvajt ter ga v nekaj urah tudi zasedel. Vzpostavljena je bila začasna vlada, ki je ustvarila izmišljotino, da so bile iraške sile povabljene v državo, da bi obranile revolucijo pred vladajočo dinastijo al-Sabath. (Simons, 1996: 349)

2. 2. Okupacija Kuvajta in reakcija mednarodne skupnosti

Kljub šoku se je mednarodna skupnost odzvala hitro in složno. Varnostni svet OZN je bil prvič v svoji zgodovini sposoben reagirati pravočasno in učinkovito. Le nekaj ur po napadu se je na pobudo ZDA sestal na izredni seji, obsodil iraško dejanje kot kršitev mednarodnega miru in varnosti ter zahteval takojšen in brezpogojen umik iraških sil iz Kuvajta (VS res. 660 (1990) 2. avgust 1990). Glasovanje v podporo resoluciji VS OZN se je končalo z rezultatom 14 proti nič, brez Jemna, ki ni bil prisoten (Gregg, 1993: 107). Opozicija proti Iraku je bila skoraj univerzalna. Invazijo so obsodile tudi Arabska liga, Svet zalivskega sodelovanja, Organizacija islamske konference, Evropska unija in mnoge druge regionalne organizacije. ZDA so še isti dan proti Iraku uvedle stroge bilateralne ekonomske sankcije z vseobsegajočim embargom in

⁵ Iračani so verjeli, da je Kuvajt kreacija britanskega imperializma, anahronizem v modernem svetu, enklava, ki služi interesom zahodnih uvoznikom nafte (Goldschmid jr., 2000: 77)

zamrznitvijo iraških finančnih sredstev pod njihovim nadzorom. Popoln trgovinski embargo je uvedla tudi EU, Kitajska in SZ pa sta Iraku preklicali vso vojaško pomoč (Philipp in Wolfrum, 1992: 266).

6. avgusta 1990 je ukrepal tudi VS OZN in z resolucijo št. 661 zoper Irak in okupirani Kuvajt uvedel multilateralne, vseobsegajoče ekonomske sankcije; najobsežnejše v vsej svoji dotedanji zgodovini. Vsem državam je prepovedal vsakršno trgovanje z Irakom, vključujoč tako uvoz njegovih izdelkov kot tudi izvoz vanj. Izjeme so bile le pošiljke zdravil in v primeru humanitarne krize pošiljke hrane.⁶ Sankcijski režim je obsegal tudi prepoved vse vrste finančnih transakcij in zahteval zamrznitev iraškega premoženja v tujini. V šestem poglavju resolucije je VS ustanovil tudi sankcijski komite s članstvom, identičnim VS OZN, in z načelom odločanja na podlagi konsenza. Glavna naloga komiteja je bila nadziranje in zagotavljanje usklajenega delovanja celotnega sankcijskega režima ter izdajanje dovolilnic za humanitarne pošiljke, namenjene v Irak (Reuther, 1995: 122).

7. avgusta 1990 je ameriški predsednik Bush od savdskega kralja Fahda dobil odobritev za nastanitev vojaških enot na Arabskem polotoku, in tam so ZDA začele organizirati mednarodno vojaško koalicijo (Hiro, 2001: 30). Strategija kopičenja pritiska zoper Irak je s tem pridobila še vojaški element. Naloga vojaške koalicije je bila sprva sicer obramba Savdske Arabije⁷, a s časom je vse bolj dobivala nalogo ustrahovanja – grožnje z vojaškim posredovanjem ali v skrajnem primeru tudi dejansko uporabo sile za izgon iraških enot iz Kuvajta. Spričo neugodnih rezultatov diplomatskih prizadevanj, ki so sledila v dnevih po invaziji, se je ameriška administracija vse manj želela zanašati zgolj na ekonomske instrumente prisile in vse bolj povečevala svojo vojaško prisotnost v regiji. Kdaj naj bi ekonomske sankcije začele prinašati rezultate, namreč ni bil sposoben napovedati nihče. Sadam je na postopno zmanjševanje manevrskega prostora in povečevanje pritiska reagiral ravno nasprotno od pričakovanega oz. zelenega. 8. avgusta je tudi uradno razglasil priključitev Kuvajta kot 19 iraške province. Nekaj dni kasneje pa kot talce zajel okrog 500 Evropejcev in Američanov ter jih razporedil po vojaških in drugih objektih - po potencialnih tarčah morebitnega vojaškega napada (Philipp in Wolfrum, 1992: 267).

Hkrati z zbiranjem vojaške sile in s tem povečevanjem vojaškega pritiska je VS na drugi strani zaostroval tudi sankcijski režim. Trgovinska blokada se je izkazala za izredno trdno, kar je bila predvsem zasluga iraških sosed, ki so bile ali vojaške sovražnice Iraka ali pa zaveznice Zahoda. Kljub maloštevilnim sankcijskim kršitvam, pa je VS sprejel nove ukrepe v podporo

⁶ VS OZN humanitarne krize v Iraku formalno ni priznal vse do aprila 1991, tako da je bil prvih sedem mesecev prepovedan tudi uvoz hrane (Cortright, Lopez, 2000: 39).

sankcijske blokade. 25. avgusta 1990 je z resolucijo št. 665 VS vzpostavil Pomorsko prestrezne sile za uveljavljanje ekonomskih sankcij na morju, mesec dni kasneje pa z resolucijo št. 670 (1990) blokado razširili tudi na prevoz blaga po zraku oz. vzpostavil pravila poletov v Irak⁸. Ukrepi so bili izjemno učinkoviti in so Irak popolnoma izolirali od preostalega sveta. Ameriška Centralna obveščevalna služba (CIA) je ocenila, da se je iraški izvoz že po prvih tednih, zmanjšal za 95 %, uvoz pa za 90 %. Vendar to še ni bilo neposredno zagotovilo, da bo do umika Iraka iz Kuvajta tudi v resnici prišlo. Pojavljati so se začele ocene, da bo do hujšega pomanjkanja zalog prišlo šele v sredini leta 1991; a tudi takšno pomanjkanje še ni moglo obljubiti premika na političnem področju. Sankcije so namreč prizadevale predvsem iraško civilno ekonomijo, učinek na vojaške sile pa je bil zgolj marginalen. (Dannreuther, 1992: 38)

Vzpostavitev multilateralnih sankcij je bila sprva bolj simbolična poteza, preko katere naj bi Irak spoznal svojo napako, da krši pravila mednarodnega prava in da njegovo dejanje obsoja celotna mednarodna skupnost. Toda ko je Bagdad na povečanje političnega in ekonomskega pritiska odgovarjal s še odločnejšo držo v bran zasedbi Kuvajta, mednarodna skupnost ni hotela več odlašati. VS je z resolucijo št. 678 (1990) za izvršitev naloge resolucije št. 660 (1990) in vseh kasnejših relevantnih resolucij pooblastil »uporabo vseh potrebnih sredstev«. Pred uresničitvijo so Iraku, predvsem na zahtevo Francije in Rusije, do 15. 1. 1991 ponudili premor dobre volje - zadnjo možnost za mirno rešitev krize in priložnost, da samostojno izpolni zahteve OZN. Tega Sadam Husein, navkljub mnogim mirovnim predlogom, ni izkoristil, in 16. januarja 1991 je mednarodna vojaška koalicija z bombardiranjem ciljev v Iraku pričela vojaško operacijo »Puščavski vihar«. (Dannreuther, 1992: 45)

Irak proti zračnim napadom ni imel učinkovite obrambe. V znak simbolnega odpora je na Izrael izstrelil več raket in pri tem upal, da bo izraelsko maščevanje omajalo arabske države, da bi izstopile iz zavezniške koalicije. 15. februarja je Irak že ponudil umik iz Kuvajta, a mednarodna vojaška koalicija ponudbe ni sprejela, saj Bagdad še ni pristal na vse pogoje predaje. 24. februarja so zavezniške sile pričele nenaden kopenski napad in s tem presenetile Iračane. Začele so se masovne predaje in neorganiziran umik proti Bastri. Štiri dni kasneje je bil cilj dosežen, Kuvajt je bil osvobojen in sovražnik je zaprosil za premirje. Za nadaljevanje napada na Irak pa zavezniške sile niso imele ne mandata ne interesa. Premirje je bilo neuradno podpisano 28. februarja 1991. (Tripp, 2000: 255)

⁷Naslednja točka v Sadamovem načrtu je bila okupacija in priključitev Savdske Arabije oz. vsaj njenega severnovzhodnega dela. Kasneje so namreč odkrili, da je Irak že proizvedel registrske tablice z oznako Iraški Savdijec (Butler, 2000: 50).

⁸ V skladu z resolucijo VS št. 670 (1990) so bili poleti v Irak dovoljeni le v treh primerih: a) če je letalo pred vstopom v Irak prej pristalo v sosednji državi in tam na za to namenjenem letališču opravilo inšpekcijski pregled; b) če je bil let odobren s strani Sankcijskega komiteja VS za Irak; c) če je bil let opravljen strogo za namen enot, ki v Iraku opravljajo naloge pod okriljem OZN.

2. 3. Vzpostavitev sankcijskega sistema po zalivski vojni (1991)

3. aprila 1991 je VS sprejel resolucijo št. 687 (1991) in z njo tudi formalno določil pogoje premirja. Resolucija je najboljšežnejša in hkrati najpomembnejša v procesu reševanja iraškega vprašanja po zalivski vojni (1991), za kar je upravičeno dobila ime »mati vseh resolucij«. V njej je VS zbral večino svojih zahtev do Iraka in postavil temelje novega sankcijskega režima za njihovo izpolnitev, ki naj bi na koncu pripeljal do glavnega cilja - ponovne vzpostavitve mednarodnega miru in varnosti. Zahteve resolucije št. 687 (1991), ki so bile obenem predstavljene tudi kot pogoji premirja, so bile naslednje:

- a) priznanje Kuvajta kot suverene države in ponovno demarkiranje državne mejemed Kuvajtom in Irakom ;
- b) sprejetje demilitarizirane cone ob iraško-kuvajtski meji, ki bo segala 10 km v Irak in 5 km v Kuvajt;
- c) razorožitev Iraka orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dometom, večjim od 150 km;
- d) vrnitev vse zaplenjene kuvajtske lastnine;
- e) sprejetje odgovornosti za vojno škodo in njeno poplačilo preko kompenzacijskega fonda, vodenega s strani OZN;
- f) vrnitev pogrešanih oseb, državljanov Kuvajta in drugih držav;
- g) obsodba mednarodnega terorizma.

Seveda bi zgornje zahteve pomenile bolj malo, v kolikor jih ne bi spremljal učinkovit uveljavitveni mehanizem. VS je v ta namen na drugi strani sprejel ukrepe prisile: vseobsežne multilateralne ekonomske sankcije,⁹ in določil, da se njihove omejitve lahko umaknejo šele takrat, ko bo Irak izpolnil vse svoje mednarodne obveznosti. Za ukinitve izvoza in uvoza v Irak so bili postavljeni dvostopenjski pogoji, ki so jih stalne članice VS kasneje večkrat izkoristile za svoje nacionalne interese. Pogoje umika prepovedi uvoza iz Iraka je določal 22. člen resolucije št. 687 (1991), in sicer se te ukinejo v trenutku, ko VS ugotovi, da se je Irak razorožil orožij za množično uničevanje in balističnih raket dolgega dometa ter poplačal vojne reparacije. Na drugi strani so bili pogoji za sprostitev izvoza v Irak določeni mnogo širše - 21. člen resolucije št. 687 (1991) je določal, da se omejitve umaknejo takrat, ko bo VS presodil, da Irak izpolnjuje zahteve vseh relevantnih resolucij.

⁹ Multilateralne ekonomske sankcije so bile proti Iraku uvedene že neposredno po iraški okupaciji Kuvajta, resolucija št. 687 (1991) jih je obnovila in za malenkost omilila. VS je v njej priznal težke humanitarne razmere v Iraku in zato razširil seznam blaga, ki ga embargo ne prizadene. Poleg izvoza zdravstvenih pošiljk je bilo v Irak sedaj brez omejitev dovoljeno izvažati tudi hrano in drugo blago, namenjeno zadovoljevanju osnovnih potreb civilnega prebivalstva. Drugo vprašanje pa je bilo, ali je Irak imel sredstva za nakup tega blaga.

Skupaj s kaznovalnimi ekonomskimi sankcijami je VS kot sredstvo, s katerim naj bi Irak pripravil do izpolnitve njegovih obveznosti, ohranil tudi grožnjo z uporabo sile. Resolucija št. 687 (1991) je sicer omenila »nepreklicen konec sovražnosti«, a je hkrati dopustila možnost, da se zavezniki lahko ponovno poslužijo vojaških sredstev, v kolikor Irak prekrši pogoje premirja; VS je v resoluciji namreč zapisal, da odločba o avtorizaciji uporabe sile ostaja v veljavi (Simons, 1995: 34). Serge Sur je pravno podlago za uporabo sile v resoluciji VS št. 687 (1991) interpretiral nekoliko drugače, in sicer je po njegovem ta bolj dvoumna. V primeru iraške kršitve obveznosti izhajajočih iz resolucije VS se postavljata dve vprašanji: Ali iraška taka kršitev postavlja pod vprašaj premirje pogojeno s sprejetjem resolucije VS (33. člen), in tako države koalicije pooblašča za ponovno uporabo oborožene sile? Ali pa VS, ki ostaja »seized of the matter«, lahko sprejema nadaljnje poteze, potrebne za implementacijo resolucije (člen 34.), in je torej edini kompetenten za ukrepanje ter bi moral preprečiti neodvisne akcije držav članic. Sur trdi, da je dvoumnost v resoluciji št. 687 (1991) namerna, in nadaljuje, da se države koalicije, razen v primeru učinkovite in pravočasne reakcije VS ob iraških kršitvah obveznosti, izhajajočih iz te resolucije, lahko čutijo upravičene uporabiti vojaške ukrepe, ki jih smatrajo za potrebne. (Serge Sur v Outraat, 2002: 147)

Poleg tega »mati vseh resolucij« predstavlja enega najbolj ambicioznih, dolgoročnih izzivov do prednostnih pravic suverene države, kadarkoli sprejetih s strani VS (Gregg, 1993: 123). Začetni protesti Bagdada glede pogojev premirja so temeljili prav na drugem odstavku UL OZN, ki prepoveduje »vmešavanje v zadeve, ki po svojem bistvu sodijo v notranjo pristojnost države«. 6. aprila je Irak resolucijo in pogoje premirja vseeno sprejel.

2. 4. Načrt razorožitve Iraka orožij za množično uničevanje, balističnih raket z dometom večjim od 150 km

Osrednja, najpomembnejša, obenem pa tudi najkompleksnejša zahteva VS do Iraka je bila njegova razorožitev orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dometom, večjim od 150 km. Tej nalogi je mednarodna skupnost posvetila največ pozornosti in naporov. Tudi resolucija št. 687 (1991) – 22. člen – je razorožitev orožij za množično uničevanje, skupaj s plačilom vojnih reparacij, opredelila kot glavni pogoj za umik sankcijske prepovedi iraškega izvoza. Na drugi strani je tudi Bagdad tu pokazal največ nesodelovanja, oviranja in sprenevedanja, in hitro je postalo jasno, da bo razorožitev Iraka naloga od katere bo odvisen celoten uspeh rešitve krize.

VS je nalogo razorožitve Iraka razdelil na dva dela in za njeno izvršitev pooblastil dve inšpekcijski telesi. Za področje biološkega in kemičnega orožja ter balističnih raket je ustanovil

novi, neposredno sebi podrejeni telo - Posebno komisijo OZN (UNSCOM)¹⁰. Za področje jedrskih oborožitvenih zmogljivosti pa je pooblastil Mednarodno agencijo za jedrsko energijo (IAEA). Obe inšpekcijski telesi sta v skladu z resolucijami VS OZN prejeli široka pooblastila, ki so jima omogočila razviti izredno prodorne in agresivne metode preiskovanja. Inšpektorji so lahko preiskali katerokoli območje, lokacijo, stavbo ali aktivnost v Iraku, pregledovali tudi vozila, in vse to ob kateremkoli času ter brez predhodnih napovedi. Nadalje so imeli pravico zahtevati in pregledati katerikoli dokument in intervjuvati katerokoli osebo v Iraku. Dovoljena jim je bila vzpostavitev trajnih sredstev tehničnega nadzora¹¹. Uporabljali so lahko svoja sredstva komuniciranja ter lastna transportna sredstva brez omejitev na iraškem državnem teritoriju, vključno z letali in helikopterji. Irak pa je bil na drugi strani obvezan inšpektorjem zagotoviti takojšen in neoviran dostop do kraja, ki so ga inšpektorji označili za pregled. (Ruiz Fabri, 2002: 155)

Proces razorožitve je resolucija VS št. 687 (1991) predvidela v dveh zaporednih fazah. V prvi fazi je bila prva poteza prepuščena Iraku, ki je bil obvezan, da v 15 dneh od sprejetja resolucije v predloženi deklaraciji »popolnoma, dokončno in v celoti« razkrije vse svoje nelegalne oborožitvene zmogljivosti in jih v nadaljevanju tudi preda ekipama UNSCOM-a in IAEA za »odstranitev, uničenje ali pa prepusti pod njun nadzor«. Naloga nasprotne strani, ekip UNSCOM-a in IAEA, je bila najprej preveriti natančnost in resničnost podanih informacij v deklaraciji, nato pa vse iraške nelegalne zmogljivosti eliminirati. Osnovna metoda dela v prvi fazi so bile terenske inšpekcije, in sicer na lokacijah, določenih s strani Iraka kot tudi na dodatnih lokacijah, določenih s strani UNSCOM-a. Namen slednjih je bil razkritje tajnih prepovedanih oborožitvenih zmogljivosti, ki jih Irak ni navedel v deklaraciji oz. jih je prikrival. (<http://www.un.org/Depts/unscom/General/basicfacts.html>, 15. 12. 2003)

¹⁰ V letu 1999, po operaciji »Puščavska lisica«, jo se nadomestila Komisija OZN za nadzorovanje, verifikacijo in inšpekcije (UNMOVIC).

¹¹ UNSCOM je v skladu z Načrtom dolgoročnega nadzorovanja in verifikacije v prihodnjih letih vzpostavil obsežen kontrolni sistem s tremi vrstami senzorjev kot orodij za nadzorovanje: vizualne, kemične in temperaturne. Vizualni senzorji (videokamere) so zagotavljali nadzor nad vsemi dvonamenskimi zmogljivostmi. Kemične senzorje (»sniferje«) so uporabljali za odkrivanje prisotnosti določenih sestavin, ki bi kazale na prepovedane aktivnosti; postavljeni so bili v kemičnih industrijah. Mreža temperaturnih senzorjev vzpostavljena po iraških laboratorijih je kontrolirala uporabo dvonamenske opreme v določenem temperaturnem razponu in tako vzpostavila nadzoro nad biološkimi programi. UNSCOM-ov daljinski sistem nadzorovanja je tako omogočal neposredni nadzor oddaljenih lokacij, praktično v živo. Do februarja 1996 je ta sistem nadzora pokrival več kot tristo različnih lokacij. (Barton Gellman, Washington post, 2. 3. 1999)

Učinkovit sistem daljinskega dolgoročnega nadzorovanja in verifikacije je v Iraku razvila tudi ekipa IAEA. Temeljil je na dveh nadzorno-verifikacijskih mrežah, ki sta pokrivali celoten teritorij Iraka. Mreža visoko občutljivih jedrskih detekcijskih postaj je omogočala daljinsko nadzorovanje stopnje radiacije v vodotokih in zraku, sistem daljinskega videonadzora pa kontrolo nad notranjimi prostori, nad posameznimi stroji, laboratoriji, napravami ali kar celotnimi tovarnami, ki bi se jih dalo uporabiti v prepovedane namene (www.iaea.org/NewsCenter/NewsSafety-Security).

Obe inšpekcijski ekipi sta svoja sistema dolgoročnega nadzorovanja in verifikacije dopolnjevali še z zračnim letalskim in helikopterskim nadzorovanjem ter tudi s satelitskimi posnetki (Hiro, 2003: 103).

Druga faza je vključevala izpolnjevanje načrta »dolgoročnega nadzorovanja in verifikacije«, potrjenega v resoluciji VS št. 715 (1991). Po razkritju in odstranitvi prepovedanih orožij je bilo v drugem delu potrebno zagotoviti dolgoročno in visoko stopnjo jamstva, da bo Irak tudi v prihodnje ostal razorožen in ne bo ponovno razvijal ali kako drugače pridobival orožij za množično uničevanje ter balističnih raket z velikim dometom. Naloga UNSCOM-a in IAEA v tej fazi je bila nadzorovanje predmetov, proizvodnje, laboratorijev in tovarn z dvonamenskimi zmogljivostmi, ki jih v predhodni fazi niso odstranili ali uničili in bi jih Irak lahko uporabil tudi v prepovedane namene¹².

Kot je moč razbrati iz resolucije VS št. 687 (1991), je bil rok za razorožitev postavljen izjemno kratkoročno. Prva faza naj bi bila tako končana že v 45 dneh¹³, medtem ko za drugo – dolgoročnejšo natančnejšega časovnega plana VS ni podal. Vseeno pa je čas, po katerem bo ponovno ocenil potrebnost nadaljnjega vzdrževanja prepovedi iraškega izvoza, odmeril na dobo 120 dni. Podoben podatek je v svoji knjigi navedel tudi Richard Butler, drugi predsednik UNSCOM-a (2000: 52), in sicer je po njegovi oceni VS izpolnitev celotne naloge predvideval v manj kot enem letu. Kot se je izkazalo pozneje, je celoten proces razorožitve zahteval veliko več časa, več kot 12 let.

2. 5. Izvajanje razorožitvenega načrta

UNSCOM in IAEA sta se na terenu srečevala s povsem očitnimi iraškimi goljufijami, skrivanjem in nesodelovanjem, a VS zoper to ni našel ustreznega odgovora. S kakšnimi problemi so se spopadali inšpektorji za razorožitev Iraka dobro prikazujeta naslednja primera. Do ene izmed večjih kriz je prišlo septembra 1991, ko je bila v Iraku na obisku že šesta ekipa IAEA. Inšpektorji so naleteli na tajen program razvoja jedrskega orožja in hitro pričeli zbirati dokazno gradivo ter ga že natovorili v svoja vozila. Takrat je na prizorišče prispel vodja tajnega programa dr. Jaafar Dhia Jaafar in zahteval vrnitev vsega gradiva. Ekipa IAEA se s tem seveda ni strinjala in Iračani so jih zadržali na parkirišču. Diplomatski napor OZN in vojaške grožnje ZDA so se tukaj izkazale za povsem nemočne. Dogovor sta strani dosegli šele po štirih dneh. Inšpektorji so najdeno dokumentacijo lahko odpeljali v svoj hotel in jo tam skupaj z Iračani pregledali. Irelevantne dokumente so vrnili, fotokopije pomembnejših pa so lahko

¹² Veliko opreme, prvotno namenjene za civilno proizvodnjo, je potencialno dvonamensko uporabne in zmožne tudi izdelovanja orožij za množično uničevanje. Kot primer lahko navedemo, da je priprava za kvašenje piva enako primerna za izdelavo antraksa ali pa oprema za izdelovanje aspirina, ki je hkrati primerna tudi za proizvodnjo živčnih agensov sarina in tabuna. (Butler, 2000: 52)

¹³ Deveta točka (člen) resolucije VS št. 687 (1991) v alineji b) med drugim določa, da »generalni sekretar, v sodelovanju z ustreznimi vladami in tudi s predsednikom Svetovne zdravstvene organizacije, v 45 dneh od sprejetja slednje resolucije, razvije in poda VS v odobritev načrt za izpolnitev sledečih dejanj v 45 dneh od te odobritve«; v nadaljnjih alineah (i), (ii), (iii) pa resolucija navaja razorožitvene naloge.

obdržali. Zasežni material, okoli 5000 strani papirjev, nekaj tisoč slik in 19 ur videoposnetkov, je kazal, kako so Iranci pridobili material za svoj jedrski program in podal tudi veliko podrobnosti o dejanski razvitosti jedrskega orožja.¹⁴ (Hiro, 2001: 49)

Še nekoliko slabše se je razvil incident iz junija 1992. Tokrat so Iranci inšpektorjem zavrnilo dovoljenje za vstop v poslopje ministrstva za kmetijstvo v Bagdadu, češ da je to civilno ministrstvo brez povezav z resolucijami OZN. Predsednik Bush je zopet zagrozil z bombnimi napadi, Iranci pa so okoli poslopja ministrstva organizirali demonstracije. Inšpektorji so se znašli obkoljeni z razjarjeno množico in UNSCOM je po štirih dneh pogajanj tokrat moral popustiti in se umakniti. Kasneje je sicer prišlo do sporazuma, da ministrstvo lahko preiščejo neameriški inšpektorji. A UNSCOM v poslopiju ni našel ničesar. Očitno so Iranci vse občutljive dokumente že preselili. (Simons, 1996: 45)

Poleg iraškega nesodelovanja in goljufanja pa so zgodbe mednarodnih inšpektorjev vključevale še drug element, ki se je postopoma začel pojavljati vse bolj pogosto. Izviral je s strani ZDA, vodilne članice protiraške koalicije. Washington je že od samega začetka zasledoval svoj cilj, neskladen s tistimi, določenimi v resolucijah VS. Visoki državni uradniki ZDA so večkrat namignili, da njihov cilj ni zgolj razorožitev Iraka, ampak v prvi vrsti tudi zamenjava njegovega predsednika. Namige je že neposredno po koncu zalivske vojne maja 1991, potrdil tudi sam predsednik Bush z izjavo, »da bodo sankcije ostale v veljavi, vse dokler Sadam Husein ne bo odstavljen z oblasti« (Tyler v Dannreuther, 1992: 66). Iste načrte sta potrdila tudi njegova naslednika Bill Clinton in George Bush (ml.). ZDA so v naslednjih letih, ob zasledovanju svojega cilja, večkrat zlorabile UNSCOM kot krinko za pridobivanje obveščevalnih podatkov o Iraku in njegovem predsedniku¹⁵. Bagdad je na drugi strani to zaznaval kot grožnjo nacionalni varnosti in to večkrat tudi upravičeno uporabil kot izgovor za omejevanje dostopa do občutljivejših lokacij, kasneje poimenovanih »predsedniških«.

Prvi dve leti po vzpostavitvi premirja in sankcijskega sistema, s katerim je OZN hotela prisiliti Irak k izpolnitvi njenih zahtev ter tako ponovno zagotoviti mednarodni mir in varnost, sta presenetili mednarodno skupnost. V kolikor bi šlo vse po načrtih, bi bil Irak zdaj že razorožen, sankcije pa umaknjene. A celoten proces je bil, predvsem zaradi nesodelovanja Iraka, še vedno v začetni fazi. Nato pa je v letu 1993 nepričakovano prišlo do premika naprej. Irak je pričel sodelovati in Rolf Ekeus, predsednik UNSCOM-a, je v svojem rednem polletnem

¹⁴ Kasneje so v javnost pricurljale informacije, ki so vsaj v manjši meri opravičile iraško nesodelovanje. V ekipi 44 inšpektorjev IAEA, zadržanih na parkirišču, so le trije resnično prihajali iz IAEA, druge so poslale države članice VS. Prevladovali so Američani, katerih interes pa je bil bolj kot sodelovanje z OZN zbiranje informacij za Washington (Hiro, 2001: 49).

¹⁵ V ameriških medijih so se redno pojavljale novice o prizadevanjih CIE, MI6 in Mossada za zrušitev Sadama Huseina z oblasti. Zgolj eden izmed številnih primerov, s katerim pa je bila natančneje seznanjena tudi javnost, je primer Izraela, ki je uporabljajoč ameriške obveščevalne podatke, pridobljene v okviru inšpekcij UNSCOM-a, načrtoval atentat na Sadama Huseina. Akcijo so zaradi nesreče pri treningu odpovedali (Simons, 2001: 42).

poročilu VS oktobra 1993 (S/26684) prvič lahko poročal o vidnem napredku Iraka pri sodelovanju ter posredovanju informacij o svojih prepovedanih orožarskih programih. Irak je podal pomembne podatke o proizvodnji raket dolgega in srednjega dometa, proizvodnji kemičnega orožja ter izpolnil večino zahtev glede jedrskih oborožitvenih programov (Hiro, 2001: 71).

Ker je do preobrata prišlo v začetku leta 1993, ravno ob zamenjavi v Beli hiši, lahko upravičeno sklepamo, da gre vzroke zanj iskati prav tu. Bagdad je novemu predsedniku ZDA želel pokazati, da se je pripravljen podrediti zahtevam mednarodne skupnosti, in hkrati upal, da bo z nastopom demokratske administracije v odnosih med Irakom in ZDA zapihal svež veter, ki bo prinesel več možnosti za ukinitve ali vsaj omilitev ekonomskega embarga. Pripravljenost Iraka na sodelovanje z inšpektorji za razoroževanje je, z izjemo nekaj manjših incidentov in enega večjega, ob prebegu Huseina Kamela (ki pa ga je Bagdad z velikopoteznimi razkritji dobro ublažil), v naslednjih letih postala prevladujoča značilnost razorožitvenega procesa.

Redna polletna poročila inšpektorjev so Irak sedaj kazala v lepši luči. Medtem pa so na drugi strani poročila drugih, nevladnih organizacij, začela razkrivati tudi temnejšo plat OZN. Sankcijske omejitve so v Iraku povzročale vse hujšo humanitarno katastrofo. Stalne članice VS so se zdaj znašle pod naraščujočim pritiskom in ob umankanju dolgoročneje strategije glede vprašanja, kako razorožitev Iraka pripeljati do konca, so v VS vzklikali različni predlogi, ki so se sčasom oblikovali v dva različna scenarija, ki sta jih zagovarjala dva nasprotujoča si bloka držav. Rusija in Francija, kasneje se jima je pridružila še Kitajska, so tvorile tabor, ki je zagovarjal strategijo »korenčka in palice«. Spričo ugodnih poročil inšpektorjev za razoroževanje so kot »luč na koncu predora« večkrat predlagali postopno popuščanje sankcij, na drugi strani pa izdelavo načrta poti po kateri bi Irak prišel do popolne razorožitve in ukinitve sankcij. Nasprotni tabor sta predstavljali ZDA in VB. Njun primarni cilj je bila odstranitev Sadama Huseina z oblasti, kar sta (sicer neuradno) postavili tudi kot prvi pogoj za umik sankcij¹⁶. Popolna razorožitev je bila šele na drugem mestu.

Razlike med stalnimi članicami VS, ki so z leti prerasle v nepremostljiv razkol, so se povsem očitno napajale v njihovih nacionalno-geopolitičnih interesih. Osrednji dejavnik je bila seveda nafta. Francija in Rusija sta si prizadevali za čim hitrejšo ponovno vzpostavitev trgovinskih odnosov z Irakom, tudi zaradi velikih dolgov, ki si jih je ta nabral v času iransko-iraške vojne. Od takrat je Irak Franciji dolgoval 4,5 milijard dolarjev, Rusiji pa okoli 8 milijard dolarjev (Oudraat, 2002: 146). Kitajski interes je bil podoben. Kitajsko je v devetdesetih zajel val industrializacije in država je postala velik uvoznik nafte. Od leta 1993 do 1996 se je njen

¹⁶ Leta 1998 je Washington ta cilj, kljub neskladnosti z mednarodnim pravom, s sprejetjem »Iraqi Liberation Act« končno tudi uzakonil.

uvoz povečal kar za 18 krat, Irak pa se je pri tem pokazal kot pomemben strateški partner (Hiro, 2003: 162). Na drugi strani interes ZDA in VB na drugi strani ni bil prav nič drugačen. Razlika je bila le v poti, ki sta si jo izbrali za njegov doseg. Do iraške nafte namreč nista hoteli pod nepredvidljivim in proti Zahodu usmerjenim Sadamom.

Razhajanja med interesi stalnih članic VS OZN so začela vidno ovirati njegovo učinkovitost oz. sposobnost sprejemnja pomembnejših odločitev. Washington in London sta, kljub občutnemu napredku v razorožitvenem procesu, s pravico veta blokirali vsak poskus oz. z njim grozili vsem predlogom v smeri omiljenja sankcij. Zaradi tega lahko v tem primeru govorimo tudi o pojavu »reverse veta«¹⁷. Do največjih nasprotovanj je prišlo v letu 1998 in zato je prav, da dogajanje v tem letu analizamo nekoliko podrobneje.

Še pred koncem leta, sredi decembra 1997, je Bagdad UNSCOM-u ponovno sporočil, da so t. i. predsedniške lokacije še vedno izven njihovega inšpekcijskega dosega. Tako se je tudi leto 1998 začelo z blokiranjem inšpekcij. UNSCOM-u in IAEA je bil preprečen dostop predvsem do osmih lokacij, opredeljenih kot »predsedniških«. Obenem je Irak, češ da je inšpekcijska ekipa sestavljena iz prevelikega števila Američanov in Britancev ter da ne predstavlja razmerja moči iz VS OZN, nasprotoval preiskavam tudi na drugih lokacijah. Napetost je ponovno naraščala. ZDA so zopet začele krepiti svojo vojaško prisotnost v regiji. Ameriški sekretar za obrambo je Bagdad posvaril, da možnosti za diplomatsko rešitev spora hitro upadajo, in zagrozil, da v kolikor bo Sadam Husein še naprej blokiral delo inšpektorjev, bosta ZDA in VB prisiljeni bombardirati Irak, odgovornost za konflikt pa bo padla nanj (Defence Foreign Affairs Handbook, 1999: 708).

Tik pred najhujšim je tokrat posredoval generalni sekretar OZN, Kofi Annan. Soočen z vojaško intervencijo je Sadam Husein Annanov predlog sprejel in 23. februarja sta podpisala sporazum - Memorandum razumevanja. S sporazumom, katerega določila je kasneje soglasno sprejel tudi VS v resoluciji št. 1154 (1998), se je Irak ponovno obvezal, da bo UNSCOM-u in IAEA omogočal »takojšen, brezpogojen in neomejen dostop«, kot to določata že resoluciji 687 (1991) in 715 (1991). Na drugi strani pa morajo inšpektorji pri svojem delu izkazovati spoštovanje do legitimnih zahtev Iraka po nacionalni varnosti in dostojanstvu. Preiskave najbolj spornih osmih »predsedniških« lokacij bodo izvedene po posebnem postopku. Organizirana bo posebna skupina, inšpektorje pa bodo pri preiskavah »predsedniških« lokacij spremljali tuji diplomati. Vsakršna kršitev, oz. oviranje neomejenega dostopa inšpektorjev bo za Irak imela »najstrožje posledice«. Poleg tega je sporazum še posebno izpostavil tudi

¹⁷ Do pojava »reverse veto« pride takrat, ko ena izmed stalnih članic VS trdi, da pogoji za umik sankcij še niso bili izpolnjeni in s pravico veta blokira vsak poskus v tej smeri ter tako kljub jasnemu nasprotovanju večine v VS lahko prepreči katerokoli spremembo v sankcijski politiki in ekonomske sankcije ohranja v veljavi za uresničevanje lastnih nacionalnih interesov. (Oette, 2002: 95).

določilo resolucije št. 687 (1991), ki govori o popolnem umiku sankcij v trenutku, ko OZN potrdi njegovo razorožitev orožij za množično uničevanje.

Preiskave so nato zopet potekale brez težav in inšpektorji so pregledali vseh osem »predsedniških« lokacij, toda našli niso ničesar. Butler je v svojem rednem aprilskem polletnem poročilu VS (S/1998/332) podal ugotovitev, da pri procesu razoroževanja ni prišlo do napredka. Kot vzrok je navedel štirimesečno krizo – zavlačevanje Bagdada, ki naj bi Iraku omogočilo, da se je na preiskave dobro pripravil. Na osnovi poročila se je VS 27. aprila 1998 odločil za nadaljevanje ekonomskih sankcij zoper Irak. 9. aprila istega leta je svoje polletno poročilo izdelala tudi IAEA (S/1998/312), a v povsem drugem tonu. Za svoje področje pristojnosti je zaključila, da je Irak »v celoti, popolnoma in dokončno« izpolnil zahteve s področja jedrskega orožja ter da od predhodnega oktobrskega poročila inšpektorji IAEA niso zaznali nobenih znakov o obstoju še kakšne prepovedane opreme, materialov ali aktivnosti.

Julija 1998 so inšpektorji UNSCOM-a pri preiskavi sedeža iraškega poveljstva vojaškega letalstva naleteli na dokument o uporabi različnih kemičnih izstrelkov, v času iransko-iraške vojne (www.unmovic.org, 15. 12. 2003). Na sestanku med predsednikom UNSCOM-a Richardom Butlerjem in namestnikom iraškega ministrskega predsednika Tarika Aziza 3. avgusta 1998 se je slednji pritožil, da se inšpektorji osredotočajo le še na obrobne zadeve, ki ne vplivajo na celotno razorožitev ter s tem namerno zavlačujejo UNSCOM-ovo misijo in dvig embarga (Butler, 2000: 184). Kot se je izkazalo kasneje, pritožbe Iračanov niso bile neutemeljene. Od jeseni leta 1997, ko so ocene o skoraj končani razorožitvi Iraka orožij za množično uničevanje postajale vse pogostejše in se je umik ekonomskih sankcij vse bolj približeval, je Clintonova administracija popolnoma spremenila svojo politiko do UNSCOM-ovih inšpekcij. Od prejšnjega vzpodbujanja k bolj agresivnim preiskavam so se v zadnjih mesecih obrnili k vse pogostejšemu interveniranju za upočasnitev ali sploh preprečitev dela inšpektorjev; k zaviranju procesa razoroževanja (Gellman, Washington Post, 27. 8. 1998). Interes ZDA je bil sedaj zadržati Irak in Sadama pod nadzorom, ekonomske sankcije pa so bile za tako nalogo najučinkovitejše in najbolj pripravne.

5. avgusta 1998 je Bagdad v znak protesta proti novi politiki zavlačevanja sprejel odločitev o prekinitvi sodelovanja z UNSCOM-om in IAEA. Kot pogoj za nadaljevanje je od VS zahteval umik naftnega embarga, reorganiziranje UNSCOM-a in preselitev njegovega sedež v Genovo ali na Dunaj. V vmesnem obdobju je dovolil le nadzorovanje kot ga predvideva resolucija št. 715 (1991). Ostal je torej le sistem daljinskega nadzorovanja oz. nadzor preko videokamer in različnih senzorjev. Prvi odziv OZN je sledil šele 13 dni pozneje. Predsednik VS je UNSCOM-ovemu prizadevanju in njegovemu mandatu izrekel podporo ter poudaril, da

je Irak obvezan k sodelovanju z njim. Iraka to seveda ni spreobrnilo. (www.unmovic.org, 15. 12. 2003)

V naslednjem tednu je prav tako protestno, zaradi novega načina nastopanja Washingtona proti Bagdadu, svojo odpoved podal vodja inšpektorjev UNSCOM-a, Scott Ritter. V svojem odstopnem pismu je razkril, da so ZDA s svojim neprestanim vmešavanjem in manipuliranjem, običajno kar neposredno iz najvišjih krogov, zadolženih za nacionalno varnost, načrtno spodbujale napore UNSCOM-a. V obdobju med novembrom 1997 in avgustom 1998 so vsaj sedemkrat poskušale upočasniti ali zaustaviti nadaljnje preiskovanje. Ritterjeva ocena je bila sledeča: »Ta nesposobnost nadaljevati z agresivnejšimi inšpekcijami pomeni predajo iraški vladi!« (New York Times, 27. 8. 1998) Toda Ritterjeva opažanja niso bila najbolj natančna. Začuda so se nad ameriškim zavlačevanjem pritoževali tudi Iraci sami. Popolna razorožitev Iraka in posledičen umik embarga ob hkratni ohranitvi Sadama na oblasti za Washington ni bil sprejemljiv scenarij. V skladu s temi interesi so ZDA neprestano vplivale na delo UNSCOM-a, in kot se je izkazalo, preko Butlerja tudi na njegova poročila VS. Marsikatera prejšnja in tudi prihodnja poteza Richarda Butlerja, izvršnega predsednika UNSCOM-a, je v luči teh interesov postala jasnejša, bolj logična.

VS se je na iraško prekinitev sodelovanja z inšpektorji iz 5. avgusta odzval šele 9. septembra¹⁸. S soglasno sprejeto resolucijo št. 1194 (1998) je obsodil iraško odločitev in jo opredelil kot »popolnoma nesprejemljivo ter v nasprotju z njegovimi obveznostmi«. Kot kazen za njegovo ravnanje pa je do nadaljnjega odpovedal redne periodične 60-dnevne preglede sankcij. To je pomenilo, da se iraški embargo še nadalje ohranja za nedoločen čas. Bagdad je teden dni kasneje pozval VS naj prekliče zadnjo resolucijo, s katero je suspendiral 60-dnevno periodično ocenjevanje sankcij, in hkrati zagrozil, da bo ob nasprotnem sprejel še ostrejše ukrepe proti inšpektorjem. Pogajanja, ki so sledila, niso prinesla uspeha in Bagdad je nadaljeval v skladu s svojimi obljubami. 31. oktobra je popolnoma prenehal sodelovati z UNSCOM-om in odpovedal tudi daljinsko nadzorovanje. VS in tudi veliko arabskih držav so dejanje Bagdada obsodile. ZDA so začele povečevati svojo vojaško prisotnost v Zalivu. Sredi novembra so bili že pripravljeni na novo vojaško posredovanje v Iraku in 14. novembra so bili ameriški bombniki praktično že v zraku, nakar je Irak razglasil, da bo v celoti ponovno sodeloval z inšpektorji. (Oudraat, 2002: 144)

UNSCOM in IAEA sta se zopet vrnila k svojemu delu. V VS, ki je bil sedaj že očitno razdeljen na dva tabora, se je znova začelo prebujati mnenje, da je iraška razorožitev praktično pri kraju ter da bi celosten pregled lahko bil zaključen že do božiča, posledično pa s tem tudi

¹⁸ V prejšnjih letih so bile reakcije na veliko manjše provokacije Iraka mnogo hitrejše in se je čas odziva meril v urah in ne v tednih, kot zdaj.

umaknjene sankcije (Hiro, 2001, 155). Na usklajen pritisk Francije, Rusije in Kitajske sta UNSCOM in IAEA svoja poročila sedaj pričela oddajati tedensko. A dogajanje preteklih mesecev se je sedaj ponovilo v nekaj tednih. V poročilu IAEA, izdanem 14. decembra 1998, je Irak »pri izvajanju načrtanih nalog uspešno zagotovil zahtevano stopnjo kooperacije«. Poročilo UNSCOM-a z dne 15. decembra 1998 pa je bilo zgornjemu ponovno kontrastno nasprotno in je poročalo, da inšpektorji niso bili deležni polnega sodelovanja s strani Iraka. Washington Post je naslednji dan poročal, da je Clintonova administracija neposredno vplivala na pripravo Butlerjevega poročila (Gellman, 16. 12. 1998).

Butler je nato še isti dan, po opozorilu ambasadorja ZDA pri OZN, iz Iraka umaknil vse svoje inšpektorje in tokrat tudi celotno podporno osebje (Butler, 2001: 244). Ponovno je to storil brez predhodnega opozorila VS. Naslednji dan, 16. decembra 1998, ko je bila vsa pozornost ZDA usmerjena na kongresno razpravo o nezaupnici predsedniku Clintonu zaradi afere Lewinski, so le-to na predlog demokratske stranke morali preložiti. Vrhovni poveljnik oboroženih sil ZDA, predsednik Bill Clinton je že vodil vojno z Irakom (Hiro, 2001: 159).

Sledeča vojaška operacija »Puščavska lisica« je za seboj zapustila več negativnih kot pozitivnih posledic. Clinton je na Bližnjem vzhodu izgubil velik del svoje politične podpore. Demonstracije in drugi protesti proti bombardiranju so se hitro razširili po arabskih deželah in konec posredovanja je pozdravil celo Kuvajt (Hiro, 2001: 161). Rusija in Kitajska sta zahtevali odstop Richarda Butlerja z mesta predsednika Posebne komisije OZN. Francija je v znak protesta zaključila svoje sodelovanje pri nadziranju južne »cone prepovedi preletov« v Iraku; iz cone na severu države se je umaknila že decembra leta 1996 (Hiro, 2001:169). Razkol med stalnimi članicami VS je bil sedaj večji kot kdaj prej. VS je potreboval kar celo leto, preden je uspel sprejeti naslednjo resolucijo o Iraku. Obenem je Puščavska lisica s seboj prinesla tudi številna razkritja o vmešavanju ameriških obveščevalnih služb v delo inšpektorjev OZN in o njihovem izkoriščanju za lastne nacionalne interese. To pa je posledično pripeljalo do diskreditiranja UNSCOM-a in tudi do njegovega konca¹⁹.

¹⁹ Washington Post oz. njihov raziskovalni novinar Barton Gellman je marca 1999 prvi razkril številne nepravilnosti, ki jih ni poznalo niti samo vodstvo UNSCOM-a. Nekateri izmed ameriških tehnikov, ki so vzpostavili »sistem dolgoročnega nadziranja in verifikacije« ter ga tudi vzdrževali, so bili v bistvu ameriški tajni obveščevalni agenti. V Iraku so pod okriljem UNSCOM-a, a brez njegove vednosti, vzpostavili dva vohunska sistema. Pri prvem so v konstrukcije postaj za krepitev signalov legalne daljinske kontrole z videokamerami skrili antene, sposobne prestrezanja mikrovalovnih oddajnikov, ki so jih uporabljale iraške oborožene sile. Drugi sistem, ki je deloval vzporedno s prvim, pa je uporabljal kar komercialne iraške radijske antene, sposobne prestrezati nizko energetske VHF-radijske oddajnike (Gellman, 1999: 2. 3. 1999).

3. UČINKI EKONOMSKIH SANKCIJ

3.1. Gospodarski učinki

Na začetku tega poglavja je potrebno opozoriti, da so na iraško ekonomijo v preučevanem obdobju (1990–2003) poleg ekonomskih sankcij OZN vplivali tudi drugi faktorji – v mislih imam predvsem šesttedensko zalivsko vojno (1991), ki je vidno poslabšala iraško gospodarsko stanje. Njeni učinki so se z učinki ekonomskih sankcij med seboj pomnožili, a jih zaradi pomanjkanja podatkov v analizi ne bom mogel natančneje ločevati. Osredotočil se bom na skupni učinek vseh dejavnikov, pri tem pa se bom vseeno zavedal, da so ti prihajali z različnih strani. Da bi lažje razumeli, kakšne spremembe oz. posledice so ekonomske sankcije povzročile na iraškem gospodarstvu, bom pred neposredno analizo ekonomskih statistik na kratko orisal razvoj in glavne značilnosti iraškega gospodarstva v predsankcijskem obdobju.

Irak je klasični predstavnik ekonomije, ki je bogato obdarjena z naravnimi viri – z nafto, zaradi česar ga pogosto imenujejo kar »naftna ekonomija«. Poleg hitrih zaslužkov, ki izhajajo iz naravnih bogastev, si tovrstne ekonomije delijo tudi povsem specifične probleme. V glavnem je to predvsem velika odvisnost od dostopa do tujih trgov in od priliva zunanega kapitala, ki je vitalnega pomena za modernizacijo in gospodarsko rast države. Irak je bil ranljiv na obeh področjih.

Razvoj iraškega gospodarstva je bil vedno tesno povezan z nafto in se nikoli ni uspel rešiti odvisnosti od prihodkov od njenega izvoza. V 70-ih letih je naftna kriza Iraku prinesla vrtoglave zaslužke in iraška družba je doživela hiter napredek na vseh področjih. Investicije v vse sektorje gospodarstva so se potrojile ali celo početrile ter rasle naprej vse do konca desetletja. Hkrati je vlada povišala vojaški proračun, dramatično povečala plače državnim uslužbencem ter postavila ambiciozen petletni načrt (1976–80), s katerim sta obljubljala cvetočo prihodnost za vse (Hiro, 2003: 159). Tako hiter razvoj in modernizacija je seveda temeljila na uvoženi tehnologiji in znanju, kar je posledično pripeljalo do visoke odvisnosti od uvoza rezervnih delov.

Dekadi prosperitete je v 80-ih sledilo obdobje izčrpavajoče osemletne vojne s sosednjim Iranom. Prva žrtev bombnih napadov so bile naftne proizvodne zmogljivosti, kar je skupaj s težavami pri izvažanju nafte preko Perzijskega zaliva Iraku prineslo kritično zmanjšanje naftnih prihodkov. V prvem letu vojne, od 1980 do 1981, je iraška proizvodnja nafte s 3,4 milijona padla na 0,9 milijona sodčkov dnevno, to pa je pomenilo zmanjšanje iraških naftnih dohodkov za 60 % (s 26,1 milijarde dolarjev leta 1980 na 10,4 milijarde dolarjev leta 1981) (Alnasrawi, 2000: 95). Proizvodnja se je v naslednjih letih sicer počasi ponovno začela dvigati

in leta 1986 dosegla že 1,75 milijona sodčkov dnevno, a na drugi strani so v 80-ih močno padle cene nafte in prihodki so kljub rasti proizvodnje padali; leta 1986 so dosegli zgolj 7 milijard dolarjev (Hiro, 2003: 160). Popoln ekonomski kolaps Iraka je preprečila velikodušnost arabskih sosed in pa najmanjše enormnih kreditov. Konec sovražnosti je Irak tako pričakal z zunanjim dolgom, ocenjenim med 65 do 80 milijard dolarjev, in se je praktično v nekaj letih prelevil iz države kreditodajalke v kreditujemalko (Trip, 2000: 251). Iraško gospodarstvo je iz vojne izšlo popolnoma dezorganizirano (velik del industrije je bil militariziran), močno oslABLJENO in z visoko stopnjo nezaposlenosti ter inflacije. Posledica vojne, ki se je kasneje ob uvedbi sankcij pokazala kot izjemno pomemben dejavnik, je bila tudi visoka odvisnost Iraka pri preskrbi hrane iz uvoza. Za Irak je bilo namreč ceneje črpati nafto in hrano kupovati, kot pa jo samostojno pridelovati, svoj delež pa je prispevalo tudi obsežno popolnjevanje oboroženih sil, ki je iz gospodarstva potegnilo velik del najboljše delovne sile. Po vojni so pričakovali obsežno ekonomsko obnovo, a Sadam Husein je glavno prioriteto razvoja podelil domači vojaški industriji in dragemu razvoju orožja za množično uničevanje. Po dveh letih miru in še nadaljnjega poglobljanja ekonomskih težav pa se je odločil za nov vojaški konflikt, tokrat je napadel in zasedel Kuvajt. OZN se je odzvala z najobsežnejšim in najostrejšim sankcijskim režimom v vsej svoji zgodovini.

Tik pred invazijo na Kuvajt je stanje iraškega gospodarstva, še zlasti pa njegove trgovinske statistike, namigovalo, da bi bil Irak na ekonomski pritisk lahko še posebno občutljiv. Leta 1990, je njegova proizvodnja nafte znašala okrog 60 % celotnega BDP-ja države in kar 95 % vseh prilivov njegove zunanje trgovine. (Clawson v Selden, 1999: 88). Hkrati je bil Irak na drugi strani tudi visoko odvisen od uvoza, v največji meri pri preskrbi s hrano, kjer ni bil niti blizu samozadostnosti, celo pri osnovnih pridelkih, kot sta žito in riž, ne. S stroškovnega vidika mu je bilo namreč ceneje prodajati nafto in s prihodki kupovati hrano kot pa jo samostojno pridelovati (Metz, 1988: Iraq: country study). Podatki raziskave, narejene za ameriški kongres, kažejo, da je bilo v Iraku pred uvedbo embarga okrog 75 % zaužitih kalorij uvoženih (Epstein, 1991: 6). Da pa bi bila situacija za uvedbo sankcij še bolj ugodna, je Irak večji del hrane uvažal ravno iz držav glavnih pobudnic sankcijskih ukrepov zoper njega. ZDA so bile pred zalivsko vojno namreč glavni izvoznik hrane za Irak. V letih od 1985 do 1989 so mu dobavljale med 25 % in 30 % vseh uvoženih kmetijskih pridelkov (Epstein, 1991: 6). Drugi večji trgovinski partnerji Iraka pri izvozu hrane pa so bili še EU, Turčija, Avstralija in Kanada²⁰.

Domala univerzalna mednarodna podpora sankcijam in njihovo dosledno izvajanje je hitro pripeljalo do prepričljivih rezultatov. Direktor CIE William Webster je 5. decembra 1990

²⁰ Največji izvozniki kmetijskih pridelkov v Irak leta 1989 (v milijonih ameriških dolarjev): ZDA 749\$, EU 398\$, Turčija 355\$, Avstralija 340\$, Kanada 209\$, drugi 988\$

razglasil, da so ekonomske sankcije uspeli blokirati kar 97 % celotnega iraškega izvoza in več kot 90 % njegovega uvoza (Lardner, 1990: A43). Prva posledica sankcijskega režima je bilo pomanjkanje hrane, ki je vodila do dviga cen in inflacije. Cene živil so se že v manj kot štirih mesecih od uvedbe sankcij dvignile v intervalu od 200 % do 1800 % (Provost v Alnasrawi, 2001: 209).

Kljub vsemu Sadam Husein ni kazal niti najmanjših znakov popuščanja in po več kot petih mesecih popolne ekonomske, kulturne, komunikacijske in prometne blokade je sledilo šesttedensko zavezniško posredovanje z uporabo oborožene sile. Zalivska vojna (1991) je imela za iraško gospodarstvo uničujoče posledice. Uradne ocene sicer ni bilo narejene, toda večina analiz poleg velikih vojaških izgub in civilnih žrtev poroča še o veliki škodi na iraški splošni infrastrukturi ter industriji. Zavezniška zračna kampanja v Iraku namreč ni prizadela zgolj vojaških tarč, ampak tudi elektrarne, transportne in telekomunikacijske povezave, naftno proizvodnjo, skladišča, industrijo pa tudi šole in bolnišnice. Obsežnost bombardiranja in posledičnega uničenja je moč ponazoriti z njegovim načrtom, ki je bil z začetnih 84 razširjen na 723 tarč. V povojni študiji zračne kampanje pa je bilo priznано, da je šla zavezniška strategija preko bombardiranja oboroženih sil in drugih vojaških tarč (Hous Armed Services Committee v Alnasrawi, 2001: 210). Nazoren je tudi podatek, da je bila povprečna dnevna tonaža bomb, odvrženih v zalivski vojni (1991), ekvivalentna 85 % povprečne dnevne bombne tonaže odvržene nad Nemčijo in Japonsko med 2. svetovno vojno, in 92 % dnevnega povprečja v vietnamski vojni (U.S. Army Air Force v [www.fas.org /man/dod-101/ops/desert_storm.htm](http://www.fas.org/man/dod-101/ops/desert_storm.htm), 19. 02. 2004).

Med drugim je bil namen zračne kampanje v okviru zalivske vojne (1991) tudi povečanje učinkov ekonomskih sankcij in uničenje iraške industrije do te mere, da ne bi bila sposobna samostojnega okrevanja. To jim je vsekakor zelo dobro uspelo. Prva OZN-ova misija (imenovana tudi Ahtisaarijeva misija), ki je Irak obiskala marca 1991, neposredno po končanju sovražnosti, je v poročilu (S/22366, 20.03.1991) o razmerah v državi podala naslednjo oceno: »Nedavni konflikt je nad iraško gospodarsko infrastrukturo, ki je bila do januarja 1991 razmeroma visoko urbanizirana in mehanizirana družba, povzročil domala apokaliptične rezultate. Večina sredstev modernega življenja je bila uničena in država je za dolgo časa potisnjena v pred-industrijsko dobo, vendar z vsemi slabostmi postindustrijske odvisnosti od intenzivne uporabe energije in tehnologije«. Poročilo je razkrilo, da so bile praktično vse iraške elektrarne, naftne rafinerije in vodna črpališča med vojno uničena. Uničenje kapacitet proizvodnje električne energije pa je vodilo v splošen kolaps vodovodnega in kanalizacijskega sistema.

(Epstein, 1991: 6)

V nadaljevanju se je ekonomska škoda z vzdrževanjem vseobsežnih ekonomskih sankcij, ki so onemogočile učinkovito obnovo, zgolj še stopnjevala, nadgrajevala. Domala vsak sektor iraškega gospodarstva je bil namreč vsaj v manjši meri odvisen od uvožene tehnologije. Kmetje so za namakanje polj potrebovali uvožene črpalke, obstali so celo najpreprostejši tekstilni obrati, ki niso mogli nadaljevati proizvodnje brez v tujini izdelanih rezervnih delov. Vlada ni bila sposobna popraviti niti poškodovanih telekomunikacijskih, električnih in kanalizacijskih omrežij.

Škoda na iraškem električnem omrežju povzročena v zalivski vojni (1991) je kapaciteto proizvodnje elektrike zmanjšala na skromne 4 % predvojne ravni - z 9000 MW leta 1990 na zgolj 340 MW marca 1991. Po štirih mesecih povojne obnove pa so se kapacitete po ameriških ocenah dvignile zgolj na 20 % do 25 % predvojnih količin. Podatki oz. ocene iz nadaljnega obdobja 90-ih let žal niso razpoložljivi in naslednja ocena celotne iraške proizvodnje elektrike je bila s strani OZN narejena šele za leto 2002. V tem letu iraške kapacitete naj ne bi presegle 4300 MW, kar je še vedno zgolj 47 % predvojne ravni. Vendar se je potrebno zavedati, da so iraške oblasti v leto prej v okviru programa »nafta za hrano« sklenile več pogodb o obnovi večih elektrarn in električnega omrežja. Na tej podlagi lahko sklepamo, da Irak v svoji povojni obnovi ni uspel doseči veliko boljših rezultatov kot pa 25 % predvojnih količin proizvodnje elektrike. (Energy Information Administration, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/sanction.html#IRAQ>, 12. 11. 2003)

Povojno okrevanje iraškega gospodarstva je bilo torej izjemno omejeno. Še najvidnejši uspehi so bili doseženi na področju kmetijstva, vendar tudi tu so bili rezultati v primerjavi s predvojnimi slabi. Kot že rečeno se je iraška vlada med iransko-iraško vojno zaradi manjših stroškov pri preskrbi s hrano raje oprla na uvoz kot pa na lastno proizvodnjo. V vmesnem obdobju miru, pred invazijo na Kuvajt, se te statistike niso prav nič spremenile in kmetijski potencial je v tem obdobju ostal visoko neizkoriščen. Po podatkih iz obdobja tik pred uvedbo sankcij je bilo v Iraku okrog 21 % orne zemlje (444.000 km²), od katere je bilo 70 % obdelane in le 44 % od tega namakane, ostalo pa odvisno od dežja in poplav (Financial Times 21. 8. 1990 v Institute For International Economics, www.iie.com/research/topics/sanctions/iraq3.htm, 15. 01. 2004). Neposredno po vzpostavitvi sankcijskih omejitev je iraška vlada sprejela odločne ukrepe za povečanje stopnje samozadostnosti glede hrane. V ta namen je sprožila obsežne programe za razširitev deleža kmetijsko-obdelovalne zemlje in se lotila obnove kmetijskih zadrug. Močne spodbude pa je uvedla tudi za kmete. Na eni strani jim je ponudila ugodnejša posojila in kmetijske delavce oprostila vojaške službe, na drugi strani pa za tiste, ki svoje posesti ne bi uspeli obdelati in izkoristiti v polni meri, uvedla stroge kazni – tudi odvzem zemlje. (Selden, 1999: 91)

Poročila raziskav Organizacije za prehrano in kmetijstvo OZN (Food and Agriculture Organization – FAO) iz junija 1993 in oktobra 1997 so razkrila, da so vladni ukrepi po uničujočem bombardiranju v zalivski vojni (1991) v naslednjih letih pripeljali do vidne obnovitve kmetijske proizvodnje. Ukrepi so se dobro ujeli z ugodnimi vremenskimi razmerami v prvih povojnih letih in kmetijski sektor je iz obrobne vloge v predsankcijskem obdobju v letih po vojni hitro pridobil osrednje mesto v iraški ekonomiji. Po 33-odstotnem padcu v pridelavi žitaric²¹ v letu 1991 je v naslednjih dveh letih le-ta doživela po 10 odstotni skok navzgor letno. Kljub vsem naporom, velikim potencialnim zmožnostim in ugodnim vremenskimi razmeram še vedno lahko ugotovimo (Tabela 1.1.), da so letni kmetijski donosi pri proizvodnji žitaric ostajali pod nivojem iz predvojnega oz. predsankcijskega obdobja; zanj pa je znano, da so Iračani takrat večino hrane (kar 75 %) uvozili in ne pridelali. Podobne rezultate ali še slabše so dosegali tudi v drugih delih kmetijstva – pridelava vrtnin, dateljnov, v živinoreji, perutninarstvu in drugod. Boljši rezultati, ki bi jih pričakovali po tako obsežnih prizadevanjih so po oceni raziskovalcev FAO umanjali predvsem zaradi nedostopnosti gnojil in cepiv, ter nezmožnosti vzdrževanja kmetijske mehanizacije in namakalnih sistemov. To je bila v glavnem posledica ekonomskih sankcij, natančneje prepovedi uvoza rezervnih delov, ki so za iraško kmetijsko proizvodnjo imele dve vidni posledici. Na eni strani je odvisnost od vremenskih razmer skupaj s širjenjem številnih bolezni je med posameznimi letinami povzročila velika nihanja. Druga posledica, prav tako razvidna iz pregleda proizvodnje žitaric

Tabela 1.1.: Proizvodnja žitaric v Iraku

Leto	Velikost letine v metričnih tonah (v 000-ih)	Sprememba glede na predhodno leto	Sprememba glede na leto 1990
1990	3451		
1991	2670	-33 %	-33 %
1992	2955	+10 %	-14.4 %
1993	3235	+10 %	-6.3 %
1994	n.p.	n.p.	n.p.
1995	2533	- 21,8 %*	-26.7 %
1996	2995	+18,2 %	-15.3 %
1997	2206	-16.4 %	-36.1 %
1998	2365	+7,2 %	-31,5 %
1999	1894	-20 %	-45.2 %

Vir: FAO 1993, 1997, 1999

* Izračunano glede na leto 1993

²¹ Pridelava žitaric (predvsem pšenice, ječmena in riža) v Iraku predstavlja najpomembnejši del proizvodnje hrane.

skozi obdobje 90-ih let, pa je trend postopnega upadanja količine pridelka. Po velikem skoku navzgor v prvih letih so se statistike v nadaljevanju obrnile navzdol. Poleg vse hujše obrabljenosti mehanizacije in iztrošenja zemlje zaradi pomanjkanja gnojil je močan udarec iraškemu kmetijstvu zadal tudi mednarodni program humanitarne pomoči »nafta za hrano«. Z letom njegove uvedbe – 1997 – je iraška kmetijska proizvodnja zabeležila skokovito upadanje in se tudi v nadaljevanju gibala premosorazmerno s povečevanjem njegovega obsega. Pošiljke hrane v okviru programa so bile za ljudstvo brezplačne oz. po veliko nižjih cenah kot pa hrana na trgu. To pa je po navedbah Posebnega odbora VS za oceno humanitarne situacije v Iraku iz leta 1999 (S/1999/356) zmanjšalo cene kmetijskih proizvodov in povečalo nekonkurenčnost domače pridelave hrane.

Kmetijstvo je pomemben indikator, s kakšnimi težavami se je iraško gospodarstvo srečevalo v obdobju sankcijskih omejitev, kajti za preostale gospodarske panoge je podatkov bistveno manj oz. jih sploh ni. Vseeno se je pred generaliziranjem podatkov potrebno zavedati, da je kmetijski sektor med vsemi sektorji iraške ekonomije še najbolj napredoval in bil verjetno še najmanj odvisen od uvožene tehnologije. Druge iraške gospodarske panoge so po ocenah Economist Intelligence Unit preživljale še veliko slabše čase oz. so domala povsem izginile (Institute For International Economics, www.ije.com/research/topics/sanctions/iraq3.htm, 15. 1. 2004).

Prav tako kot je omejena analiza razvoja po posameznih gospodarskih panogah je težavno tudi raziskovanje makroekonomskih kazalcev. Uradne statistike je Irak prenehal objavljati že sredi 70-ih let, zato večina podatkov temelji na ocenah, in te se med seboj bolj ali manj razlikujejo. Abu Spinoza, ki se je v svoji raziskavi iz leta 2003 (Down and Out in Baghdad and Basra) oprl na redke podatke Svetovne banke, Mednarodnega monetarnega sklada, OZN-a, OPECA-a in še na ocene Economist Intelligence Unit in British Petroleum, je prišel do podobnih zaključkov kot vse druge analize, ki so se opirale na bolj opisne vire.

Celoten razvoj iraškega gospodarstva morda še najlažje spremljamo z gibanjem njegovega realnega BDP-ja. Merjen v ameriških dolarjih (USD) iz leta 2002 je iraški realni BDP iz leta 1980 - 45 milijard dolarjev - padel na 23 milijard dolarjev leta 1989 in v naslednjem letu (po uvedbi vseobsežnih ekonomskih sankcij) padel še za nadaljnjih 30 %, na 16,2 milijardi dolarjev (Spinoza, 2003: www.zmag.org/CrisesCurEvts/Iraq/basra_baghdad.htm, 15. 1. 2004). Po vojni v letu 1991 pa se je realni BDP zmanjšal še za polovico (51 %). Po ocenah Mednarodnega denarnega sklada (IMF) je bil ta padec še ostrejši in sicer kar dvotretjinski. Leta 1991 je iraški BDP dosegel tudi svojo najnižjo točko - 7,95 milijard dolarjev, kar je pomenilo zgolj 448 dolarjev na prebivalca letno. V naslednjih šestih letih je iraški BDP bolj ali manj stagniral oz. beležil neznatno rast. Večjo gibanje navzgor je dosegel šele po vzpostavitvi programa »nafta za hrano«. Tako je prvo leto programa, leta 1997, dosegel kar 30-odstotni skok navzgor in v letu

1998 z višanjem omejitve prodaje nafte preko programa ter tudi s povečevanjem ilegalne trgovine – tihotapstva, že presešel predvojno raven. V naslednjem letu pa je dosegel tudi že raven, ki jo je imel pred uvedbo sankcij, takrat je njegov BDP po ocenah znašal okrog 23 milijard dolarjev. IMF je v svoji raziskavi leta 2003, realni iraškega BDP za leti 2001 (19.100 milijonov dolarjev) in 2002 (15.190 milijonov dolarjev) ocenil nekoliko nižje kot Spinoza, vendar pa prvi ni vključeval ocen ilegalne trgovine, ki se je v zadnjih letih sankcij močno razvila.

Tabela 1.2.: Bruto indikatorji iraškega gospodarstva in učinki ekonomskih sankcij nanje

Leto	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Bruto indikatorji iraškega gospodarstva													
Nominalna vrednost BDP v milijonih (v vrednosti USD za leto 2002)	16 265	7 956	8 647	9 059	9 491	9 834	10 375	15 350	18 095	23 726	31 784	27 918	25 890
Število preb. Iraka v milijonih	18,1	17,8	18,3	18,9	19,5	20	20,6	21,2	21,8	22,3	23	23,6	24,2
BDP na preb.	900	448	472	480	487	491	503	725	832	1060	1380	1180	1070
Letni učinki sankcij glede na bruto indikatorje													
BDP (v %)	36	213	200	173	164	167	172	85	37	11	6	15	25
Izguba BDP-ja na prebivalca (v vrednosti USD za leto 2002)	325	955	946	829	798	819	868	614	310	120	83	175	270
Izguba BDP-ja na prebivalca (v vrednosti USD za leto 1996)	390	1100	1058	900	845	843	868	600	298	113	75	155	236

Vir: Spinoza, 2003, www.zmag.org/CrisesCurEvts/Iraq/basra_baghdad.htm, 15. 1. 2004.

Kako ostra je bila iraška kriza, še bolj nazorno kažejo bruto družbeni prihodki izračunani na prebivalca, ki so se sicer gibali skladno s celotnim BDP-jem, a so zaradi visoke rasti prebivalstva rasli še nekoliko počasneje. Po Spinozovih podatkih so se ti v letih od 1991 pa do 1996 spustili pod mejo 500 dolarjev na prebivalca Iraka. IMF je to vrednost izračunal še nižje, in sicer naj bi po njegovih izračunih najnižja letna vrednost BDP-ja na prebivalca v 90-ih letih v Iraku znašala borih 200 dolarjev.

Podatki o tihotapski dejavnosti so seveda še bolj skopi, toda po ocenah, ki so se pojavljale prva leta po uvedbi ekonomskih sankcij, Irak ni uspel najti večjih tihotapskih poti oz. so vse države vzorno podpirale sankcijski režim, tako da tihotapska dejavnost ni imela večjih uspehov. To se sklada tudi s podatki iz zgornje tabele 1.2. Postopoma pa se je tudi ta dejavnost začela krepiti. Po navedbah zahodnih diplomatov je Irak leta 1996 ilegalno uspel izvoziti 1.868.466 sodčkov nafte, leta 1997 10.497.000 sodčkov, leta 1998 13.296.000 sodčkov, leta

1999 pa 17.557.000 sodčkov (New York Times, 24. 3. 2000 v IIE, www.iie.com/research/topics/sanctions/iraq3.htm, 15. 1. 2004). Glede na slednje ocene je bilo največji porast tihotapljenja nafte iz Iraka zaznati šele na prehodu iz leta 1996 v leto 1997, in sicer za 82 %. Kljub vsemu pa zgornje številke še vedno niso velike in so v primerjavi s pedsankcijskim obdobjem, ko je Irak izvažal tudi po 3,3 milijona sodčkov dnevno (julij 1990), prinašale zgolj drobtinice (Energy Information Administration, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/sanction.htm>, 12. 11. 2003). Večje razsežnosti je ilegalna trgovina z Irakom dobila šele v zadnjem letu dekad, ko je podpora ameriški politiki proti Iraku med arabskimi državami, po operaciji »Puščavska lisica« in po povečanju bombardiranja v okviru »con prepovedi poletov«, močno upadla. Resnično velik skok v ilegalnih zaslužkih pa je Irak doživel šele leta 2000, in sicer s ponovnim odprtjem sirskega naftovoda. Ta tihotapska pot naj bi po ocenah OZN in uradnikov ZDA Iraku letno prinašal več kot 2 milijardi dolarjev (Wall Street Journal, 24. 1. 2001).

Tabela 1.2. prikazuje tudi statistiko učinkov sankcij na iraško gospodarstvo, vendar ima slednja spremenljivka, ki je računana glede na gibanje iraškega BDP-ja, pomembno pomanjkljivost. Podatki prikazujejo, da so sankcije največ škode na iraškem gospodarstvu povzročile v prvih dveh letih, nato so se njihovi učinki ustalili na razmeroma zelo visoki ravni ter se nadalje v letu 1997, ko je bil uveljavljen program »nafta za hrano«, močno omehčali. Na tej točki se ta spremenljivka in BDP ne kažeta več kot dobra pokazatelja razmer v iraški ekonomiji. Program »nafta za hrano« je bil namreč zgolj humanitarni program in njegova glavna naloga omogočiti, da se ekonomske sankcije, kljub humanitarni krizi, z nespremenjeno ostrino lahko izvajajo še naprej. V okviru programa je vedno šlo zgolj za zamenjavo nafte za humanitarno pomoč. Nikoli pa program ni bil smatran kot širokopotezni načrt ekonomskega okrevanja. Program je v Irak prinašal zgolj blago, ni pa poskušal obnoviti iraške kupne moči ali pa njegovih proizvodnih sposobnosti. Posebni odbor VS za humanitarne zadeve je v svojem poročilu marca 1999 (S/1999/356) ocenil, da program »nafta za hrano« celo negativno vpliva na iraško gospodarstvo in njegovo storilnost, saj je z zagotavljanjem osnovnih življenjskih potrebščin zgolj spodbujal njegovo odvisnost od »nepovratne pomoči«. Kljub rasti BDP-ja po letu 1997 se dejanske razmere v iraškem gospodarstvu niso izboljševale, ampak prej nasprotno. Zaradi vse večjega iztrošenja strojev in nezmožnosti njihovega vzdrževanja so se razmere kvečjemu le poslabšale.

Ob koncu lahko povzamemo, da je kombinacija učinkov dveh vojn, več kot 12 let trajajočih vseobsežnih, multilateralnih ekonomskih sankcij ter nespametnih odločitev Sadama Huseina, ko se je konec 80-ih let namesto v obnovo usmeril v oboroževanje, iraško gospodarstvo povsem uničila. Ekonomske sankcije, ki so bile uvedene zoper že obubožano iraško gospodarstvo, so učinkovale celo bolje od pričakovanj. Ob skorajda univerzalni mednarodni

podpori so Irak popolnoma odrezale od preostalega sveta. Za iraško gospodarstvo, ki je bilo visoko odvisno od naftnih prihodkov, na drugi strani pa tudi od uvoza osnovnih dobrin (hrane in zdravil) in produkcijskih sredstev ter rezervnih delov za vzdrževanje strojev, je to v nekaj letih moralo pomeniti smrt. Dobro oceno stanja iraške industrije nam omogoča podatek o kapaciteti proizvedene električne energije, ki se je po uničenju v zalivski vojni (1991) in tudi po povojni obnovi ustavila na borih 25 %. To seveda ni zadostovalo niti za osnovne potrebe, kaj šele za industrijo, ki je najverjetneje (v kolikor že ni bila uničena v vojni) obstala oz. delovala le z minimalnimi zmogljivostmi. Podobno sliko razkriva tudi gibanje BDP-ja, ki je od leta 1989 (23,0 milijarde dolarjev) do 1991 (16,2 milijard dolarjev) padel skupno za 70 %. V naslednjih letih je sicer postopno zopet začel rasti in od leta 1997, zaradi uvedbe programa »nafta za hrano« in širjenja tihotapstva, beležil skokovito rast. Vendar nas to ne sme zavesti, slednji program je bil striktno zgolj humanitarno naravnani in na iraško gospodarstvo ni imel pozitivnih učinkov. Po poročilu posebnega odbora strokovnjakov za humanitarne zadeve iz leta 1999 so bile posledice bolj negativne kot pozitivne. V kolikor lahko sodimo po kmetijstvu, na začetku sankcijskega obdobja najbolj perspektivnem iraškem sektorju, ki je v prvi polovici 90-ih kazal pozitivne rezultate, so se razmere v drugi polovici zaradi brezplačne humanitarne pomoči zgolj še poslabšale.

3. 2. Socialni in humanitarni učinki ter program »nafta za hrano«

V obdobju po zalivski vojni (1991) in po več kot sedmih mesecih vseobsežnih multilateralnih sankcij, so se življenjske razmere v Iraku močno poslabšale. Država je med zalivsko vojno (1991) doživela obsežna in uničujoča bombardiranja, ekonomska blokada pa je na drugi strani preprečevala prepotrebno obnovo. Poročila mnogih humanitarnih organizacij in medicinskih ekip, ki so obiskala državo, so opisovala dramatično situacijo.

Julija 1991 je svojo prvo misijo za oceno humanitarnih potreb Iraka poslala tudi OZN, vodil jo je posebni odposlanec generalnega sekretarja OZN Aga Khan Sadruddin. Sadruddinovo poročilo (S/22799, 17. 6. 1991) je razkrilo, da so ekonomske sankcije močno vplivale na življenjski standard civilnega prebivalstva. Prepoved uvoza rezervnih delov za obnovitev in vzdrževanje vodovodnega in kanalizacijskega sistema, ki sta med vojno utrpela veliko škodo, je drastično zmanjšala kvaliteto in dostopnost pitne vode. Neprečiščene kanalizacijske odplake so odtekale po mestnih ulicah in dalje v reke, ki so se uporabljale za pranje, umivanje in tudi kot pitna voda. Posledica je bil razmah mnogih, pred leti že odpravljenih ali nadzorovanih visoko prenosljivih bolezni – tifusa, kolere, hepatitisa, diareje in malarije. Na drugi strani je ekonomska blokada pomenila tudi nezmožnost vzdrževanja zdravstvenega sistema in

povzročila pomanjkanje zdravil. Hkrati je prišlo do pomanjkanja hrane in cene najosnovnejših živil (žita in riža) so po vojni ostale na 45- in 22-kratni stopnji cen pred vojno. Sadruddinovo poročilo je na koncu pozvalo k hitrim ukrepom za zadovoljitev vsaj osnovnih potreb civilnega prebivalstva.

VS je priznal Sadruddinovo poročilo in težko humanitarno situacijo v Iraku ter se nanjo odzval s sprejetjem resolucij št. 706 (avgust 1991) in 712 (september 1991). V njih je VS Bagdadu ponudil sporazum o prodaji nafte za hrano, v okviru katerega bi Irak v šestih mesecih lahko prodal nafto in naftne derivate v protivrednosti 1,6 milijarde dolarjev. Prihodki od prodaje bi se stekali na bančni račun pod nadzorom OZN, do katerega pa Irak ne bi imel dostopa. Trideset odstotkov celotne vsote bi bilo namenjene plačilu vojnih reparacij in stroškom agencij OZN v Iraku, preostalo vsoto pa bi OZN namenila financiranju humanitarne pomoči, ki bi jo nato tudi sama razdelila po državi. Toda iraška vlada je, izsiljujoč popoln umik sankcij, obe resoluciji zavrnila ter jih označila za kršitev iraške suverenosti (Normand, 1996: www.merip.org/mer/mer200/normand.htm, 12. 1. 2004). Bagdad je poudarjal predvsem nesprejemljivo podroben nadzor OZN nad vsakim korakom prodaje nafte in tudi nakupa ter razdelitve hrane in zdravil. V nadaljevanju je med iraškimi uradniki in OZN prišlo do številnih srečanj, na katerih so si prizadevali za kompromisno rešitev, a brez uspeha. VS je nato razglasil, da od zdaj naprej odgovornost za svoje humanitarne probleme Irak nosi sam. (Hiro: 2001: 50)

Sadruddinovo poročilo je bilo eno izmed prvih v dolgi vrsti poročil različnih organizacij in skupin, ki so v prihodnjih letih opisovale zastrašujoče humanitarne razmere v Iraku. Problemi, predstavljeni v poročilu, so bili zgolj zametki krize, ki se je razvila v prihodnjih letih, po Sadamovi zavrnitvi humanitarnega programa. Stopnja nezaposlenosti in inflacije sta poleteli v nebo, medtem ko se je produktivnost gospodarstva z enako hitrostjo gibala ravno v nasprotno smer. Cene osnovnih živil na trgu so prerasle kupno moč večine prebivalstva. Iraška vlada je že v letu 1990 na vzpostavitev embarga na hrano odgovorila z vladnim programom pomoči, ki je hitro postal osnovni in edini vir prehrane večine Iračanov. V okviru tega programa je bila določena količina živil prebivalstvu razdeljena enkrat mesečno, in sicer po cenah, ki so veljale pred embargom. Toda, po izsledkih raziskave Organizacije za prehrano in kmetijstvo (FAO), ki deluje pod okriljem OZN, je vladna dieta zadovoljila le 37 % kalorične vrednosti, porabljene pred sankcijskim obdobjem (FAO, 1993: 3). V letih od 1991 do 1996 je energijska vrednost diete povprečnega Iračana padla s 3120 na 1093 kalorij in podhranjenost med iraškimi otroki v starosti pod pet let se je v istem obdobju posledično podvojila – iz 12 % je zrasla na 23 % (s/1999/356). Stopnja podhranjenosti je v obdobju po zalivski vojni (1991) hitro narasla in nato

več let ostala na alarmantno visoki ravni ter pri otrocih že začela ovirati normalno rast in razvoj celih generacij.

Vse od uveljavitve ekonomskih sankcij je celoten zdravstveni sistem ostal brez popravil in vzdrževanja; primanjkovalo je celo osnovnih zdravil in sredstev za razkuževanje. Funkcionalna kapaciteta bolnišnic se je še poslabšala s pomanjkanjem čiste vode, elektrike in kolapsom telekomunikacijskega sistema. Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije so se nekdanje odpravljene visoko nalezljive bolezni sedaj vrnile v obliki epidemij in v letu 1993 že postale endemični vzorec zdravstvene situacije v Iraku (S/1999/356).

Zgoraj opisana situacija v Iraku je morala pokazati svoje rezultate. Najbolj prizadeta je bila najobčutljivejša skupina prebivalstva – otroci. Po podatkih organizacije United Nation Population Fond se je smrtnost dojenčkov ob rojstvu v Iraku povečala s 50/100,000 leta 1989 na 117/100,000 v letu 19997 (S/1999/356). UNICEF je v poročilu leta 1996 razkril visoko rast smrtnosti med otroki do petega leta starosti; v številkah poroča, da je v letih 1994-95 mesečno v Iraku od posledic lakote in ozdravljivih bolezni mesečno umrlo 4500 otrok te starosti (UNICEF press release, 4. 10. 1996).

Ob vse bolj dramatičnih poročilih o humanitarni situaciji v Iraku so Rusija, Francija in kasneje tudi Kitajska v VS vse glasneje zahtevale omilitev ekonomskih omejitev. Aprila 1995 sta pod težo naraščajočega pritiska popustili tudi vztrajni nasprotnici popuščenja – VB in ZDA, tako da je VS le uspelo sprejeti resolucijo št. 986, s katero je Bagdadu ponudil novo formulo programa »nafta za hrano«. Postopek prodaje iraške nafte in nato nakupa humanitarne pomoči preko posebnega bančnega računa pod nadzorom OZN je sicer ostal bolj ali manj nespremenjen²². Najpomembnejša razlika je bila v tem, da je VS zdaj delno popustil iraškim pripombam glede suverenosti in Bagdadu ponudil primarno odgovornost za distribucijo humanitarne pomoči po celotni državi. Izjema so bile le tri avtonomne kurdske province na severu, kjer naj bi nadzor nad razdeljevanjem pomoči izvajala OZN sama. Sadam je ponudbo, neozirajoč se na več tisoč demonstrantov na ulicah Bagdada, ki so izražali podporo programu, zavrnil (Defence Foreign Affairs Handbook 1999, 1999: 706).

V istem mesecu leta 1995 je Rolf Ekeus, predsednik UNSCOM-a, v svojem rednem aprilskem polletnem poročilu VS (S/1995/284) podal za Irak nadvse ugodno oceno. Pohvalil je

²² Razdelitev izkupiček od prodaje nafte, ki se je stekel na poseben iraški račun pod nadzorom OZN, je potekala po naslednjem ključu:

- 72 % naftnega zaslužka je bilo pretvorjenega v humanitarno pomoč (59 % humanitarnih pošiljk je dobila iraška vlada za 15 provinc v centralnem in južnem Iraku; 13 % pa je bilo namenjenih trem severnim kurdskim provincam, v katerih je distribucijo pomoči izvajala OZN sama)
- 25 % naftnega izkupička je šlo za kompenzacijski fond za poplačilo vojnih reparacij
- 2,2 % so pobrali administrativni in operativni stroški OZN
- 0,8 % pa je bilo namenjenega financiranju inšpekcijskega razoroževalnega programa (UNSCOM kasneje UNMOVIC in IAEA) (<http://www.un.org/Depts/oip/index.html>, 15.12. 2003)

predvsem iraško pripravljenost na sodelovanje pri izpolnjevanju obveznosti na področju razorožitve orožij za množično uničevanje ter izrazil prepričanje, da po tem, ko je Bagdad posredoval zadnje »popolno, dokončno in celostno« deklaracijo o svojih nekdanjih programih kemičnega, jedrskega in raketnega oboroževanja, inšpektorji OZN nadzorujejo domala vse z resolucijo VS št. 687 (1991) prepovedane oborožitvene zmogljivosti v Iraku. Edina izjema, po mnenju Rolfa Ekeusa, je bilo še področje biološkega orožja, kjer Irak še ni uspel popolnoma razkriti celotnega programa. V tem času so se v mednarodni skupnosti že pojavile prve ocene o skorajšnji iraški razorožitvi in Sadam je pritisku, ki sta ga Francija in Rusija izvajali v VS, skušal dodati še pritisk zastrašujoče humanitarne situacije. V avgustu 1995 je tako na umik ekonomskih sankcij postavil celo ultimatum, z grožnjo o prekinitvi sodelovanja z inšpektorji OZN za razoroževanje (Hiro, 2001: 89). Rok ultimata je postavil na 31. avgust 1995. Toda pripetilo se je nenačrtovano. Osmega avgusta 1995 je iz države pobegnil Sadamov zet Husein Kamel (nekdanji direktor iraške vojaške industrije, takrat odgovoren za vse oboroževalne programe v državi) in pogajalska izhodišča Bagdada so se v trenutku obrnila na glavo (Hiro, 2001: 90). Husein Kamel je vedel preveč in to vedenje kasneje posredoval tudi OZN. Irak je hitro zamenjal smer svoje politike do OZN in prostovoljno razkril še velike količine prepovedanih orožij za množično uničevanje. Obenem pa je Sadamu postalo jasno, da se je umik sankcij in naftnega embarga zdaj prestavil daleč v prihodnost. Po več kot petih letih zavračanja programa humanitarne pomoči je Bagdad zdaj prvič sam zaprosil za obnovitev pogovorov o programu in 20. maja 1996 je bil dogovor končno sklenjen. Prvi sodček iraške nafte pod programom »nafta za hrano« je bil izvožen decembra 1996, prva pošiljka hrane pa je Irak dosegla marca 1997 – skoraj sedem let po vzpostavitvi popolne ekonomske blokade (Office of the Iraq Programme, www.un.org/Depts/oip/index.html, 15. 12. 2003)

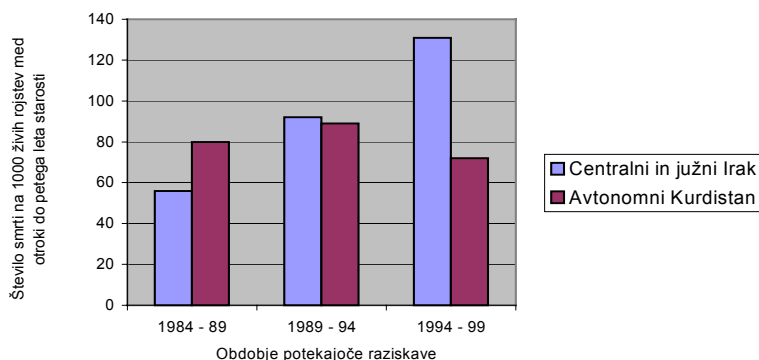
Program se je srečeval z dvema vrstama težav, birokratskimi preprekami znotraj OZN in tudi nepripravljenostjo Bagdada na polno sodelovanje. Administrativne težave so se pojavljale pri delovanju Sankcijskega komiteja VS. Vsaka pošiljka, namenjena v Irak, je namreč potrebovala njegovo dovoljenje in hitro se je izkazal za najožje grlo celotnega programa in kot glavni krivec velikanskih zamud ter pogostih zadržanj blaga, ki bi lahko bilo dvonamensko – uporabno tako v civilne kot tudi v vojaške namene. To prakso zadrževanja so izvajale predvsem ZDA in VB, ki so do začetka leta 2002 zadržale blago v protivrednosti že več kot 5,3 milijarde dolarjev (Braham-Brown, Toensing, 2003: 170). Irak se je večkrat pritožil, da sankcijski komite prepogosto arbitrarno zadržuje blago, ki je vitalnega humanitarnega pomena. Zaskrbljenost glede velike količine zadržanega blaga pa so izrazili tudi mnogi drugi, med njimi tudi direktor iraškega humanitarnega programa, vodenega s strani OZN, Beno Sevan, v svojem

poročilu julija 1999 (Cortright in Lopez, 2000: 49). Počasi in ob velikih nasprotjih med stalnimi članicami VS se je omejitev količine prodane nafte postopoma zmanjševala. Februarja 1998 je resolucija VS št. 1153 omejitev z 2 milijard dolarjev dvignila na 5,25 milijarde, decembra naslednjega leta pa je resolucijo št. 1284 (1999) omejitev popolnoma ukinila in dodatno povečala tudi obseg vrst blaga, ki ga je bilo mogoče uvoziti v Irak, vključujoč tudi nekatere proizvode za obnovitev iraške naftne industrije in druge civilne infrastrukture. Nadalje je resolucija št. 1409 (2002) s potrditvijo Seznama pregleda blaga (Goods Review List) še nadalje skrčila vlogo Sankcijskega komiteja in nalogo odločanja, katero blago je dvonamensko, preložila na UNMOVIC (novo razorožitveno komisijo) in IAEA. Vendar so te izboljšave – pametne sankcije – prišle nekoliko prepozno.

Druga težave se je pojavljala v zadnji fazi programa, pri samem razdeljevanju pomoči – torej na iraški strani, ki nikoli ni kazala pretiranega interesa za humanitarno pomoč. Veliko blaga se je namreč zaustavilo in obstalo tudi v iraških skladiščih. Poročilo generalnega sekretarja VS OZN iz februarja 1999 (S/1999/187) je razkrilo, da se je kar polovica zdravil in drugih medicinskih pošiljk, prispelih v Irak do januarja 1999, zaustavila v iraškem centralnem skladišču in ni bila razdeljena lokalnim zdravstvenim centrom. Krivdo za zamude so pisci poročila naprtili slabim delovnim razmeram v skladiščih, pomanjkanju transportnih ter logističnih zmogljivosti pa tudi rigidni politični hierarhiji iraškega ministrstva za zdravstvo, ki upočasnjuje razdeljevanje pošiljk. Podobno sliko je orisalo tudi poročilo posebnega odbora strokovnjakov za humanitarne razmere VS iz marca 1999 (S/1999/356), ki je ocenil, da bi iraška vlada lahko naredila mnogo več za hitrejše in bolj tekoče delovanje programa. Obenem je odbor pomenljivo ugotovil, da ni mogoče jasno določiti, v kolikšni meri lahko zgornje zamude pripišemo slabim delovnim razmeram, koliko pa namernemu zavlačevanju s strani Bagdada.

Zgoraj omenjene razlike med posameznimi območji je potrdila tudi Unicefova raziskava o umrljivosti otrok iz leta 1999; prva neodvisna raziskava o humanitarnih razmerah v Iraku, po osmih letih od vzpostavitve sankcij. Rezultati so pokazali, da so bile življenjske razmere v kurdski regiji, kjer je bila za distribucijo humanitarne pomoči odgovorna OZN, veliko boljše kot pa drugod po Iraku. V centralnem in južnem delu Iraka so otroci pod petim letom starosti, v drugi polovici 90-ih let umirali dvakrat bolj pogosto kot pa pred desetimi leti; s 56 smrti na 1000 živih rojstev v letih 1984-89 je stopnja smrtnosti v letih 1994-99 zrasla na 131/1000. Medtem pa se je stopnja smrtnosti v Kurdskem avtonomnem območju v istem časovnem obdobju celo zmanjšala, in sicer z 80 smrti na 1000 živih rojstev v letih 1984-89 ter na 72 smrti na 1000 rojstev v letih 1994-99.

Graf 1.1.: Stopnja smrtnosti otrok v Iraku do petega leta starosti

Vir: UNICEF, 1999: www.unicef.org/reserval/iraqr.htm, 10.2.2004

Ti podatki govorijo, da je Irak, predvsem pa njegov centralni in južni del, v obdobju sankcij doživel humanitarno katastrofo. V nekaj letih je stopnja umrljivosti med otroki do petega leta starosti poskočila za 133 % in se s tem prebila v sam svetovni vrh. Raziskovalci so opomnili, da v kolikor bi se trend zmanjševanja smrtnosti, ki je bil za Irak značilen za 80-eta leta, nadaljeval v 90-ih, bi bili med otroki v starosti pod pet let priča pol milijona manj smrti, kot smo jim bili v letih 1991-99 (UNICEF Press Release, 12. 8. 1999). Drugo večje razkritje Unicefove raziskave pa je razlika v življenjskem standardu iraškega Kurdistan in preostalega Iraka, ki se je pojavila z uvedbo programa »nafta za hrano«. Namreč, v Kurdske avtonomnem območju je v drugi polovici 90-ih umiralo kar 48 % otrok manj kot pa drugod po državi. Poročila različnih odborov in raziskovalnih skupin pod okriljem OZN slednjo razliko pripisujejo predvsem že opisanim težavam iraške vlade pri distribuciji humanitarne pomoči, hkrati pa namigujejo tudi na možnosti morebitnega namernega zavlačevanja in oviranja humanitarnega programa²³.

Naslednjo večjo raziskavo humanitarnih razmer je UNICEF v Iraku izvedel leta 2002, in sicer tokrat o stopnji podhranjenosti otrok do petega leta starosti v centralnem in južnem delu Iraka. Rezultati te raziskave dobro kažejo spreminjanje humanitarnih razmer v Iraku - brez Kurdskega avtonomnega območja. Stopnja podhranjenosti je od leta 1991 (takrat je znašala 9 %) hitro naraščala in v letu 1996, tik pred uvedbo programa »nafta za hrano«, dosegla vrh pri 23,4 % (torej kar 160-odstotno povečanje). V nadaljevanju je več let vztrajala na izjemno

²³ Bagdad oz. Sadam Husein, nikoli ni pokazal pretiranega navdušenja nad programom in ga je vrsto let zavračal, zastrašujoče statistike pa izkoriščal kot pritisk pri pogajanjih za umik sankcij. Sadam je humanitarni program OZN namreč sprejel šele po prebegu svojega zeta Huseina Kamela, ko se je posledično zaradi nepričakovanih velikih razkritij prepovedanih orožij čas umika sankcij jasno premaknil daleč v prihodnost. Zato so ocene, da je krivda za tako velike razlike v življenjskem standardu različnih območij Iraka tudi na strani iraške vlade in v njenem namernem oviranju, povsem upravičene.

visoki ravni (leta 2000 je še vedno na 19,5 %), nakar je občutnejši padec doživela šele v zadnjih dveh letih sankcij. Leta 2002 je tako zopet znašala 9,4 %, le malenkost višje od stopnje podhranjenosti, ocenjene neposredno po koncu zalivske vojne (1991). Slednji rezultati nam kažejo, da je humanitarni program OZN tudi v centralnem in južnem Iraku imel pozitivne učinke. Res so bili njegovi rezultati v prvih letih skromnejši od tistih v iraškem Kurdistanu, vseeno pa je uspel stabilizirati humanitarno situacijo. Do vidnejših sprememb pa je prišlo šele v letih 2001/02, potem ko so bile v programu »nafta za hrano« uvedene številne izboljšave, poenostavitve birokratskih postopkov, odstranitve zgornje omejitve prodaje iraške nafte in je VS dovolil uvoz tudi nekaterih rezervnih delov za popravilo osnovne civilne infrastrukture (vodovod, kanalizacija...).

Na koncu lahko povzamemo, da je humanitarni program OZN odigral pomembno vlogo pri blaženju lakote med iraškim prebivalstvom in izboljševanju zdravstvene situacije v državi. Podobno oceno je že pred največjimi uspehi programa, marca leta 1999, podal tudi generalni sekretar OZN Kofi Annan, ki je ocenil, da je program »izpolnil svoj primarni cilj pri povečanju dostopnosti osnovnih živil in zdravstvenih pošiljk« (Cortright in Lopez, 2000: 50). O tem govori tudi podatek o povečanju povprečne dnevne diete odraslega človeka, ki se je dvignila na 2472 kalorij (Graham-Brown in Toensing, 2003: 170).

3.3. Politični učinki

Neposrednih političnih sankcij proti Iraku je bilo bolj malo, prav veliko jih mednarodna skupnost niti nima na voljo. Med prave politične kazenske ukrepe pravzaprav lahko štejemo le popolno prekinitve diplomatskih stikov in politično osamitev države. Ob izjemno široki mednarodni podpori, ki jo je užival sankcijski režim OZN, ter ob hkratni prekinitvi stikov z Irakom tudi na drugih področjih – kulturnem, ekonomskem, prometno-komunikacijskem in znanstvenem - so sankcije Irak resnično povsem odrezale od preostalega sveta. Vnovično širše vzpostavljanje stikov z Bagdadom in s tem kršenje ter rahljanje sankcijskih omejitev se je začelo šele po operaciji »Puščavska lisica«. Popolna odsotnost povezav z zunanjim svetom, ki je trajala skoraj celo desetletje, je med Iračani vzpodbudila občutek osamljenosti in zapostavljenosti, o katerem so poročali različni viri. Med njimi tudi Drugi odbor VS za oceno trenutne humanitarne situacije v Iraku leta 1999 (S/1999/356). Vprašanje, ki se zastavlja pri tem, pa je, komu je ta blokada bolj koristila. Ljudje, napolnjeni z občutkom osamljenosti in zapostavljeni, so bili tako še bolj podvrženi vladni propagandi in njeni ideologiji.

Nadaljnje politične posledice so posredno povzročili tudi drugi ukrepi. Osrednji učinek, ki si ga je VS prizadeval doseči s kombinacijo kaznovalnih vseobsežnih ukrepov proti Iraku, je

bila oslabitev totalitarnega političnega režima in rahljanje vladne kontrole nad iraškim prebivalstvom. Toda zgodilo se je ravno nasprotno. Že tako visoko centraliziran, enostrankarski politični sistem, kjer je bila resnična oblast skoncentrirana zgolj v eni osebi – predsedniku države, Sadamu Huseinu, in kjer so bile v okviru socialistično naravnane programa nacionalizirane vse pomembnejše gospodarske panoge ter je bila dopuščena zgolj omejena privatna iniciativa, je po uvedbi ekonomskih sankcij le še okrepil svoje vmešavanje v iraško gospodarstvo in družbo nasploh (Selden, 1999: 94). Ob domala popolni izolaciji države, splošnem uničenju in obubožanju večine prebivalstva je Sadamova diktatura ostala neprizadeta. Iraška vlada je kljub vidnemu pomanjkanju nadaljevala svojo diskriminatorno ekonomsko in finančno politiko izkoriščanja vse redkejših virov v svojo prednost. S svojo močjo prerazporejanja in nadziranja vseh razpoložljivih sredstev v državi je favorizirala režimu podporne in za obstanek nujno potrebne skupine (vojska, policija in številne varnostno-obveščevalne službe) in jim podeljevala posebne privilegije (Graham-Brown, 2003: 172). Na drugi strani je skupine, ki se niso uspele popolnoma identificirati z vladnim režimom, marginalizirala. S tem je v družbi, med različnimi skupnostmi, ustvarila velike razlike v dohodkih in moči ter si na ta način utrdila svoje podporne temelje. Omejenost oz. pomanjkanje razpoložljivih virov ji je pri tem zgolj olajšalo delo in omogočilo vzpostavitev le še večje razlike. Na ta način pa se je še bolj zmanjšala zmožnost upora ali državnega udara.

Še zlasti se je moč političnega sistema vladanja pokazala na področju preskrbe s hrano. Ta je po mnenju VS ob uvedbi sankcij veljala za potencialno izredno učinkovito orožje, kajti Irak je bil velik uvoznik hrane; a vse ni šlo po načrtih. Iraška vlada je na vzpostavitev embarga na hrano reagiral z lastnim sistemom zagotavljanja osnovne pomoči v hrani. Po raziskavah mednarodne organizacije FAO (1993: 3) je z njim zadovoljeval le 37 % vseh kaloričnih potreb, toda kljub vsemu mu je uspelo preprečiti masovno stradanje. A vladni program je poleg humanitarnih imel tudi politične implikacije. Prebivalstvo je ob umanjkanju drugih virov hitro postalo popolnoma odvisno od vladne pomoči. To pa je ob hkratnem porastu nezaposlenosti, strahu pred prihodnostjo in ob izoliranosti družbe med Iračani privedlo do hudega pomanjkanja osebne iniciative in samozaupanja ter posledično še povečalo vladni nadzor nad življenjem posameznika (S/1999/356). Sistem humanitarne pomoči se je hitro izkazal za učinkovit instrument vladnega nadzora, ki ga je Bagdad povsem očitno uporabljal v politične namene. To se je jasno pokazalo z izvajanjem različnih diskriminatornih ukrepov za različne skupnosti v državi. Najbolj očiten primer so večletne notranje sankcije proti Kurdom na severu in šiitom na jugu države, ki so bile uvedene kot kazenski ukrepi zaradi njihove splošne vstaje proti režimu neposredno po koncu zalivske vojne (1991). Nadalje se je uporaba humanitarnega programa v politične namene - za ohranjanje tesnega nadzora nad prebivalstvom, kazala tudi z večletnim

zavračanjem humanitarnega programa v okviru OZN in njegovim končnim sprejetjem šele po odobritvi iraške zahteve po suverenem nadzoru nad razdeljevanjem pomoči ter kasneje, ob možnosti izboljšanja humanitarnih razmer v državi, z zadrževanjem pošiljk v skladiščih.

Druga pomembna značilnost Sadamovega političnega režima, ki se je z uveljavitvijo sankcij prav tako okrepila, je bila visoka razvitost varnostno-obveščevalnih služb. Sadamov strah pred notranjim in zunanjim sovražnikom se je spričo ameriških groženj po zrušitvi režima v zadnjem desetletju močno okrepil in vzpodbudil razbohotenje varnostno-obveščevalnega aparata države²⁴. To pa je prav tako pripeljalo k ostrejšemu vladnemu nadzoru nad prebivalstvom.

Zaostrena ekonomska situacija in neprestani boj za preživetje sta skupaj z diskriminatornimi vladnimi ukrepi vzpodbujala ozko solidarnost, še bolj zaostрила že prej obstoječa religiozna in medplemenska rivalstva ter spodjedala identifikacijo z multietnično in multireligiozno skupnostjo (Nibloc, 2001: 59). V družbi je prišlo do ekstremne polarizacije in povečanja notranjih napetosti. To pa je spodkopavalo demokratične vrednote in vzpodbujalo drugačne načine legitimiranja oblasti ter še bolj utrdilo Sadamovo oblast.

S centralizacijo moči v eni osebi in s sposobnostjo nadzora nad vse redkejšimi razpoložljivimi viri v državi ter z njihovim spretnim upravljanjem sebi v prid je Sadam Husein uspel preživeti sankcijski režim OZN. Še več, uspelo mu je še utrditi svojo oblast v državi, poostriti nadzor nad prebivalstvom in potencialnimi notranjimi nasprotniki. Tako lahko ugotovimo, da sankcije OZN na tem področju niso bile uspešne. Po več kot 12 letih zaostrenih ekonomskih razmer in kulturne, politične in intelektualne izoliranosti Iračani niso doživeli nobenega izboljšanja na področju političnih in civilnih pravic. Prej nasprotno, prišlo je do še večje centralizacije in omejevanja politične svobode in tako pravzaprav do poslabšanja razmer za demokratično transformacijo.

²⁴ Več varnostno-obveščevalnih služb, ki nadzorujejo druga drugo predstavlja steber Huseinovega režima; Splošna obveščevalna služba (Amn al-Aam) je najstarejša in največja v državi, z več desetletno agencijo in s fokusom na celotno populacijo in vladno lastnino; Vojaška obveščevalna služba (Istikhabarat al-Askariya) pokriva tujino in vojske drugih držav; Splošni obveščevalni oddelek (Dairat al Mukhabarat al Ammaa) je odgovoren za politično opozicijo doma in v tujini; vojsko nadzorujejo: Specialni varnostni direktorat (Muderiye al Amn al Khas); Vojaška varnostna agencija (Amn al Askariya) in druga vojaške obveščevalne službe; Obveščevalna služba stranke Baas (Amn al-Hizb) je skrbela za lojalnost v stranki. Za varnost so skrbele tudi različne vojaške in paravojaške skupine: Murafakin - 40 močnih osebnih stražarjev, vsi iz sadomovega plemena Bu-Nasir, je tvorilo prvi krog okoli predsednika; Izredne sile (Qawat al Himaya) 200-ih osebnih stražarjev, so tvorile drugi krog okoli Sadama Huseina; Posebno enoto Republikanske garde (Haris al-Jumhuri al Khas) so sestavljale tri težko oborožene brigade, zadolžene za vojaško obrambo predsednika in preprečevanje morebitnega vojaškega udara s strani redne vojske; Fedajini so bili paravojaška formacija pod neposrednim nadzorom Sadama, z 10.000 vojaško izurjenih pripadnikov (Hiro, 2002: 54).

4. RAZREŠITEV IRAŠKEGA VPRAŠANJA

4.1. Razpadanje sankcijskega režima in poskus uveljavljanja »pametnih sankcij«

Operacija »Puščavska lisica« predstavlja glavni mejnik v iraški krizi. Ameriško-britansko bombardiranje je povzročilo skorajda štiriletno popolno prekinitev iraškega sodelovanja z inšpektorji OZN za razorožitev, pripeljalo do ukinitve UNSCOM-a, in do najglobljega razkola med stalnimi članicami VS doslej ter morda še najbolj usodno do izgube podpore ameriški politiki do Iraka med arabskimi državami. Ob vse bolj zastrašujočih statistikah o porastu smrtnosti otrok do petega leta starosti in splošnem humanitarnem trpljenju Iračanov so se med iraškimi sosedi, najpomembnejšimi državami za vzdrževanje ekonomske blokade, začeli pojavljati dvomi o učinkovitosti vseobsežnih sankcij zoper državo, katere prebivalstvo nima nobenih demokratičnih pravic. Pojavljati so se začeli prvi večji znaki sankcijske omahljivosti. Tihotapska dejavnost je bila sicer že več let v vzponu, a pravi razmah je doživela šele z začetkom leta 1999.

Navkljub domala univerzalni podpori ekonomskim sankcijam so se manjše luknje v trgovinski blokadi Iraka pojavile že zelo zgodaj. Turčija, prva in največja prestopnica je sankcijski režim kršila razmeroma odkrito in nekaznovano že od samega začetka, ko je bil ta vzpostavljen. Tihotapljenje nafte je potekalo s tovornjaki - cisternami po cestah preko Kurdskega avtonomnega območja, torej neposredno pred očmi ZDA. A četudi je bil Washington z luknjo dobro seznanjen, je ni poskušal zakrpati. Upal je, da bo to pomirilo turške dvome glede ameriške politike do Iraka in ublažilo izpad njihovega dohodka (The Economist, 8. 4. 2000). Druga tihotapska pot, delujoča od samega začetka, je vodila po morju iz iraškega pristanišča Umm Qasr pri Basri pa do Dubaja. Slednjo so si zavezniške sile z vzpostavitvijo Pomorskih prestreznih sil vztrajno prizadevale presekati, a nekaj nafte je prav gotovo odteklo. Iraška nafta je bila namreč izjemno poceni in mnogi trgovci so bili za visoke zaslužke pripravljeni sprejeti tudi visoka tveganja. Tretja pot je vodila preko Jordanije, ki je tiho privoljenje za uvoz iz Iraka (110.000 sodčkov dnevno) dobila celo od samega VS, in sicer kot kompenzacijo za s strani sankcij vzpodbujeno inflacijo na njenem potrošniškem trgu. Kljub dogovoru, da bo Jordanija iraško nafto plačevala v obliki hrane, strokovnjaki ocenjujejo, da je bilo nekaj trgovine izpeljane tudi mimo dogovora. (The Economist, 08. 4. 2000)

Kot že rečeno, pa so se resni problemi sankcijskega režima začeli pojavljati šele v njegovem devetem letu, po operaciji »Puščavska lisica«. Najbolj usodna je bila izguba podpore držav na prvi bojni črti – iraških sosed. Poleg okrepitve že obstoječih tihotapskih poti je zdaj svojo mejo odprl tudi Iran, še nedavno smrtni sovražnik Bagdada. Tihotapske poti čez Iran so vodile

predvsem po morju, preko njegovih teritorialnih voda v njegova pristanišča in nato naprej v svet (The Economist, 8.4.2000). Peti tihotapski koridor je šel preko Sirije. Ta je svojo prepovedano trgovino z Irakom vzpostavila nekoliko kasneje, a zato v velikem obsegu. Novembra 2000 je znova odprla naftovod Kirkuk-Banias, ki je bil prej zaradi medsosedskega spora (ko je Damask v iransko-iraški vojni podprl Teheran) dve desetletji zaprt (Graham-Brown in Toensing, 2003: 172). V nadaljevanju je Sirija večkrat odbila ameriške zahteve po zaprtju naftovoda, kot tudi ponudbe OZN za kompenzacijo izgub naftnih dohodkov. Vse brez kakršnihkoli posledic. Na stran Sirije in nasproti ZDA se je postavila Francija in v zameno za zaustavitev tihotapstva preko Sirije enako zahtevala tudi za Turčijo (prav tam). ZDA so popustile.

Petega januarja 2000 je Sadam Husein v svojem govoru ob 79-letnici dneva iraške vojske izjavil naslednje: »Rekli smo, embarga ne bo umaknil VS, razkrojil se bo sam od sebe! Ta razkroj se je že začel!« (Associated Press v Hiro, 2003: 134). Sadamova napoved se je začela uresničevati. Kršitve sankcijskih omejitev so postajale vedno bolj očitne. Avgusta 2000 je Bagdad obiskal prvi tuji politični voditelj, Hugo Chavez – predsednik OPEC-a in hkrati predsednik Venezuele. V istem mesecu mu je sledila še prva kršitev prepovedi mednarodnih letov v Irak. Na novo odprtem mednarodnem letališču Sadam (Sadam International Airport) je prvo pristalo rusko letalo in v nadaljevanju povzročilo pravi plaz državnih obiskov. V naslednjih mesecih so v Irak, kljub prepovedi, priletele delegacije domala vseh držav članic Arabske lige. Vidni izjemi pri tem sta bili le Kuvajt in Savdska Arabija. (Cortright, Millar in Lopez, 2001: 1)

Politika OZN do Iraka se je po ameriško-britanski vojaški operaciji »Puščavska lisica«, decembra 1998 znašla v slepi ulici. Razoroževalni proces se je ustavil. Inšpektorji OZN, ki so se iz Iraka umaknili pred bombnimi napadi, se zdaj zaradi nasprotovanja Bagdada niso mogli vrniti. Sankcijska blokada je vse bolj propadala, mednarodna skupnost oz. VS OZN pa ni uspel doseči konsenza o nadaljnjih korakih za reševanje iraškega problema. ZDA in VB, ki sta že več let neomajno zavračali vse poskuse po omilitvi sankcij, sta se zdaj znašli pod hudim pritiskom. Pričeli sta snovati različne predloge resolucij, ki bi ekonomske sankcije proti Iraku preoblikovale v t. i. »pametne sankcije«. Njun načrt je predvideval olajšanje omejitev pri trgovanju z blagom za civilne potrebe in na drugi strani poostreitev trgovanja z vojaško opremo oz. dvonamenskim blagom ter okrepitev nadzora nad iraško trgovino z nafto (Graham-Brown, 2001: www.merip.org/mero/mero112801.html, 12. 12. 2003). Vendar nasprotni blok v VS ni bil navdušen. Glasni so bili predvsem očitki, da Washington in London želita zgolj podaljšati življenjsko dobo razpadajočemu sankcijskemu režimu in se pri tem izogniti odgovornosti za trpljenje civilnega prebivalstva v Iraku. Rusija je načrt označila za nekoristen in opozorila, da

je v primeru Iraka potreben »paketni pristop«, vključujoč tudi vprašanje razorožitve. V kolikor mednarodni inšpektorji ne bi odkrili prepovedanih vojaških programov, bi se po mnenju Moskve ekonomske sankcije zoper Irak morale ukiniti. (Hiro, 2003: 170)

17. decembra 1999 so po enem letu nesklepčnosti v VS končno sprejeli novo resolucijo. Njen osnutek so pripravile VB, ZDA in Nizozemska, nasprotni breg – Rusija, Francija, Kitajska – pa so se glasovanja vzdržale, a resolucija št. 1284 je bila sprejeta. Uvedene so bile korenite spremembe. Mandat UNSCOM-a se je končal in zamenjala ga je Komisija za nadzorovanje, verificiranje in inšpekcije (UNMOVIC). Brezciljni proces razoroževanja se je omejil na natančno opredeljene zahteve inšpektorjev IAEA in UNMOVIC, spremenili pa so se tudi pogoji umika ekonomskih oz. natančneje, zgolj trgovinskih sankcij. Te naj bi se, z možnostjo podaljšanja, ukinile zgolj za poskusno dobo 120 dni, in sicer pod pogojem, da bi Irak z inšpektorji »sodeloval v vseh pogledih«. Kakšna je ta stopnja sodelovanja, pa natančneje ni bilo opredeljeno in ugledni strokovnjak za bližnjevzhodna vprašanja - Dilp Hiro (2001: 181) - je pogoje ocenil kot nejasne, ki omogočajo zavlačevanje. Obenem je resolucija z namenom izboljšati humanitarno situacijo v Iraku poenostavila postopke v okviru programa »nafta za hrano« in povsem umaknila količinsko omejitve prodaje nafte preko programa.

Bagdad resolucije nikoli ni sprejel ter je še naprej zavračal vrnitev inšpektorjev v državo. Njihovo vrnitev je zdaj zavračal skoraj že tri leta in to brez vidnih posledic. VS je namreč ostajal globoko razdeljen in zato nesposoben sprejemati večje ukrepe. Enako kot so bili blokirani številni ameriško-britanski predlogi po okrepitvi sankcijskega sistema preko »pametnih sankcij«, ustrezne podpore niso pridobili tudi predlogi iz nasprotnega tabora, ki so se bolj kot na propadajoči režim usmerili na dokončanje razorožitve in ukinitve sankcij. Iraško vprašanje je v zadnjih letih tako stalo bolj ali manj v pat položaju.

4. 2. Razvoj dogodkov po 11. septembru 2001

11. septembra 2001 so svet pretresli teroristični napadi na ZDA. Washington je krivdo pripisal Osami bin Ladnu, državljanu Savdske Arabije, prebivajočem v Afganistanu, in njegovi teroristični mreži Al Kajda. Tri tedne po usodnih dogodkih je v Afganistanu sledilo ameriško vojaško posredovanje, a Busheva administracija je bila takrat z mislimi že pri Iraku, proti kateremu je sedaj zavzela veliko agresivnejšo držo. Republikanska desnica si je želela veliko bolj agresivne (vojaške) politike do Iraka in je »vojno proti terorizmu« videla kot priložnost za spremembo režima. Druga republikanska struja, ki nasprotovala vojaški intervenciji v Iraku, pa

je novo politično klimo videla kot priložnost za uvedbo »pametnih sankcij«²⁵. A prevladali so desničarji oz. t. i. jastrebi. Konec januarja, ko se spopadi v Afganistanu niti še niso povsem umirili, je predsednik George Bush (ml.) v tradicionalnem letnem nagovoru kongresa (State of the Union Address to Congress) Irak skupaj z Iranom in Severno Korejo razglasil za članico »sil osi zla« ter dodal: »ZDA ne bodo dovolile, da jih najnevarnejši režimi sveta ogrožajo z najbolj uničujočimi orožji« (www.whitehouse.gov/news/2002/01/20020129-11.html, 15. 12. 2002).

Busheva agresivna retorika je v svetu, še zlasti pa v Evropi in arabskih državah, naletela na burne in negativne odzive in v prihodnjih mesecih se je nasprotovanje ameriški politiki le še stopnjevalo. Marca so ameriške in britanske obveščevalne službe sicer ugotovile, da Irak v teroristične napade 11. septembra ni bil vpleten, vendar to Busheve administracije ni omajalo; imela je dobro zaledje. Podpora domačega javnega mnenja vojaškemu posredovanju v Iraku se je z nedavnih 78 % povečala že na neverjetnih 88 % (Hiro, 2003: 181). Del razlogov za tako močno željo Američanov po vojaškem obračunu gre prav gotovo iskati v terorističnih napadih, a veliko zaslug pri tem gre tudi Bushevemu neokonservativnemu krogu in njihovi hujskaški drži. Vse pogostejše izjave najvišjih ameriških uradnikov o nevarnosti, ki jo predstavlja Irak za ZDA, in dvom o možnosti uspeha razoroževalnih inšpekcij OZN ter zagovarjanje strmoglavljenja Sadama Huseina kot edine poti do gotovosti, da Irak v prihodnje ne bo razvijal orožij za množično uničevanje, so bile kot sol na ameriško rano strahu pred novimi napadi na njihovo državo.

Maja 2002 je OZN z Bagdadom pričel nov krog pogajanj o vrnitvi inšpektorjev v Irak – neuspešno. Podobne rezultate pa so dosegli tudi pri naslednjem poskusu julija na Dunaju. Na zahtevo Washingtona je generalni sekretar OZN Kofi Annan vztrajal pri omejitvi pogovorov zgolj na vrnitev inšpektorjev v Irak. Na nasprotnem bregu pa je bil iraški zunanji minister Sabri trdo odločen doseči splošnejši dogovor. Od OZN je želel dobiti priznanje, kaj vse je bilo do leta 1998 že doseženo, kaj je potrebno še postoriti in v kolikšnem času naj bi bilo to izvršeno. Obenem je iraška stran pričakovala jasno izjavo, da bodo sankcije, v kolikor inšpektorji ne bi našli nič problematičnega, ukinjene v celoti. Annan je lahko odgovoril le z že znanimi pogoji in določili iz resolucije št. 1284 (2001), ki pa je Irak ni nikoli sprejel. (Energy Information Administration <http://www.eia.doe.gov/cabs/iraqchron.html>, 15. 12. 2003)

Irak se je želel zavarovati, da bo v primeru izpolnitve vseh vnaprej postavljenih zahtev do umika sankcij tudi v resnici prišlo. Na drugi strani se ZDA k temu niso hotele jasno in natančno zavezati. Hkrati je Bagdad iskal zagotovilo, da bodo ZDA v primeru vrnitve

²⁵ Maja 2002 je VS odobril novo resolucijo št. 1409, v kateri sprejel seznam pregleda blaga (Goods Review List) in tako še poenostavil postopke nakupa blaga preko programa »nafta za hrano«. Glavno breme pregledovanja ustreznosti izvoznih pogodb v Irak sta zdaj prevzela UNMOVIC in IAEA, medtem ko je Sankcijski komite VS ohranil zgolj nadzor nad sumljivejšim blagom, naštetim na seznamu pregleda blaga.

inšpektorjev opustile svoje načrte po spremembi režima v Iraku. Vendar usmerjanje zunanje politike Washingtona je bilo izven pooblasti in dosega VS.

V nadaljevanju je pritisk Washingtona na Bagdad strmo naraščal, okrepile pa so se tudi špekulacije, da ZDA pripravljajo vojaško intervencijo za odstranitev Sadama Huseina. Poleg agresivnejše in vedno bolj odkrite retorike so k stopnjevanju pritiska in grožnje z vojaškim posredovanjem v Iraku prispevali tudi množični mediji. New York Times je julija objavil obsežen dosje o konceptu vojne proti Iraku, v katerem je natančno opredelil načrt napada iz treh različnih smeri (iz Kuvajta in Savdske Arabije, Turčije in Jordanije) kot tudi zračne, kopenske in pomorske enote, namenjene za izvršitev naloge. Obenem je natančno dokumentiral tudi podrobnosti o iraških vojaških bazah, o mreži protizračne obrambe in drugih iraških vojaških zmogljivostih (Hiro, 2003: 186). Mesec dni kasneje, dan po prvi obletnici terorističnih napadov na ZDA, je Bush v svojem govoru pred generalno skupščino OZN od svetovne organizacije zahteval poostrežev ukrepov za razorožitev Iraka. Obenem pa je tudi jasno namignil, da če ne bo reagirala OZN, bodo namesto nje to storile ZDA (Arms Control Association, www.armscontrol.org/factsheet/iraqchron.asp, 15. 12. 2003).

V naslednjih dneh je Bela hiša zgornje sporočilo ponovila še razločneje in bolj neposredno. Bagdad se je uklonil in 16. septembra 2002 razglasil, da bo dovolil vrnitev inšpektorjev brez pogojevanja. Na pogovorih na Dunaju je potrdil vse pravice inšpektorjev iz predhodnih resolucij VS in soglašal še z dvema novima. Nekdaj t. i. »občutljive lokacije« se sedaj obravnavajo enako kot vse druge in komisarji imajo pravico intervjuvati kateregakoli Iračana pod katerimikoli pogoji. Skratka Irak je bil sedaj pripravljen na sodelovanje pod katerimikoli pogoji. Problem niso bili več niti preleti izvidniških letal U-2. (Aneks Res. VS št. 1441(2002): Text of Blix/El-Baradei letter)

Glede na postavljeni cilj Washingtona, zamenjava iraškega režima, ni bilo presenetljivo, da Američani tudi s tem niso bili zadovoljni. Zdelo se je, kot da jim »casus belli« polzi iz rok. Predstavniki Bele hiše, Scott McClellan, je iraško potezo označil kot taktično, z namenom izogniti se odločni akciji VS, ter da ZDA temu ne bodo nasedle. Naslednji mesec, oktobra, je Bush od kongresa pridobil dovoljenje za uporabo sile proti Iraku, če bi bilo to potrebno. Potreboval je le še pooblastilo VS. V nadaljevanju se je pritisk Washingtona na VS, naj izda novo resolucijo, ki bi v primeru iraškega nesodelovanja in oviranja dela inšpektorjev dovoljevala »uporabo vseh potrebnih sredstev«, še bolj povečal. (Energy Information Administration, www.eia.doe.gov/cabs/iraqchron.html, 15. 12. 2003)

8. novembra 2002 je VS resnično sprejel novo resolucijo št. 1441 in v njej Iraku ponudil »zadnjo priložnost«, da izpolni razorožitvene zahteve v okviru inšpekcijskega režima. Od

Bagdada je zahteval, da v 30 dneh od izdaje resolucije predloži ažurno, popolno in dokončno deklaracijo o vseh programih kemičnega, biološkega in jedrskega orožja, balističnih raket in tudi drugih sistemov prenosa orožja za množično uničevanje (brezpilotna letala, razpršilna sredstva, zasnovana za uporabo iz letal...). Ponovno je zahteval popoln in neoviran dostop inšpektorjev do katerihkoli lokacij. Navkljub močnim pritiskom ZDA pa v primeru vmešavanja Iraka v delo inšpektorjev resolucija ni pooblastila uporabe »vseh potrebnih sredstev«. Za primer iraškega nesodelovanja je predsedniku UNMOVIC-a in direktorju IAEA naročila naj o prekrških poročata VS, ki bo nato odločil o potrebnih ukrepih.

Bagdad je resolucijo št. 1441 (2002) sprejel in obenem jasno zanikal vsakršno posedovanje orožij za množično uničevanje. 27. novembra 2002 so se inšpektorji po skoraj štirih letih zopet vrnil v Irak. Deset dni kasneje pa je Bagdad, v skladu z zahtevami zadnje resolucije, predložil še deklaracijo »o vseh aspektih svojih programov orožij za množično uničevanje«. (UNMOVIC: Chronology of main events, www.unmovic.org, 15. 12. 2002)

19. decembra 2002 sta UNMOVIC in IAEA VS poročala, da deklaracija vsebuje le malo novih informacij. Neposredno za njima pa je zunanji minister ZDA, Colin Powell, izjavil, da deklaracija vsebuje »vzorec sistematičnih lukenj« in torej predstavlja novo kršitev sprejetih razorožitvenih obveznosti. (Arms Control Association, www.armscontrol.org/factsheet/iraqchron.asp, 15. 12. 2003)

V nadaljevanju so ZDA VS predložile več osnutkov resolucij, ki bi potrdile, da Irak ni uspel izkoristiti zadnje priložnosti in izpolniti svojih obveznosti iz resoluciji VS št. 1441 (2002) ter bi zato pooblastile države članice za uporabo »vseh potrebnih sredstev« oz. odobrile vojaško posredovanje v Iraku. Colin Powell je v ta namen 5. februarja pred VS prvič javno predstavil obveščevalne podatke, ki naj bi podprli domnevo, da Irak skriva orožja za množično uničevanje. Toda diplomatski napor ZDA niso obrodili sadov. Francija, Rusija in Kitajska so ostale neprepričane in so zagovarjale nadaljevanje inšpekcij. Uporabo vojaške sile pa so označile kot zadnjo možnost in obenem zagovarjale, da se sila ne bi smela uporabiti zgolj zato, ker dokazi, da Irak ne poseduje orožij za množično uničevanje, ne obstajajo. Zagovarjale so poostreitev inšpekcij, a obenem poudarjale, da sodelovanje Iraka kljub vidnemu napredku še ni popolnoma zadovoljivo. (Arms Control Association, www.armscontrol.org/factsheet/iraqchron.asp, 15.12.2003)

17. marca je George Bush (ml.) Sadama Huseina in njegova sinova opozorili, da imajo le še 48 ur časa, da zapustijo državo, ali pa bodo ZDA začele z vojaško operacijo. Isti dan je Kofi Annan naznanil umik inšpektorjev iz Iraka. (prav tam)

UNMOVIC in IAEA sta v Iraku izvedla več kot 900 inšpekcij na več kot 500 lokacijah. O iraškem oviranju tokrat nista poročala, sta pa navedla nepopolno sodelovanje pri odgovarjanju

na vprašanja o oborožitvenih programih. V končnem poročilu sta zapisala, da inšpektorji niso našli nobenih orožij za množično uničevanje in da po zgolj nekaj mesecih preiskovanja ni mogoče niti potrditi niti zavreči njihovega obstoja v državi. (Cleminson, 2003: 1)

19. marca 2003 so ZDA brez odobritve VS začele z vojaško operacijo »Iraška svoboda«. Akcijo so s svojimi enotami vojaško podprle tudi VB, Avstralija in Poljska. Prvega maja 2003 je Bush že razglasil konec vojaške operacije in oblast v državi je prevzela začasna koalicijska vlada, na čelu z ameriškim veleposlanikom Paulom Bremerjem. Koalicijsko oblast je 22. maja 2002 z resolucijo št. 1483 potrdil tudi VS OZN ter z njo ukinil že več kot dvanajst let trajajoče ekonomske sankcije.

Oborožene sile med okupacijo Iraka, enako kot pred njimi inšpektorji, niso odkrili nobenih prepovedanih oborožitvenih zmogljivosti. Washington je zato v nadaljevanju še okrepil iskanje orožij za množično uničevanje ter v ta namen organiziral posebno iraško raziskovalno skupino, ki jo je sestavljalo več kot 1400 visoko kvalificiranih ameriških oborožitvenih izvedencev (Cleminson, 2003: 3).

4. 3. Stopnja uresničenosti postavljenih ciljev

Ob koncu zalivske vojne (1991) je VS v resoluciji št. 687 (1991) Iraku ponudil pogoje premirja. Bagdad je resolucijo sprejel in se s tem obvezal k izpolnitvi njenih pogojev. Zahteve VS do Iraka in uspešnost slednjega pri njihovem izpolnjevanju je bila naslednja:

a) Zahteva po priznanju Kuvajta kot suverene države in ponovno demarkiranje njune medsebojne državne meje – Razmejitevna komisija OZN (UN Boundary Demarcation Commission), ustanovljena za izvršitev naloge, je leta 1994 zaključila svoje delo, in čeprav je Irak leta 1992 v njej prenehal sodelovati, je njeno odločitev nepreklicno in brezpogojno sprejel ter obenem uradno priznal suverenost Kuvajta, njegovo teritorialno integriteto in mednarodne meje (Cortright in Lopez, 2000: 52).

b) Sprejetje demilitariziranega območja vzdolž kuvajtsko-iraške meje in njemu pripadajoče mednarodne opazovalne misije UNIKOM za nadzorovanje in poročanje o morebitnih kršitvah – Irak je demilitarizacijsko cono sprejel takoj po koncu zalivske vojne (1991), ko je bila ta vzpostavljena, in hkrati z njo tudi Iraško-kuvajtsko opazovalno misijo OZN (UN Iraq–Kuwait Observation Mission), ki je cono nadzorovala (Cortright in Lopez, 2000: 55).

c) Vrnitev vse zaplenjene kuvajtske lastnine – Slednjo zahtevo je Irak izpolnil le deloma. Poročilo tretjega odbora VS, ki je marca leta 1999 podal poročilo (S/1999/356) o stanju izpolnjenosti slednje zahteve, zaključuje, da popolna vrnitev pogrešane lastnine v nobeni vojni

situaciji ni mogoča. Odbor je hkrati pohvalil sodelovanje Iraka s kompenzacijsko komisijo OZN za povrnitev kuvajtske privatne lastnine v obliki denarne odškodnine. Na drugi strani pa ugotavlja, da je stopnjo sodelovanja na iraški strani moč še izboljšati. Glede tega opozarja predvsem na še neizpolnjene zahteve vlade Kuvajta po vrnitvi nenadomestljivih predmetov: državnih arhivov emirjeve pisarne, ministrskega predsednika in zunanjega ministra ter tudi predmete muslimanskega in kuvajtskega nacionalnega muzeja

d) Priznanje odgovornosti za vojno škodo in preko kompenzacijskega fonda OZN plačilo vojnih reparacij – Irak odgovornosti za vojno škodo, ki jo je povzročil z brezpravno invazijo in okupacijo Kuvajta, sicer uradno ni priznal, a s sprejetjem resolucije VS št. 986 (1995) je sprejel tudi plačilo kuvajtskih odškodninskih zahtevkov preko kompenzacijskega sklada OZN. 25 % izkupička od prodaje nafte v okviru programa »nafta za hrano« je VS namenjal kompenzacijskemu skladu OZN in ta naprej za poplačilo vojnih reparacij (www.un.org/Depts/oip/background/index.html, 15. 12. 2003).

e) Vrnitev pogrešanih oseb, kuvajtskih in drugih državljanov – Tretji odbor VS, ki je marca leta 1999 bil zadolžen za ocenitev ravni izpolnjenosti te zahteve, je svoje poročilo (S/1999/356) zaključil z oceno, da 605 primerov pogrešanih oseb še vedno ostaja nerešenih ter da iraško sodelovanje s tripartitno komisijo (Kuvajta, Savdske Arabije in Iraka), ustanovljeno za rešitev tega vprašanja, ostaja pod pričakovanji. Po njegovem mnenju Bagdad te obveznosti ni izpolnil v taki meri, kot bi jo lahko. Irak na drugi strani trdi, da na njegovem ozemlju ni nobenih vojnih ujetnikov ali zapornikov s tega seznama. Zatrjuje, da je vstaja, ki je sledila zalivski vojni (1991), povzročila pobeg oz. izgubo vseh sledi za pogrešanimi osebami ter da je vse, kar je bilo v njegovi moči že postoril.

f) Zahteva po obsodbi mednarodnega terorizma – Irak se uradno nikoli ni zaobljubil, da ne bo podpiral ali izvajal dejanj mednarodnega terorizma. Vendar obveščevalne službe zahodnih držav nikoli niso uspeli dokazati, da bi bil Irak kakorkoli vpleten v mednarodni terorizem.

g) Zahteva po razorožitvi Iraka orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dometom, večjim od 150 km – To je bila najkompleksnejša in hkrati najpomembnejša zahteva VS do Iraka in je skupaj z zahtevo po poplačilu vojnih reparacij predstavljala glavni pogoj za prenehanje prepovedi iraškega izvoza. Njeno osrednje mesto je bilo povezano predvsem z njeno pomembnostjo glede ponovne zagotovitve mednarodnega miru in varnosti oz. odprave Iraka kot mednarodne grožnje. Razumljivo je mednarodna skupnost tej nalogi posvetila največ pozornosti, prizadevanj in naporov, obenem pa je Bagdad na drugi strani tu pokazal najmanj sodelovanja in največ oviranja ter goljufanja. Naloga se je posledično časovno močno raztegnila in dolgo je predstavljala še zadnji neuresničeni pogoj za prenehanje sankcijskih ukrepov. Kljub vsemu celotne krivde za časovno razširitev ne moremo pripisati zgolj Iraku.

Analiza je pokazala, da del krivde nosi VS OZN, ki je podcenil zahtevnost in širino naloge, del pa gre pripisati tudi razlikam v nacionalnih interesih velikih sil. Zahteva po razorožitvi, ki je še zadnja opravičevala ohranjanje ekonomskih sankcij zoper Irak, je postala bojno polje stalnih članic VS, ki so si preko iraške krize prizadevale doseči svoje lastne geopolitične cilje.

Do usodne zaostritve je prišlo konec leta 1998, ko se je proces razorožitve, z izgonom inšpektorjev OZN iz Iraka za skoraj štiri leta prekinil. V tem letu je bil pogoj razorožitve Iraka izpolnjen do naslednje mere:

1. Jedrsko orožje – Redno polletno poročilo IAEA 9. aprila 1998 je jasno potrdilo, da Irak ne poseduje nobenega jedrskega orožja, ne materialov, pomembnih za njegovo proizvodnjo, niti praktičnih proizvodnih zmogljivosti. Po trditvah inšpektorjev je Irak na tem področju svoje obveznosti izpolnil že v začetku leta 1998. (S/1998/312)
2. Program balističnih raket z dometom večjim od 150 km – Zadnja UNSCOM-ova redna polletna poročila navajajo, da so uspešno uničili tudi te prepovedane iraške oborožitvene zmogljivosti. Od 819 raket SKUD, za katere je znano, da jih je Irak posedoval, so inšpektorji uničili le dve manj. Najdenih pa ni bilo nobenih dokazov, da bi Irak doma uspešno razvil ali testiral kakršnokoli raketo s prepovedanim dometom. (Cortright in Lopez, 2000: 53)
3. Kemično orožje – Ekspertni odbor za razorožitev OZN je v svojem poročilu marca 1999 (S/1999/356) navedel, da so inšpektorji »uničili, odstranili ali postavili pod ustrezen nadzor« vso iraško infrastrukturo, ki bi bila zmožna proizvajati kemično orožje. Večja negotovost se je pojavila pri oborožitvenih zmogljivostih. Scott Ritter, vodja specializirane UNSCOM-ove Inšpekcijske enote za utaje, je v intervjuju avgusta 2002 povedal, da je Irak proizvajal tri vrste živčnih strupov: sarin, tabun in VX. Od teh treh imata prva dva rok trajanja omejen na pet let, kar pomeni, da tudi če inšpektorji niso odkrili celotne količine, orožja z omenjenim strupom že pred leti niso predstavljala nobene nevarnosti več (Pitt, 2002: 35). Največ skrbi tu povzroča plin VX, ki je obstojnejši in za katerega so inšpektorji leta 1996 odkrili, da so ga Iračani uspeli proizvesti v obliki orožja ter zatrdili, da so vse zmogljivosti sami tudi uničili (Pitt, 2002: 35). Vse od leta 1996 so inšpektorji z okrepljeno pozornostjo iskali granate, polnjene z VX-om, za katere je Irak trdil, da jih je sam uničil, a navkljub sodobni, izredno občutljivi opremi tega niso uspeli dokazati, kot tudi niso našli nič prepovedanega (Graham-Brown in Toensing, 2003: 166).
4. Biološko orožje – To področje je bilo po navedbah UNSCOM-a najbolj problematično. Ekspertni odbor za razorožitev OZN je v svojem poročilu marca 1999 zapisal, da je UNSCOM uspel uničiti, odstraniti ali spraviti pod nadzor vse bistvene proizvodne

zmogljivosti, ni pa mu uspelo dokazati, da Irak res nima več te vrste orožja. Obenem poročilo ekspertnega odbora OZN opozarja, da je z ozirom na dejstvo, da je agense biološkega orožja mogoče proizvesti s preprosto tehnološko opremo in iz splošno uporabnih dvonamenskih materialov, dokončna potrditev razorožitve bioloških oborožitvenih zmogljivosti neuresničljiva naloga in formula za permanentno konfrontacijo. (S/1999/356)

Največji problem, ki je preprečeval zaključitev razorožitvenega procesa, so bile količine kemičnih in bioloških orožij, ki jih je Bagdad priznal, a hkrati trdil, da jih je že sam uničil. UNSCOM tega kljub večletnim prizadevanjem in ob uporabi najzmogljivejše opreme ni uspel potrditi, kot tudi ni uspel potrditi obstoja tega orožja. Mednarodna skupnost je bila leta 1998 ob prekinitvi iraškega razorožitvenega procesa povsem razklana. Ena stran, katero so v VS predstavljale Rusija, Francija in Kitajska, je zagovarjala stališče, da je proces razorožitve Iraka že končan in je posledično zahtevala ukinitve ekonomske blokade. Druga stran - ZDA in VB - pa se je tej oceni upirala in se zoperstavljala vsakršnemu popuščanju ekonomskih sankcij. Marca 1999 je ekspertni odbor za razorožitev OZN, sestavljen za ovrednotenje uspešnosti procesa razorožitve iraških prepovedanih oborožitvenih zmogljivosti, svojo oceno zaključil z naslednjo mislijo:

»Priznanje, da je določena mera negotovosti pri dokazovanju odsotnosti predmetov ali aktivnost, ki jih ni težko skriti, neizogibna v katerikoli državi (avtoritarni ali demokratični²⁶), je bilo izrečeno že ob različnih priložnostih. Stopnja, do katere je ta negotovost dopustna, pa je stvar politične presoje. Obe inšpekcijski ekipi, UNSCOM in IAEA sta zaradi tega prevzeli pragmatični pristop, ki predpostavlja, da je 100% verifikacija verjetno nedosegljiv cilj.« (S/1999/356).

Odbor se v svojem poročilu ni jasno izrekel za nobenega izmed obeh polov v VS, vseeno pa je ocenil, da je popolna razorožitev verjetno nedosegljiva, in namignil, da je odločitev, kdaj je naloga izpolnjena, bolj stvar politikov kot pa inšpektorjev na terenu.

Katera stran je imela prav oz. ali je razorožitev končana ali ne, s polno gotovostjo niso uspeli potrditi niti potem, ko je bil režim Sadama Huseina že odstranjen in so bile ekonomske sankcije zoper Irak že umaknjene. ZDA so z namenom dokazati svoj prav junija 2003 organizirale posebno iraško raziskovalno skupino, ki naj bi dokazala obstoj prepovedanih orožij v Iraku. Preiskava je trajala vse do februarja 2004, ko se je David Kay, vodja raziskovalcev, vdal in objavil, da v Iraku ni nobenih prepovedanih oborožitvenih zmogljivosti več in jih tudi ni bilo pred operacijo »Iraška svoboda« leta 2003. Glede na to pa lahko

²⁶ Opomba v oklepaju je dodana

sklepamo, da jih najverjetneje ni bilo tudi že pred operacijo »Puščavska lisica« leta 1998. Iz tega sledi, da je bila naloga razorožitve Iraka v tehničnem smislu bolj ali manj izpolnjena že mnogo prej kot so to želele priznati ZDA in VB, in da smo se v VS soočali s pojavom, znanim kot »reverse veto«. ZDA in VB sta namreč večkrat uporabili svojo pravico veta in blokirali vsak poskus umika oz. omilitve ekonomskih sankcij kljub vse prepričljivejšim dokazom, da so bili pogoji za njihov umik že izpolnjeni. Na ta način sta ohranjali sankcijske omejitve in jih izkoriščali kot pomoč pri uresničevanju svojega nacionalnega cilja – zamenjave oblasti v Iraku.

5. ANALIZA STRATEGIJE OZN OB UPORABI INSTRUMENTA EKONOMSKIH SANKCIJ IN NJENA USPEŠNOST

Pred začetkom analize naj pojasnim, po kakšnem merilu bom vrednotil uspešnost ekonomskih sankcij, uvedenih zoper Irak. Kdaj so ekonomske sankcije uspešne? Vsekakor takrat, ko uspejo doseči cilje, zaradi katerih so bile uvedene. Toda velikokrat so sankcije uvedene le kot eden izmed mnogih instrumentov vplivanja oz. prisile, in uspeh je takrat odvisen od kombinacije delovanja vseh uporabljenih sredstev. V okviru take kombinacije imajo sankcije lahko bolj ali manj pomembno vlogo. Namen ekonomskih sankcij, ki niso bile vzpostavljene kot osrednji instrument prisile, torej ni doseči končni cilj, ampak preko izpolnitve partikularnih ciljev pripomoči h končnemu uspehu. Pri analiziranju njihove uspešnosti pa je poleg izpolnitve postavljenih ciljev potrebno upoštevati tudi pomembnost in težo, ki jo je subjekt temu instrumentu ekonomskih sankcij podelil. V primeru iraške krize ločimo predvsem dve obdobji, v katerih so ekonomske sankcije imele različno vlogo in tudi različne cilje.

a) Obdobje pred zalivsko vojno (1991) – VS OZN je štiri dni po iraški invaziji na Kuvajt proti Iraku in okupiranemu Kuvajtu z resolucijo št. 661 (1990) uvedel vseobsežne, multilateralne, kaznovalne ekonomske sankcije. Prepovedi, ki so veljale za vse države članice OZN, so vključevale popolno blokado iraške zunanje trgovine, prekinitve vseh stikov in osamitev države na vseh možnih področjih, prepoved mednarodnih poletov, finančnih transakcij in zamrznitev vsega iraškega premoženja v tujini. Skratka, nič ni smelo priti v Irak in nič ga ni smelo zapustiti. Izjema so bile le pošiljke zdravil in v primeru humanitarne krize tudi pošiljke hrane. Vendar pred zalivsko vojno po oceni VS do nje še ni prišlo.

Uradni cilj sankcijskih ukrepov, postavljen v resoluciji VS št. 660 (1990), je bil izgon iraških oboroženih sil iz Kuvajta in na ta način ponovna vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti. Toda dejanski namen je bil bolj ali manj simbolen. VS se je namreč dobro zavedal, da

je osvoboditev države izpod iraške vojaške okupacije za tak ekonomski instrument pretirano ambiciozna naloga. Kaznovalni ekonomski ukrepi naj bi Iraku pokazali, da krši pravila mednarodnega prava ter da njegovo dejanje obsoja celotna mednarodna skupnost. Hkrati so bile sankcije OZN uporabljene kot nekakšno opozorilo, grožnja, da bodo nadaljnji ukrepi, v kolikor ne bo izpolnil njenih zahtev, še veliko strožji. ZDA so v Savdski Arabiji že začele organizirati mednarodno vojaško koalicijo in povsem jasno je bilo, da mednarodna skupnost ne bo čakala, da bodo sankcije privedle do rezultatov tudi na politični ravni. Tri mesece po invaziji Iraka, 29. novembra 1990, je VS sprejel resolucijo št. 678 in v njej pooblastil države članice, da osvoboditev Kuvajta in ponovno vzpostavitev mednarodnega miru in varnosti dosežejo z »uporabo vseh potrebnih sredstev«.

Na koncu lahko ocenimo, da so bile ekonomske sankcije v tem primeru uspešne in so odigrale svojo vlogo. Kaznovalne ukrepe OZN je podprla domala celotna mednarodna skupnost, s čimer so uspeli popolnoma izolirati kršitelja mednarodno sprejetih norm ter mu nazorno pokazati, da njegovo dejanje obsoja celotna mednarodna skupnost.

b) Obdobje po zalivski vojni (1991) – Z osvoboditvijo Kuvajta izpod iraške okupacije so koalicijske sile izpolnile zastavljeni cilj, a grožnja mednarodnemu miru in varnosti še ni bila povsem odstranjena. Irak oz. Sadamov režim je s svojimi orožji za množično uničevanje še vedno predstavljal resno regionalno, posredno pa tudi globalno grožnjo. Resolucijo VS št. 687, sprejeta 3. aprila 1991, je uradno končala zalivsko vojno in hkrati postavila temelje nadaljnji strategiji nastopanja proti Iraku. VS je v njej zbral sedem glavnih zahtev do Iraka in mu jih ponudil kot pogoje premirja. Zahteve so bile v resoluciji res postavljene kot pogoji premirja, toda njihova kršitev (neizpolnjevanje) še ni pomenila tudi avtomatičnega pooblastila za ponovno uporabo oborožene sile²⁷. Kot osrednje sredstvo, s katerim naj bi Irak pripravili k izpolnitvi postavljenih zahtev, je VS obnovil vse sankcijske omejitve, vzpostavljene z resolucijo št. 661 (1990) že pred vojno. Umik sankcij pa je neposredno pogojil z izpolnitvijo pogojev premirja in s tem temu instrumentu prisile podelil osrednjo vlogo v strategiji nastopanja OZN do Iraka. Spričo dosegljivejših ciljev, v primerjavi s tistim pred zalivsko vojno (1991), je upanje v njihov uspeh zdaj naraslo.

Sankcijski režim po osvoboditvi Kuvajta je torej vključeval iste multilateralne kazenske ukrepe kot pred vojno in je bil še vedno vseobsežen – maksimalno zaostren. Edina sprememba je bila v tem, da je VS zdaj že priznal težke humanitarne razmere v Iraku in zato razširil izjeme vrst blaga, ki jih embargo ne prizadeva. Poleg zdravstvenih pošiljk je bilo zdaj brez omejitev

²⁷ Za interpretacijo pravne podlage za uporabo sile v resoluciji VS št. 687(1991) glej poglavje 2.3., str. 17.

dovoljeno izvažati tudi hrano in drugo blago, namenjeno zadovoljevanju osnovnih potreb civilnega prebivalstva. Drugo vprašanje pa je bilo, ali je Irak imel sredstva za nakup tega blaga.

Cilji sankcij so bili jasno navedeni v resoluciji VS št. 687 (1991). Osrednji, najpomembnejši in obenem tudi najbolj kompleksen cilj je bila razorožitev Iraka orožij za množično uničevanje in balističnih raket z dometom, večjim od 150 km. Tej nalogi je mednarodna skupnost posvetila največ pozornosti in naporov. Tudi resolucija št. 687 (1991) – 22. člen – je razorožitev orožij za množično uničevanje, skupaj s plačilom vojnih reparacij, opredelila kot glavni pogoj za umik sankcijske prepovedi iraškega izvoza. Ker pa je tudi Bagdad tu pokazal največ nesodelovanja, oviranja in sprenevedanja je hitro postalo jasno, da bo razorožitev Iraka naloga od katere bo odvisen celoten uspeh rešitve krize.

Kot je razvidno iz načrtov, določenih v resoluciji VS št. 687 (1991), in je bilo analizirano že v poglavju 2.4., je bila strategija VS postavljena izjemno kratkoročno. Prva faza, v kateri naj bi inšpektorji vse prepovedano iraško orožje razkrili, zbrali in ga uničili, odstranili ali postavili pod nadzor, naj bi bila končana v 45 dneh. Za drugo (dolgoročnejšo) fazo natančnejšega časovnega plana VS ni podal. Vseeno pa je čas, po katerem bo ponovno ocenil potrebnost nadaljnega vzdrževanja prepovedi iraškega izvoza, odmeril na dobo 120 dni. Podoben podatek je v svoji knjigi navedel tudi Richard Butler, drugi predsednik UNSCOM-a, (2000: 52) in sicer je po njegovi oceni VS izpolnitev celotne naloge predvideval v manj kot enem letu.

Da bi lahko razumeli, zakaj je prišlo do tako napačnih ocen glede časa, predvidenega za razorožitev Iraka, in posledično tako kratkoročnega načrta VS, se je potrebno vživeti v čas sprejemanja resolucije VS št. 687 (1991). Po bleščeči zmagi mednarodne protiiraške koalicije, ob presenetljivih ekonomskih rezultatih sankcijske blokade v predvojnem obdobju in ob nepojmljivi enotnosti mednarodne skupnosti ter njeni odločenosti, da kaznuje Sadama Huseina za njegove zločine, so članice VS predvidevale relativno tekočo razorožitev Iraka in hitro izpolnitev preostalih pogojev premirja. Prav tako je v mednarodni skupnosti prevladovalo prepričanje, da se Sadam Husein na oblasti ne bo obdržal več dolgo. Iraške oborožene sile so bile razbite in demoralizirane, infrastruktura v državi je bila domala v celoti uničena, na jugu države je bilo prisotnih več tisoč ameriških vojakov, hkrati pa je država še nadalje ostajala pod strogo ekonomsko blokado²⁸ (Simons, 1996: 83). V takem razpoloženju je VS v svojem načrtu

²⁸ Do odstranitve Sadama Huseina z oblasti, neposredno po porazu iraške vojske v Kuvajtu, v resnici ni bilo daleč. V južnem in severnem delu Iraka je prišlo do številnih spontanih ljudskih vstaj, ki bi že ob manjši pomoči koalicijskih sil lahko uspele zrušiti Sadamov režim. Toda pojavila se je velika nevarnost razpada države na tri dele (kurdski sever, sunitski srednji del in šiitski jug) ali pa vsaj vzpostavitve muslimanske teokratske vladavine po iranskem vzoru. Teheran je bil v vstajo namreč dejavno vključen. Koalicijske sile so se zato umaknile ter dopustile, da je Sadam Husein z vojaškimi sredstvi zatrl vsesplošno vstajo, politično preživel in ohranil državo v enem kosu.

upošteval le najboljši možni scenarij in ni predvidel večjih problemov, odstopanj od zastavljenega načrta.

Poleg razmer v mednarodni skupnosti so bili vzroki za preoptimistične napovedi tudi drugod. Osrednja krivda gre velikemu podcenjevanju zapletenosti naloge razorožitve države, ki se za to dejanje ni odločila samostojno, ampak ji je bilo vsiljeno. VS ni predvideval iraških poskusov prikrivanja in skrivanja prepovedanih orožij, pričakoval je prosto predajo. Vendar je Bagdad imel drugačne namene in je na začetku sploh zanikal obstoj kakršnihkoli programov razvoja jedrskega in biološkega orožja, prikrivanje pa nadaljeval tudi v prihodnjih letih.

Nadalje se je mednarodna skupnost uštelala tudi pri oceni stopnje razvitosti in obsega iraških programov za razvoj orožij za množično uničevanje. Inšpektorji OZN za razorožitev pravzaprav niti niso vedeli, kaj natančno naj pričakujejo. Prvo sliko o tajnih iraških oborožitvenih programih je Bagdad predstavil sam v deklaraciji, ki jo je moral podati v 15 dneh od sprejetja resolucije VS št. 687 (1991). Seveda je bila ta močno pomanjkljiva, netočna in zavajajoča. Odkrite količine in razvitost oborožitvenih zmogljivosti Iraka v naslednjih letih pa so inšpektorje vedno znova presenečale. Največje presenečenje se je zgodilo leta 1995 ob prebegu Huseina Kamele, Sadamovega zeta in nekdanjega direktorja iraške vojaške industrije. V strahu, kaj vse bo Kemel povedal OZN, je to pred njim raje storil Bagdad sam. V dneh po dogodku je preklical svoje prejšnje priznanje o razvoju bioloških agensov in priznal veliko širše biološke programe, vključno s proizvodnjo biološkega orožja, ki jo je prej večkrat zanikal. Obenem je inšpektorjem UNSCOM-a in IAEA predal velike količine dokumentacije, za katero je trdil, da jo je na svoji piščančji farmi skrival Kamel sam. Dokumenti so inšpektorje pripeljali do novih odkritij iraških prepovedanih programov: do iraške proizvodnje živčnega plina VX in do dokazov o t. i. »crash« programu, sproženem leta 1990, za pridobitev jedrskega orožja v manj kot enem letu (Hiro, 2003: 104). Kako veliko presenečenje so bila ta odkritja za inšpektorje, govori dejstvo, da so se pred tem v mednarodni skupnosti že pojavljale ocene o skorajšnji izpolnitvi razorožitvene naloge. Rolf Ekeus, prvi predsednik UNSCOM-a, je v svojem rednem aprilskem polletnem poročilu VS leta 1995 (S/1995/284), torej tik pred pobegom Kamela iz Iraka, izrazil prepričanje, da po tem, ko je Irak posredoval zadnje »popolne, dokončne in celostne« deklaracije o svojih preteklih programih kemičnega, jedrskega in raketnega oboroževanja, inšpektorji nadzorujejo skorajda vse z resolucijo št. 687 (1991) prepovedane iraške zmogljivosti. Edina izjema naj bi bilo še področje biološkega orožja.

Naslednji vzrok za preveč kratkoročno zasnovane načrte je bilo tudi (pre)visoko zaupanje v učinkovitost predvidenih sredstev, s katerimi bi prisilili Irak k sodelovanju. Konec hladne vojne so v mednarodni skupnosti spremljala velika pričakovanja v povezavi s ponovno

zagnanim mehanizmom OZN za zagotavljanje mednarodnega miru in varnosti. V tem okviru je še posebno visoko zaupanje užival predvsem instrument ekonomskih sankcij.

V kolikor načrt za izpolnitev osrednje, najobsežnejše in najzahtevnejše zahteve VS oz. cilja uvedenih sankcij lahko vzamemo za osnovo ocenjevanja celostne strategije OZN ob uporabi instrumenta ekonomskih sankcij in uresničitve vseh njihovih ciljev, lahko ugotovimo, da je bila ta strategija postavljena preveč kratkoročno in je temeljila na zgrešenih ocenah. VS se je na eni strani soočal z močnim podcenjevanjem svoje naloge, na drugi pa hkrati s precenjevanjem učinkovitosti svojih prisilnih sredstev. Verjel je, da bo že na pol uničenemu Iraku povzročil tako enormno škodo, da bo ta po racionalnem premisleku zaradi večjih stroškov kot koristi hitro izpolnil svoje obveznosti iz relevantnih resolucij ter s tem prenehal ogrožati mednarodni mir in varnost. Na tej osnovi so bile edine dolgoročne skrbi usmerjene zgolj v iraško politično situacijo, ki bi zavladovala po odhodu Sadama z oblasti, problem ohranitve države v enem kosu in njena demokratizacija (Oudraat, 2002: 149).

Vendar vse ni šlo po načrtih, Irak ni reagiral tako kot si je želela mednarodna skupnost. Kako se bo obnašala država, je bilo tako ali tako odvisno zgolj od enega človeka – predsednika Sadama Huseina. Slednji pa se ni odločil za popolno predajo, kot je Bagdad verjetno razumel razorožitev svojih tajnih oborožitvenih programov. Njegov načrt je obsegal delno nasprotovanje in oviranje inšpektorjev, s čimer bi pridobil čas ter morda obdržal katero od svojih skritih orožij²⁹. Sistematično je oviral delo inšpektorjev in poskušal prikriti resnično stopnjo razvitosti svojih prepovedanih oborožitvenih programov. Vendar se v okviru svoje strategije nadlegovanja nikoli ni zoperstavil celotnemu sistemu, ampak zgolj posameznim elementom. Iraško upiranje tako nikoli ni bilo dovolj močno, da bi opravičilo vojaško intervencijo, vseeno pa dovolj šnje za učinkovito spodkopavanje procesa razoroževanja (Ruiz-Fabri, 2002: 157).

Sadam je presenetil. VS na tak razvoj dogodkov ni bil pripravljen in ni imel ustreznega sredstva, s katerim bi nastopil proti neposlušnemu Bagdadu. OZN in skupaj z njo obe inšpekcijski telesi so se proti očitnemu iraškemu sprenevedanju (Irak so večkrat soočili z neizpodbitnimi dokazi njegovih goljufij) pogosto znašli povsem nemočni in brez ustreznega sredstva, s katerim bi ga prisilili k izpolnjevanju prevzetih obveznosti. Naloga, ki jo je VS ocenil za kratkoročno, je postala dolgoročna in njegova strategija se je porušila. Ekonomske sankcije so bile že od samega začetka vseobsežne in tako ekstremne, da je bilo edino še strožje sredstvo, ki je VS ostalo na razpolago, le še uporaba oborožene sile. Glede na to bi vsako

²⁹ Bagdad je na drugi strani enako napačno ocenil dano situacijo in verjel, da se bo mednarodna sankcijska blokada po osvoboditvi Kuvajta hitro zrušila. Po njihovih ocenah prepoved izvoza iraške nafte naj ne bi zdržala dlje kot dve do tri leta (Alkadiri v Oudraat, 2002: 149). Irak je tako začel igrati na karto časa in ne glede na

najmanjše nesodelovanje Iraka zahtevalo takojšnjo vojaško intervencijo mednarodne koalicije. ZDA so Iraku mnogokrat jasno zagrozile z uporabo sile, a te grožnje se velikokrat niso uresničile. Spodbuda za vojaško posredovanje je namreč praviloma vedno prišla zgolj s strani ZDA in kljub temu, da na splošno niso bile soočene z močno mednarodno opozicijo, je tudi Washington o bolj ali manj unilateralnem ukrepu večkrat okleval. Kot že rečeno, je bilo iraško nesodelovanje le delno in na koncu nikoli ni privedlo do tega, da bi VS sprejel odločnejše ukrepe, ki bi prisilili Irak k izpolnitvi obveznosti oz. razkritju njegovih prepovedanih oborožitvenih zmogljivosti. Na iraške provokacije se je odzival le z vedno novimi resolucijami, ki so sicer odločno obsojale obnašanje Iraka, a konkretnih posledic niso predvidele. Kljub nedvoumnemu propadu kratkoročnih načrtov in jasni neučinkovitosti svoje strategije ni spreminjal.

Prav tako se je izkazalo, da je bil Sadam Husein in njegov politični režim neobčutljiv na sankcijske omejitve ter njihove zastrašujoče gospodarske in humanitarne učinke. Stopnja smrtnosti dojenčkov in otrok do petega leta starosti je poskočila med najvišje na svetu. Kronična podhranjenost je vplivala na razvoj več generacij. BDP se je zmanjšal za več kot dve tretjini. Industrija in celotno gospodarstvo sta ob popolni odrezanosti od zunanjega sveta in hkrati visoki odvisnosti od rezervnih delov iz tujine ter ob uničenju, ki ga je povzročila zalivska vojna (1991) popolnoma zastala. Vendar vse skupaj Sadama ni pretirano prizadelo. Humanitarni program »nafta za hrano« je sprejel šele po šestih letih, potem ko ga je že dvakrat zavrnil. Sprejel ga je šele po prebegu Huseina Kamela (bivšega direktorja iraške vojaške industrije), ko se je umik sankcij zaradi razkritij novih orožij prestavil daleč v prihodnost in ko mu je uspelo izpogajati pravico do popolnega nadzora nad razdeljevanjem humanitarne pomoči v državi. Kot je razkrila analiza političnih učinkov ekonomskih sankcij, je Sadamova moč v državi namreč temeljila prav na sposobnosti nadzora nad prerazdeljevanjem omejenih virov. Vladni program pomoči v hrani, vzpostavljen neposredno po vzpostavitvi embarga, je sicer res pokrival le minimalne potrebe po hrani, nujne za preživetje (podhranjenost in umrljivost otrok je kljub vsemu rasla), vendar ker je bil edini vir hrane v državi, so Iračani od njega hitro postali odvisni. Preko tega pa se je povečal tudi vladni nadzor nad njimi (S/1999/356). Še več, Sadam Husein je spretno izkoristil nastalo situacijo v svojo korist in uspel še bolj utrditi svojo oblast v Iraku.

Tempo razoroževalnega procesa je bolj kot kdo drug določal Sadam sam in na začetku leta 1993, ob zamenjavi v Beli hiši se je odločil za preobrat. Bagdad je novemu predsedniku ZDA želel pokazati, da se je pripravljen podrediti zahtevam mednarodne skupnosti, in pri tem upal,

napačne ocene o odločnosti mednarodne skupnosti pri vzdrževanju sankcijske blokade se je pri zavlačevanju in oviranju procesa razorožitve izkazal kot izjemno uspešen.

da bo z nastopom demokratske administracije v odnosih med Irakom in ZDA zapihal svež veter, ki bi prinesel več možnosti za ukinitve ali vsaj omilitev ekonomskega embarga³⁰. Redna polletna poročila inšpektorjev za razorožitev so sedaj kazala lepšo sliko in leta 1994 je to med stalnimi članicami VS že vzpodbudilo prve znake nestrinjanja. Ob umanjkanju dolgoročne strategije je prišlo do različnih predlogov, kako razorožitev Iraka pripeljati do konca. S časom sta se izoblikovala dva nasprotujoča si bloka, ki sta zagovarjala vsak svoj scenarij, in nasprotujoči si interesi so v nadaljevanju postali glavna prepreka učinkovitega delovanja VS. Številne resolucije VS so strogo obsojale primere iraških goljufij, a konsenza o pomembnejših dolgoročnih rešitvah članicam VS ni uspelo doseči nikoli več. Razpoka med bregovoma se je vse bolj povečevala in stalne članice VS so proti Iraku začele voditi vsaka svojo politiko; v skladu s svojimi nacionalno-geopolitičnimi interesi.

Rusija in Francija, kasneje se jima je pridružila še Kitajska, so tvorile tabor, ki je zagovarjal strategijo »korenčka in palice«. Spričo ugodnih poročil inšpektorjev za razoroževanje so kot »luč na koncu predora« večkrat predlagali postopno popuščanje sankcij, na drugi strani pa izdelavo načrta, po katerem bi Irak prišel do popolne razorožitve in ukinitve sankcij³¹. Nasproten blok sta tvorili ZDA in VB. Njun primarni cilj (to je bilo razvidno iz številnih izjav najvišjih državnih uradnikov) je bila odstranitev Sadama Huseina z oblasti, kar sta postavili tudi kot prvi pogoj za umik sankcij. Popolna razorožitev je bila šele na drugem mestu. Washington in London sta tako vztrajno zavračala vsako omilitev sankcijskega režima, tudi ko je Irak pogoje VS že izpolnil³². V VS je prišlo do t. i. pojava »reverse veto«, ko sta dve izmed stalnih članic VS s pravico veta blokirali vsak poskus oz. grozili vsem predlogom v smeri omiljenja sankcij (Oette, 2002: 95). Do največjih nasprotovanj je prišlo v letu 1998, ko so Francija, Rusija in Kitajska ocenjevale, da je razorožitev že pri kraju, in zahtevale umik oz.

³⁰ ZDA, najmočnejša država v mednarodni skupnosti in hkrati vodilna v mednarodni protiraški koaliciji držav, je v odnosu do Iraka postavila svoj cilj, ki ni bil skladen s cilji OZN niti s sistemom pravil mednarodnega prava. Osrednji pogoj, ki ga je Washington večkrat jasno predstavil (izjave predsednikov, nato pa ga je celo uzakonil – »Iraqi Liberation Act«) za umik ekonomskih sankcij zoper Irak, je bila odstranitev nepredvidljivega in nevarnega političnega režima Sadama Huseina.

³¹ Francija in Rusija sta bili zainteresirani za čim hitrejšo ponovno vzpostavitev ekonomskih – trgovinskih odnosov z Irakom. Bagdad je še iz časa iransko-iraške vojne Franciji dolgoval 4,5 milijarde dolarjev, Rusiji pa okoli 8 milijard dolarjev (Oudraat, 2002: 146). Kitajski interes je bil podoben. V devetdesetih jo je zajel val industrializacije in država je postala velik uvoznik nafte; od leta 1993 do 1996 se je njen uvoz povečal kar za 18 krat (Hiro, 2003: 162).

³² V osnovi se interes ZDA in VB od interesov preostalih stalnih članic VS ni prav nič razlikoval. Drugačen je bil le način za njegovo izpolnitev. Washington in London nista želela sodelovati z nepredvidljivim političnim režimom Sadama Huseina, ki ni predstavljal zgolj grožnje mednarodnemu miru in varnosti, ampak tudi njunim vitalnim nacionalnim interesom. V 90-ih se je domača proizvodnja nafte v ZDA zmanjšala za 15 %, potrošnja pa je zrasla za 11 %. Leta 2000 so ZDA tako morale uvoziti že 60 % celotne svoje potrošnje. Pri tem so pokupile celoten izvoz Kanade, Mehike in Venezuele, hkrati pa vse bolj postajale odvisne tudi od zalivskih držav, vključno z Irakom. Zanimiv je tudi podatek, da so ZDA, ki predstavljajo 5 % vse svetovne populacije, v letu 2000 potrošile kar 25 % celotne svetovne proizvodnje nafte. (British Petroleum Corporation v Hiro, 2002: 168)

omilitev sankcij. ZDA in VB pa sta vse to zavrnila in celo ustvarjali umetne krize za podaljšanje sankcij.

V obdobju po »Puščavski lisici« sta se ZDA in VB soočali z naraščajočo opozicijo svoji politiki ohranjanja vseobsežnih sankcij zoper Irak in posledično tudi s postopnim razpadanjem sankcijske blokade. Končno sta morali popustiti in sta z resolucijama VS št. 1284 (1999) in 1409 (2002) predlagali omilitve ekonomskih sankcij za civilno blago, na drugi strani pa kot protiutež poskušali poostrižiti kontrolo nad vojaškim in dvonamenskim blagom – blagom, ki ga je mogoče uporabiti tudi v prepovedane namene.

Glede na zgornje ugotovitve lahko povzamem, da VS OZN v svoji strategiji nastopanja zoper Irak, v kateri je kot glavni instrument prisile uporabljal ekonomske sankcije, ni bil najbolj uspešen. Po drugi strani sem v poglavju 4.3., v katerem sem ovrednotil stopnjo uresničenosti postavljenih ciljev, ugotovil, da so bile zahteve OZN večinoma izpolnjene, in to verjetno veliko prej, kot so bile predvsem ZDA in VB pripravljene priznati. Vprašanje, ki se ob tem postavlja, je, kateri dejavnik je za ta uspeh najzaslužnejši. Ekonomske sankcije so sicer res bile postavljene kot osrednji instrument prisile v okviru strategije OZN, toda vsekakor niso bile edini instrument, ki je Irak pripeljal k izpolnitvi prevzetih obveznosti. Kronološka analiza procesa razorožitve Iraka je pokazala, da so poleg sredstev pritiska in prisile v okviru OZN k uresničitvi zastavljenih ciljev pomembno pripomogle tudi velike svetovne sile oz. stalne članice VS samostojno. Njihovi nacionalni geopolitični interesi v Iraku so se odražali v aktivni vključenosti v reševanje krize na različnih nivojih, med drugim tudi preko številnih samostojnih akcij. Rusija, Francija in Kitajska so s svojimi prizadevanji za čim hitrejšo ukinitvev sankcijskih omejitev nedvomno spodbudno vplivale na Bagdad, naj hitreje izpolni svoje obveznosti iz relevantnih resolucij, ter so pripomogle k rešitvi marsikaterega zapleta. Na drugi strani pa sta si ZDA in VB prizadevali doseči lastne cilje, ki niso bili skladni s cilji OZN, in sta tako tudi z ilegalnimi akcijami nad Sadamom Huseinom vršili verjetno še najostrejši pritisk. Vendar je ta pritisk na Bagdad vplival v obeh smereh. V eni smeri so ameriško-britanske napovedi o potrebnosti zamenjave oblasti v Iraku vzpodbujale Sadama k izpolnitvi zahtev VS. Le tako je namreč lahko upal, da se bodo sankcije in inšpekcijski nadzor umaknil, preko tega pa bi se morda lahko izognil tudi grožnjam po njegovi osebni odstranitvi. V nasprotni smeri pa so ameriške zlorabe UNSCOM-a za vohunjenje v Iraku in številni poskusi atentatov ter državnih udarov v Bagdadu zbudile nacionalno-varnostne skrbi in opravičevale omejevanje dostopa do najbolj občutljivejših lokacij v državi in v letu 1998, ko je bil proces razorožitve po njihovem mnenju in mnenju večine v VS že pri kraju, celo izgon inšpektorjev OZN za razorožitev.

Kako velika je bila vloga ekonomskih sankcij znotraj te kombinacije dejavnikov, med katerimi so bila tudi dejanja zunaj mednarodno sprejetih norm, je izredno težko oceniti. Vsekakor pa so nekatere stvari nedvoumne. Ekonomski ukrepi so bili vzpostavljeni izjemno hitro, odločno in so bili deležni skorajda univerzalne mednarodne podpore. Najpomembnejša je bila lojalna podpora s strani sosednjih držav³³, večjih trgovinskih partnerjev ter tudi največjih regionalnih organizacij (Arabska liga, Svet zalivskega sodelovanja in Organizacija islamske konference). Presenetljivo so blokado vzdrževale tudi države, ki so po nekaj letih zaradi humanitarnih zadržkov začele zagovarjati postopno omilitev ekonomskega primeža. Ob ugodnih potencialnih možnostih za uspeh ekonomskih kaznovalnih ukrepov zoper Irak³⁴ rezultati vsaj na ekonomskem področju niso mogli izostati. Poročilo strokovnega odbora OZN za oceno humanitarne situacije v Iraku iz 30. marca 1999 je opozorilo, da je Irak v obdobju multilateralnih ekonomskih sankcij prešel iz stanja »relativnega obilja do masovne revščine«, v kateri se je prebivalstvo bojevalo za golo preživetje.

Žal pa so se na drugi strani, za uporabo instrumenta ekonomskih sankcij zoper Iraku, uresničile tudi številne pesimistične napovedi. Ekonomski ukrepi namreč niso uspeli vplivati na tisti sloj, ki je v državi sprejemal najpomembnejše odločitve in je bil odgovoren za vse kršitve pravil mednarodnega prava. Kritiki politike OZN so vse glasneje opozarjali na dejstvo, da sankcije prizadevajo zgolj širšo družbo in predvsem najšibkejšo v njej – otroke, ne pa tudi Sadamovega političnega režima. Ekonomska blokada je bila sicer izjemno učinkovita, svoje prve razpoke je pokazala šele po devetih letih, toda tihotapska dejavnost (sicer v majhni meri) je bila kljub vsemu živa že od samega začetka; tudi z delnim privoljenjem Zahoda. Glavna tihotapska pot je vodila po cestah preko Kurdskega avtonomnega območja v Turčijo. ZDA so bile z njo dobro seznanjene, a zaradi blaženja turških dvomov o ameriški politiki do Iraka je niso poskušale prekiniti. Zneski res niso dosegli tistih izpred leta 1990, vendar so skupaj s še drugimi viri (Sadamovo premoženje in plen iz zalivske vojne (1991)) očitno zadoščali za udobno življenje elite in preživetje Sadamovega političnega režima. K so temu nekoliko pripomogle tudi ekonomske sankcije. Odvisnost Iračanov od vladne humanitarne pomoči je še povečala vladni nadzor nad življenjem posameznika, pripomogla k izgubi njegove osebne iniciative ter samozaupanja, kar pa je utrdilo Sadamovo oblast.

Večkrat se je tudi nazorno pokazalo, da trpljenje prebivalstva (posledica ekonomske blokade) Sadama Huseina nikoli ni vidneje pretreslo. Še več, del krivde za tako strašno humanitarno krizo lahko pripišemo tudi njemu, saj je z zavračanjem humanitarnega programa

³³ Iran in Sirija sta bili iraški neposredni vojaški sovražniki, ostale štiri sosedje pa so bile zaveznice Zahoda.

³⁴ Irak je bil pred uvedbo sankcij zelo odvisen od izvoza zgolj enega samega proizvoda – nafte. Leta 1990 je prodaja nafte predstavljala 60 % celotnega BDP-ja države in celo 95 % vseh prilivov zunanje trgovine. (Selden, 1999: 88)

»nafta za hrano«, po njegovem sprejetju pa z zadrževanjem humanitarne pomoči v skladiščih, to krizo celo še zaostroval. Pokazalo se je, da prav z namenom vzdrževanja in utrjevanja svoje oblasti. Obenem so zastrašujoče statistike Sadamu koristile tudi pri pogajanjih z OZN, kjer jih je poskušal unovčiti za omilitev sankcijskih prepovedi.

Kljub vsemu pa ekonomske sankcije niso bile popolnoma neučinkovite, oz. so vsaj delno odigrale svojo vlogo. Vsekakor je zlom iraškega gospodarstva pripomogel h končnemu uspehu in izpolnitvi zahtev, postavljenih v resoluciji VS št. 687 (1991). Embargo na orožje in splošni trgovinski embargo sta vidno ohromila iraške oborožene sile in tako močno omejila tudi zunanje politične ambicije Sadama Huseina. S tem pa bistveno pripomogla k izpolnitvi pravzaprav osnovnega cilja OZN - odstranitvi Iraka kot grožnje mednarodnemu miru in varnosti. Verjetno je tudi res, da brez kaznovalnih ekonomskih ukrepov, ki so zagotavljali dolgoročen, nepretrgan pritisk, spodkopali gospodarsko moč države, tudi druga sredstva pritiska in prisile ne bi delovala tako učinkovito. A vsemu navkljub moramo oceniti, da instrument ekonomskih sankcij, ki ga je OZN uporabila kot osrednje sredstvo prisile zoper Irak, ni bil uspešen in ni opravil svoje naloge, niti ni v veliki meri vplival na izpolnitev zahtev, postavljenih v resoluciji VS št. 687 (1991). Posledice sankcij je Sadam uspešno obrnil v svojo korist, utrdil svojo oblast v državi in zastrašujočo humanitarno stisko celo izkoriščal na pogajanjih za njihovo omilitev. Tudi kronološki pregled procesa razoroževanja jasno kaže, da Sadam ni ravnal v skladu z ukrepi OZN oz. v skladu s poslabševanjem ekonomske in humanitarne situacije v državi.

IV. SKLEP

V prejšnjem poglavju sem že predstavil vse ugotovitve, do katerih sem prišel pri analizi, tako da mi zdaj preostane zgolj še zadnje dejanje – potrditev oz. zavrnitev hipotez.

Prva hipoteza se je glasila: *Kljub izredno široki mednarodni podpori pri izvajanju ekonomskih sankcij proti Iraku in njihovim gospodarskim in socialnim učinkom le-te niso bile uspešne.*

Slednjo hipotezo lahko potrdim v celoti, saj sem navedel dovolj podatkov, ki jo potrjujejo. Dejstvo je, da je bila podpora ekonomskim sankcijam domala univerzalna, vključujoč države Zahoda, Vzhoda in tudi arabskega sveta. Kot je pokazala analiza ekonomskih učinkov, so bile sankcije tudi visoko učinkovite ter presenetljivo dolgotrajne. Sankcijski ukrepi so popolnoma osamili in praktično odrezali Irak od preostalega sveta, obenem pa so kljub razprtijam v VS OZN glede dolgoročne sankcijske politike brez večjih lukenj vzdržali več kot osem let. Posledice oz. ekonomsko-socialni učinki so bili temu primerni; statistike so bile zastrašujoče. Razmere v Iraku je morda še najbolj opisala UNICEF-ova raziskava o umrljivosti otrok in odkritje, da je od uvedbe sankcij pa do leta 1999 v Iraku umrlo pol milijona otrok (v starosti pod pet let) več, kot pa bi jih sicer ob nadaljevanju iraškega trenda razvoja iz 80-ih let.

Potrdil pa se je tudi drugi del hipoteze. Menim, da sem navedel dovolj argumentov, s katerimi sem jasno dokazal, da ekonomske sankcije niso uspeli upravičiti pričakovanj VS, ki jih ta je na začetku krize opredelil za svoje osrednje sredstvo prisile, ki naj bi Irak pripeljalo do izpolnitve njegovih obveznosti iz relevantnih resolucij VS. Sadam Husein je sicer res izpolnil večino zahtev VS, a analiza je razkrila, da to ni bila posledica ekonomskih sankcij in poslabšanja gospodarskih ter socialnih razmer v državi (te učinke je namreč uspel obrniti celo sebi v prid), ampak so k temu uspehu v največji meri prispevali drugi dejavniki. Izkazalo se je, da so bile zanj zaslužne predvsem svetovne velesile – stalne članice VS in njihova samostojna politika do Iraka.

Druga hipoteza: *Varnostni svet OZN ni pričakoval tako dolgotrajnega in trdoživega odpora države objekta ekonomskih sankcij ter po neuspešni začetni, kratkoročni strategiji ni uspel razviti učinkovite dolgoročne strategije pritiska.*

V celoti potrjujem tudi drugo hipotezo. Analiza je razkrila, da VS OZN res ni pričakoval tako dolgotrajnega in trdoživega upora države objekta ekonomskih sankcij ter po neuspešni začetni, kratkoročni strategiji resnično ni uspel razviti učinkovite dolgoročne strategije pritiska. VS je ostal povsem razdvojen in nesposoben sprejemati učinkovite ukrepe. Nadaljevanje politike so v

svoje roke prevzele stalne članice VS same in delovale v skladu s svojimi nacionalnimi geopolitičnimi interesi.

V. LITERATURA

1. SAMOSTOJNE PUBLIKACIJE:

BUTLER, Richard (2000) *Sadam Defiant: The Threat of Weapons of Mass Destruction, and the Crisis of Global Security*. London: Phoenix.

COPLEY, Gregory, ur. (1999) *Defence Foreign Affairs Handbook*. Alexandria: The International Strategic Studies Association. (str. 702-714)

CORTRIGHT, David in LOPEZ George (2000) *The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s*. Lynne Rienner Publishers.

DANNREUTHER, Roland (1992): *The Gulf Conflict: A Political and Strategic Analysis*. London: Brassey's za IISS.

GREGG, Robert (1993) *About Face?: the United States and the United Nations*. London: Lynne Rienner Publishers.

HIRO, Dilip (2001) *Neighbors, not Friends: Iraq and Iran after the Gulf Wars*. London in New York: Routledge.

HIRO, Dilip (2003) *Iraq: A Report from Inside*. London: Granta.

NATEK, Karel in NATEK, Marjeta (1999): *Države sveta 2000*. Ljubljana. Založba Mladinska knjiga. (str. 252–255)

PITT, William (2002) *V vojni z Irakom: Intervju s Scottom Ritterjem*. Ljubljana: Založba Rokus.

SELDEN, Zachary (1999) *Economic Sanctions as Instrument of American Foreign Policy*. Praeger: Westport.

SIMONS, Geoff (1996) *Iraq from Summer to Saddam*. London: Macmillan Press.

SRDIĆ, Milutin, ur. (1975) *Ekonomski leksikon*. Beograd, Savremena administracija.

THE NEW ENCYCLOPEDIA BRITANICA (1998), Volume 21, 15th Edition, Chicago etc., Encyclopedia Britannica, str. 973–978.

TRIPP, Charles (2000): *A history of Iraq*. Cambridge: Cambridge University press.

2. ZBORNIKI

CORTRIGHT, David in LOPEZ, George, ur. (1995) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World?* Boulder, Westview Press.

SIFRAY L., Micah in CERF, Christopher, ur. (2003) *The Iraq War Reader: history, documents, opinions*. New York, London, Toronto: A Touchstone Book.

WOLFRUM, Rudiger, ur. (1994) *United Nations: Law, Politics and Practice*. New York: Martinus Nijhoff Publishers.

3. ČLANKI

3.1. Članki v revijah

ALNASRAWI, Abbas (2001): Iraq: economic sanctions and consequences, 1990-2000. *Third World Quarterly*, Vol 22, št. 2, str. 205-218.

GELLMAN, Barton (1998): Inspector Quits U.N. Team, Says Council Bowing To Defiant Iraq. *Washington Post*, 27 avgust 1998.

GELLMAN, Barton (1998): Iraq Hasn't Cooperated, Arms Inspector Repots. *Washington Post*, 16. december 1998.

GELLMAN, Barton (1998): U.S. Planes Hit Iraqi Site After Missile Attack. *Washington Post*, 29. december 1998.

GELLMAN, Barton (1999): U.S. Spied on Iraqi Military Via U.N. *Washington Post*, 2. marec 1999

KOKALJ, Robert (2002): Temeljne tipološke členitve ekonomskih sankcij: osnova presojanja uspešnosti instrumenta ekonomske prisile. *Naše gospodarstvo*, let. 2002, št. 5/6, str. 468-487.

LARDNER, George (1990): CIA Director: Sanctions Need 9 More Months. *The Washington Post*, 6. 12.: A43.

MALEŠIČ, Marjan (1995): Ekonomsko vojskovanje – koncept in učinkovitost. Teorija in praksa, let. 32, št. 7-8, str. 646–658.

MILLER, Judith (1999): UN Panel Seeks to Ease Suffering of Iraq's People. *New York Times*, 31. marec 1999.

NIBLOC, Tim (2001): The Regional and Domestic Political Consequences of Sanctions on Iraq, Libya and Sudan. *Arab Studies Quarterly*, Vol 23., No. 4. Dostopno na: <http://search.epnet.com/direct.asp?an=5698746&db=aph> (15. 11. 2003)

OETTE, Lutz (2002): A Decade of Sanctions against Iraq: Never Again! The End of Unlimited Sanctions in Recent Practice of the UN Security Council. *European Journal of International Law*, let. 13. št. 1., 93-103.

LOUDRAAT, Chantal de Jonge (2002): UNSCOM: Between Iraq and a Hard Place. *European Journal of International Law*, let. 13. št. 1., 139-152.

RAZBORŠEK, Marta (2003): »Irak – smrt v zibelki civilizacije«. *Revija Radar*, št. 296, maj, 2003, 36 – 52.

RUIZ, Fabri Helene (2002) The UNSCOM Experience: Lessons from an Experiment. *European Journal of International Law*, let. 13. št. 1., 153-159.

3.2. Članki v zbornikih

AL-SAMARRAI, Bashir (1995) Economic Sanctions Against Iraq: Do They Contribute to a Just Settlement? V Cortright, David in Lopez George, (ur.) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World?*, 133-140. Boulder, Westview Press.

BUTLER, Richard (2003) The Inspections and the U.N.: The Blackest of Comedy. V Sifray L. Micah in Cerf Christopher, (ur.) *The Iraq War Reader: history, documents, opinions*, 174-185. New York, London, Toronto: A Touchstone Book.

GRAHAM-BROWN, Sarah in TOENSING Chris (2003) A Backgrounder on Inspections and Sanctions. V Sifray L. Micah in Cerf Christopher, (ur.) *The Iraq War Reader: history, documents, opinions*, 165-173. New York, London, Toronto: A Touchstone Book.

LOPEZ, George in CORTRIGHT, David (1995) Economic Sanctions in Contemporary Global Relations. V Cortright, David in Lopez George (ur.) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World?*, 153-160. Boulder, Westview Press.

PHILIPP, Christiane in WOLFRUM, Rudiger (1994) Conflicts, Iraq/Kuwait. V Wolfrum, Rudiger, (ur.) *United Nations: Law, Politics and Practice*, 261-277. New York: Martinus Nijhoff Publishers.

REUTHER, David (1995) UN Sanctions Against Iraq. V Cortright, David in Lopez George (ur.) *Economic Sanctions: Panacea or Peacebuilding in a Post-Cold War World?*, 121-132. Boulder, Westview Press.

WRIGHT, Susan (2003) The Hijacking of UNSCOM. V Sifray L. Micah in Cerf Christopher, (ur.) *The Iraq War Reader: history, documents, opinions*, 186-190. New York, London, Toronto: A Touchstone Book.

4. DOKUMENTI

UNSC Res. 660 (1990) od 2. avgust 1990.
UNSC Res. 661 (1990) od 6. avgust 1990.
UNSC Res. 664 (1990) od 18. avgust 1990.
UNSC Res. 665 (1990) od 25. avgust 1990.
UNSC Res. 667 (1990) od 16. september 1990.
UNSC Res. 670 (1990) od 25. september 1990.
UNSC Res. 674 (1990) od 29. oktober 1990.
UNSC Res. 678 (1990) od 29. november 1990.
UNSC Res. 687 (1991) od 3. april 1991.
UNSC Res. 688 (1991) od 5. april 1991.
UNSC Res. 706 (1991) od 15. avgust 1991.
UNSC Res. 707 (1991) od 15. avgust 1991.
UNSC Res. 712 (1991) od 19. september 1991.
UNSC Res. 715 (1991) od 11. oktober 1991.
UNSC Res. 986 (1995) od 14. april 1995.
UNSC Res. 1194 (1998) od 9. september 1998
UNSC Res. 1284 (1999) od 21. junij 1999.
UNSC Res. 1409 (2002) od 14. maj 2002.
UNSC Res. 1441 (2002) od 8. november 2002.
UNSC Res. 1483 (2002) od 22. maja 2002.

UNSC, Report to the Secretary-General on Humanitarian Needs in Kuwait and Iraq in the Immediate Post-Crisis Environment by a Mission to the Area Led by Mr. Martti Ahtisaari, Under Secretary-General for Administration and Management, 10.-17. marec 1991, S/22366, 20. marec 1991.

UNSC, Report to the Secretary-General Dated 15 July 1991 on Humanitarian Needs in Iraq, Prepared by Mission Led by the Executive Delegate of the Secretary-General for Humanitarian Assistance in Iraq, S/22799, 17 Julij 1991.

UNSC, Report by the Executive Chairman of the Special Commission established by the Secretary-General pursuant to paragraph 9(b)(I) of Security Council resolution 687 (1991), S/26684, 5 november 1993.

UNSC, Letter Dated 9 April 1998 from the Secretary-General Addressed to the President of the Security Council, appendix: Fifth Consolidated Report of the Director General of the International Atomic Energy Agency Under Paragraph Sixteen of Security Resolution 1051 (1996), S/1998/312.

UNSC, Report of the Executive Chairman on the Activities of the Special Commission Established by the Secretary-General Pursuant to Paragraph 9(b)(i) of Resolution 687 (1991), S/1999/332, 16. april 1998.

UNSC, Letters Dated 27 and 30 March 1999, Respectively, from the Chairman of the Panels Established Pursuant to the Note by the President of the Security Council of 30 January 1999, S/1999/100, Addressed to the President of the Security Council, S/1999/356, 30 marec 1999.

5. PRISPEVKI, GRADIVO, ANALIZE Z MEDMREŽJA

ARMS CONTROL ASSOCIATION (2002) Iraq: A Chronology of UN Inspections And an Assessment of Their Accomplishments, 1990-2002, http://www.armscontrol.org/act/2002_10/Iraqspecialoct02.asp, 14.10.2003.

ARMS CONTROL ASSOCIATION (2003) Disarming Saddam – A Chronology of Iraq and UN Weapons Inspections from 2002 – 2003, <http://armscontrol.org/factsheets/iraqchron.asp>, 14. 10. 2003.

BUSH, George W. (2002) State of the Union Address, <http://www.whitehouse.gov/news/2002/01/20020129-11.html>, 15. 12. 2003.

CLEMINSON, Frank (2003) »What Happened to Saddam's Weapons of Mass Destruction?« V Arms Control Today, September 2003, http://www.armscontrol.org/act/2003_09/Cleminson_09.asp, 18. 10. 2003.

CIA THE WORLD FACT BOOK (2002) Iraq: Country Study, <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/iz.html>, 12. 11. 2002.

ENERGY INFORMATION ADMINISTRATION (2003) Iraq Energy Chronology: 1980-2003, <http://www.eia.doe.gov/cabs/iraqchron.html>, 14. 10. 2003.

ENERGIY INFORMATION ADMINISTRATION (2003) Iraq Country Analysis Brief, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/sanction.html#IRAQ>, 12. 11. 2003.

EPSTEIN, Susan (1991) Iraq's Food and Agricultural Situation During the Embargo and the War, Congressional Research Service – Report for Congress, <http://www.casi.org.uk/info/usdocs/crsfood91/crsfood1991.html>, 29. 5. 2003.

FEDERATION OF AMERICAN SCIENTISTS: »Operation Desert Storm«, http://www.fas.org/man/dod-101/ops/desert_storm.htm, 15. 12. 2003.

FOOD AND AGRICULTURAL ORGANIZATION (1993): Special Alert No.237 FAO/WFP Crop and Food Supply Assessment Mission to Iraq, July 1993. Dospopno na: www.casi.org.uk/info/undocs/fao1993.html, 15. 1. 2004.

FOOD AND AGRICULTURAL ORGANIZATION (1997): Special Report FAO/WFP Food Supply and Nutrition Assessment Mission to Iraq, 3.10.1997. Dospopno na: www.fao.org/WAICENT/faoinfo/economic/gIEWS/english/alertes/srirq997.htm, 15. 1. 2004.

FOOD AND AGRICULTURAL ORGANIZATION (1999): Special Report: Drought Causes Extensive Crop Damage in the Near East Raising Concerns for Food Supply Difficulties in Some Parts, 16. 7. 1999 Dospopno na: www.fao.org/DOCREP/004/X2596E00.HTM#P232_6505, 15. 1. 2004.

IAEA STAFF REPORT (2002) »Tools for Nuclear Inspection«, <http://www.iaea.org/NewsCenter/News/Safety-Security/22-11-22170.html>, 15. 12. 2003.

INSTITUTE FOR INTERNATIONAL ECONOMICS: »US and UN v. Iraq: Economic Impact«, www.iie.com/research/topics/sanctions/iraq3.htm, 15. 1. 2004.

INTERNATIONAL MONETARY FUND (2003) »Iraq: Macroeconomic Assessments«, www.imf.org/external/up/oth/102103.pdf, 15. 1. 2004.

METZ, Helen (1988) »Iraq: A country Study« US Library of Congress, <http://memory.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html#iq0065>, 16. 5. 2003.

NORMAND, Roger (1996) Iraqi Sanctions, Human Rights and Humanitarian Law, <http://www.merip.org/mer/mer200/normand.htm>, 12. 1. 2004.

SPINOZA, Abu (2003) »Down and Out in Baghdad and Basra«. V Z Magazine online Vol. 16 No. 3, www.zmag.org/CrisesCurEvts/Iraq/basra_baghdad.htm, 15. 1. 2004.

OFFICE OF THE IRAQ PROGRAMME OIL-FOR-FOOD (2003) »About the Programme Oil-for-Food«, <http://www.un.org/Depts/oip/background/index.html>, 15. 12. 2003.

UNICEF Press Release (1999): »Iraq Survey Show Humanitarian Emergency«, www.unicef.org/newsline/99pr29.htm, 10. 2. 2004.

UNICEF (1999): »Child and Maternal Mortality Suvey 1999 Preliminary Report«. Iraq, UNICEF. Dostopnost: www.unicef.org/reserval/iraqr.htm, 10. 2. 2004.

UNICEF (2002), Overview of Nutritional Status of Under-fives in South/Centre Iraq. Dostopno na: <http://www.casi.org.uk/info/unicef/0211nutrition.pdf>, 15. 2. 2004.

UNMOVIC, www.unmovic.org, 15. 12. 2003.

UNSCOM (1999) »UNSCOM Chronology of Main Events (1999)«, <http://www.un.org/Depts/unscom/Chronology/chronologyframe.html>, 15. 12. 2003.

UNSCOM (1999) »UNSCOM: Basic Facts«, <http://www.un.org/Depts/unscom/General/basicfacts.html>, 15. 12. 2003.